57096

4

iskolakultúra

VIII. évfolyam, 1998. április

pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata

számunk szerzői

Almási Gyuláné
nyugdíjas tanár, Budapest

Bábosik István
tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK Pedagógiai Tanszék, Budapest

Bolyósné Újfalusi Éva
könyvtáros, Hadtörténeti Könyvtár, Budapest

Dobos Krisztina
országgyűlési képviselő, MDF, Budapest

Fürstné Kólyi Erzsébet
szakíró, Budapest

Gróf Ferenc
alezredes, szerkesztő, Új Honvédségi Szemle, Budapest

Hermann Róbert
hadtörténész, tudományos főmunkatárs, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest

Holló József
vezérőrnagy, Honvéd Vezérkar humán főcsoportfőnök, Budapest

Koós Anna
főosztályvezető, Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály, Budapest

Matus János
tanszékvezető egyetemi docens, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Biztonságpolitikai Tanszék, Budapest

Miklósy Gyula
oktatási igazgatóhelyettes, Béri Balogh Ádám Honvéd Középiskola és Kollégium, Győr

Nagy Gábor
középiskolai tanár, igazgatóhelyettes, Lenkey János Honvéd Középiskola és Kollégium, Eger

Nagy Zoltán
főosztályvezetőhelyettes, Honvédelmi Minisztérium NATO és Multilateriális Együttműködési Főosztály, Budapest

Ráskay Pál
nyugállományú alezredes, neveléstörténeti kutató, Budapest

Sebők Zoltán
művészeti író, Budapest

Sz. Varga Lajos
főiskolai tanár, Janus Pannonius Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar Pedagógiai Tanszék, Pécs

Szakály Sándor
történész, tudományos munkatárs, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest

Szabó János
ezredes, egyetemi tanár, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest

Szenes Zoltán
dandártábornok, a Magyar Honvédség Katonai Képviselői Hivatalának vezetője, Brüsszel

Závodny László
ezredes, osztályvezető, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály Közoktatási és Szakképzési Osztály, Budapest

Kiadja a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Intézet Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programirodája

Főszerkesztő:
Géczi János

Szerkesztők:
Kakuk Ivánné, Szakály Sándor

A szerkesztőség munkatársai:
Andor Mihály
Kamarás István
Mészáros Zita
H. Nagy Péter
Sebők Zoltán
Takács Viola *szerkesztő*
Tarján Tamás
Tóth László *olvasószerkesztő*
Trencsényi László
Vágó Irén
Zalán Tibor
Fogarasy Judit *szerkesztőségi titkár*
Varga Piroska (Szabadka)

Grafikai terv: **Baráth Ferenc**
Nyomdai előkészítés: **Didot Bt.**

Felelős kiadó:
Zsolnai József

E számunk megjelenését támogatta: a **Honvéd Vezérkar Humán Főcsoportfőnökség** és **Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály**

Szerkesztőség: 1055 Budapest, Szt. István krt. 1. IV/6.
Telefon/fax: (36-1) 311-0525, 302-8193

Levelezési cím:
1396 Budapest, Pf.: 482

e-mail: iskola.kultura@mail.matav.hu

Szerkesztőségi fogadónapok: páros héten, csütörtökön 12–14 h

Terjeszti a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság (rövidítve: HELP), valamint egyéb alternatív terjesztők. Előfizethető a szerkesztőség címén közvetlenül. Előfizetési díj számonként 200,– Ft. (Teljes évfolyam 2400,– Ft.) Megjelenik havonta. Lapunk példányai megvásárolhatók a Mentor Könyvesboltban (Budapest VII., Rákóczi út 54. 1/2 em.), a Pedagógus Könyvesboltban (Budapest VI., Múzeum krt. 3.) és az Osiris Könyvesboltban (Budapest V., Veress Pálné u. 4–6.).

HU ISSN 1215 5233

A nyomás az **Adu-Print Nyomdá**ban készült.

Felelős vezető:
Tóth Béláné

Lapzárta: 1998. március 26.

iskolakultúra

98/4

tanulmány

Matus János–Szenes Zoltán
A NATO és az európai biztonság **4**

Nagy Zoltán
Magyarország a NATO-ban **22**

Holló József
Honvédelem és reform **26**

Bábosik István
Nemzettudat – nemzeti szocializáció – hazafiság **40**

Szabó János
Az állampolgári tudat és a honvédelmi szocializáció **49**

Dobos Krisztina
Gondolatok a hazafias nevelésről **59**

Ráskay Pál
Katonai középiskolák a két világháború között **61**

Nagy Gábor
Pályára irányító tábor a Lenkeyben **68**

Miklósy Gyula
Hazaszeretetre, honvédelemre nevelés a honvéd gimnáziumban **70**

Koós Anna
Párbeszéd a társadalommal **76**

Závodny László
A hivatásos tiszthelyettesi és tiszti állomány utánpótlása **82**

Fürstné Kólyi Erzsébet
Identitás, biztonság **95**

szemle

Sz. Varga Lajos
Gondolatok két könyvről **101**

Gróf Ferenc
Biztonságpolitika **106**

Szakály Sándor
Közelebb Magyarország második világháborús szerepének megismeréséhez (?) **107**

aj

Bolyósné Ujfalusi Éva
Bibliográfia – tanároknak, diákoknak **109**

Almási Gyuláné
A hazaszeretet és a környezeti nevelés **112**

Satöbbi **114**

melléklet satöbbi

Hermann Róbert
A magyar hadtörténelem kiemelkedő egyéniségei

Boris Groys
A gyűjtemény logikája

Matus János–Szenes Zoltán

A NATO és az európai biztonság

Magyarország a közeljövőben egy olyan szövetség tagjává válik, amely figyelemreméltó átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedben. A NATO alkalmazkodása az új európai körülményekhez szervesen illeszkedik a szövetség kialakulásának és fejlődésének folyamatába, amelyet célszerű részletesebb elemzés tárgyává tenni, ha meg akarjuk érteni az euro-atlanti biztonsági és védelmi együttműködés lényegét. A magyar közvélemény NATO-val kapcsolatos ismeretei egyrészt átrendezésre, másrészt kiegészítésre szorulnak. Az átrendezést elsősorban a téma ideológiai és politikai megfontolásokkal színesített korábbi kezelése indokolja. Ez megoldható a nemzetközi politika valóságos tényeinek és eseményeinek az ideológiai elemek helyére való beemelésével. A tájékoztatás minőségének javulása következtében a rendszerváltás óta ez az átrendezés nagyjából megtörtént.

A NATO-val kapcsolatos ismeretek kiegészítését és bővítését az teszi szükségessé, hogy Magyarország a külső szemlélő szerepéből kilépve, a teljes jogú tagság létrejötte után tevékeny részesévé válik a szövetség működésének. A magyar köztisztviselők és a fegyveres erők tagjai egy részének közvetlenül vagy közvetett formában már ma naponta vannak feladatai a NATO-val kapcsolatban. De a NATO-val kapcsolatos történések jelentős része a nyilvánosság előtt zajlik, esetenként viták kíséretében. A közvélemény igényli az események megértéséhez szükséges ismereteket és az objektív tájékoztatást. A NATO hagyományosan nagy figyelmet fordít a közvélemény tényszerű tájékoztatására.

A NATO-val kapcsolatos új ismeretek terjesztését az alábbi területeken tartjuk fontosnak:

1. a NATO létrejöttének történelmi körülményei;
2. a szövetség fejlődésének szakaszai;
3. a NATO átalakulása a közép- és kelet-európai változások hatására;
4. a szövetség belső életére hatást gyakorló legfontosabb problémák;
5. a NATO szervezeti felépítése és működési mechanizmusa;
6. stratégiai és védelmi tervezés;
7. a NATO kibővítésének hatása az európai biztonságra.

A NATO létrejöttének történelmi körülményei

A hivatalosan Észak-atlanti Szerződés Szervezete elnevezést viselő szervezet (az angol nyelvű elnevezés rövidítése: NATO) 1949. április 4-én, az Észak-atlanti Szerződés Washingtonban történt aláírásával jött létre. Az alapító tagállamok száma tizenkettő, közülük tíz Nyugat-Európában, kettő az észak-amerikai kontinensen található.

A Washingtoni Szerződés aláírását gyakran éles vitákkal fémjelzett intenzív tárgyalások előzték meg. Egymástól nagyon távol álló véleményeket kellett összhangba hozni nem csak az államközi kapcsolatok területén, hanem egyes országok belpolitikai vitáiban is. Évszázadokon keresztül sikeresen alkalmazott stratégiákat kellett megváltoztatni a szövetség létrehozása érdekében. A védelmi együttműködés kialakítására tett között erő-

feszítéseket azonban nagymértékben ösztönözte az az elhatározás, hogy a jövőben megakadályozzák a második világháborúhoz hasonló tragédiák bekövetkezését.

Az európai védelmi együttműködés gondolata a második világháború után először Nagy-Britanniában és Franciaországban merült fel, s az 1947. március 4-én aláírt Dunkirki Szerződésben öltött testet. A két ország együttműködése az esetleges német agresszióval szembeni közös védelemre irányult. Ezzel egy időben az amerikai kontinensen is megkezdődtek az erőfeszítések egy védelmi szövetség létrehozására az Amerikai Egyesült Államok és húsz latin-amerikai ország részvételével, amelyek eredményeként 1947. szeptember 2-án aláírták a Riói Szerződést. Mindkét védelmi szerződés résztvevői hangsúlyozták az Egyesült Nemzetek céljainak elfogadását és szoros kapcsolatukat a két évvel korábban létrejött nemzetközi szervezettel.

A gyarmati korszak és a Nagy-Britannia ellen folytatott függetlenségi háború következményeként az Amerikai Egyesült Államokban széles körű támogatottságot élvezett az a nézet, hogy az európai hatalmakat távol kell tartani az amerikai kontinens ügyeitől, másrészt Amerikának nem szabad belekeveredni az európai államok viszályaiba és háborúiba. 1823-ban, a *Monroe* elnök nevéhez fűződő doktrína formájában ez a nézet a hivatalos külpolitika rangjára emelkedett. Európa-politikájukban azonban már a korábbi elnökök is ezt az irányvonalat követték, amelyet a két világháború idejére ideiglenesen felfüggesztettek: az Egyesült Államok részt vett a Németországgal szemben álló koalícióban, majd e háborúk után folytatta az Európától való elszigetelődés politikáját.

Azonban már az első világháború utáni időben megjelentek olyan vélemények, amelyek szerint az Amerikai Egyesült Államoknak tartós politikai, katonai és gazdasági jelenlétre kellene berendezkednie Európában, hogy megakadályozza a nagyhatalmi vetélkedés kiújulását. A két világháború között az amerikai kormány számos döntése arról tanúskodott, hogy enyhíteni kívánta az előző évszázadban kialakult elszigetelődési politikáját: például segítséget nyújtott Németország gazdasági újjáépítéséhez. A kormánnyal szemben a törvényhozás azonban továbbra is az Európától történő távolságtartás politikáját támogatta.

A Kongresszusban 1948 tavaszán kezdődött meg az elszigetelődési politika feladásának a folyamata, amelyre az európai események is lényeges befolyást gyakoroltak. Először, Nyugat-Európa több állama egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy kész védelmi együttműködésre lépni más államokkal. 1948. március 17-én Nagy-Britannia, Franciaország és a Benelux államok aláírták a Brüsszeli Szerződést, amely a közös védelem mellett az öt ország szoros gazdasági együttműködését is előirányozta. A Brüsszeli Szerződés jelzés értékű fejlemény volt az Amerikai Egyesült Államok számára, amelyből a Kongresszus tagjai arra következtettek, hogy az öt ország kész anyagi áldozatokat hozni a közös védelem érdekében, és az USA esetleges részvétele az együttműködésben nem jelent elviselhetetlen anyagi terheket számára.

Befolyásolta a fejleményeket az a tény is, hogy az 1948-as év során a Szovjetunió a kelet-európai befolyási övezetének kiterjesztése keretében több olyan lépést tett, amelyeket mind az Amerikai Egyesült Államok, mind a nyugat-európai államok fenyegetőnek találtak. Ilyen volt a csehszlovákiai hatalomátvétel, a berlini blokád és a Jugoszláviával kibontakozott vita. A szovjet befolyás terjedésének megakadályozására az USA már egy évvel korábban, 1947 márciusában meghirdette az ún. „feltartóztatás" politikáját. A *Truman* elnök nevéhez kapcsolódó doktrína Törökország és Görögország gazdasági megsegítését irányozta elő azzal a céllal, hogy megakadályozza a baloldali ihletésű, a Szovjetunió által támogatott forradalmi erők győzelmét. A Truman-doktrínát követte 1947 júniusában a Marshall-terv bejelentése, amelynek célja Nyugat-Európa államainak gazdasági újjáépítése volt. A Marshall-terv gyakorlati végrehajtása során az Egyesült Államok arra ösztönözte a nyugat-európai államokat, hogy rendezzék évszázados konfliktusaikat és teremtsék meg a tartós béke és stabilitás feltételeit.

Az előzőekben ismertetett európai változások hatására az amerikai Kongresszus 1948 áprilisában elfogadta az európai államokkal való együttműködést szabályozó törvényt. Ezt követte az ún. Vandenberg-határozat 1948 júniusában, amely pontosan meghatározta az észak-atlanti együttműködés feltételeit az Amerikai Egyesült Államok oldaláról.

A *Vandenberg* republikánus szenátor által beterjesztett határozat elfogadása után 1948. július 1-jén kezdődtek meg a tárgyalások Washingtonban a védelmi együttműködés kialakításáról az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és a Brüsszeli Szerződés tagállamai részvételével. Az amerikai kormány szerette volna meghívni a tárgyalásokra Olaszországot, Portugáliát, Izlandot, Norvégiát, Dániát és Svédországot is. A Brüsszeli Szerződés, vagy az akkor használatos másik elnevezés szerint, a Nyugati Unió tagállamai azonban ezt kezdetben megakadályozták. Később azonban az USA nyomására a felsorolt államok is az alapító tagok sorában léphettek, kivéve Svédországot, amely a meghívást elhárította, és a semlegességet választotta.

A Washingtoni Szerződés kidolgozására vonatkozó amerikai tárgyalási pozíció fontos eleme volt az Egyesült Nemzetek Alapokmányára való hivatkozás. Később ez vált a szerződés preambulumának első mondatává. A kanadai kormány ragaszkodott a szövetségesi együttműködés gazdasági és szociális céljainak hangsúlyozásához. Ez a gondolat a szerződés második cikkelyében öltött testet. Franciaország már a szerződésekkel kapcsolatos tárgyalásokon erőteljesen szorgalmazta a földközi-tengeri térség megfelelő súlyú képviseletét a szövetségben, ezért támogatta Olaszország részvételét. Franciaországnak azt is sikerült elérnie, hogy a szövetség illetékessége Algériára is kiterjedjen, amely akkor még Franciaország tengerentúli megyéjének számított. Az ország fontos geostratégiai helyzete miatt az Amerikai Egyesült Államok ragaszkodott Izland meghívásához. Érdekes adalék a szövetség létrehozása körüli vitákhoz, hogy még a szerződés aláírásának helyszínéről sem volt egyszerű megállapodni.

A NATO történetének szakaszai

A NATO történetének első szakasza a megalakulástól az 1950-es évek közepéig tartott. Már a Washingtoni Szerződés aláírásának évében súlyos biztonsági válsággal kellett szembenéznie: 1949 őszén a Szovjetunió előállította az első atombombáját, ezzel megszűnt az Amerikai Egyesült Államok atommonopóliuma. Ez a fejlemény is hozzájárult ahhoz, hogy az USA rövid időn belül törvényt alkotott az európai partnereknek történő katonai segélyről. Megkezdődött a szövetség szervezeti struktúrájának kialakítása, amellyel a szerződés a tagállamok képviselőiből álló Tanácsot hatalmazta fel. Rövidesen létrejött a civil és a katonai szervezeti struktúra.

A NATO szervezeti struktúrája több elemet átvett a Nyugati Uniótól, amelynek következtében a Brüsszeli szerződés funkciói fokozatosan átkerültek a NATO-hoz. A tagállamok döntést hoztak a főtitkári pozíció létrehozásáról. Elhatározták a közös katonai erők létrehozását, kialakították a parancsnokságok rendszerét és kinevezték az első főparancsnokot *Eisenhower* tábornok, későbbi amerikai elnök személyében.

Az 1950 nyarán kitört koreai háború többféle félelmet is előidézett az európai NATO-tagállamokban. Egyrészt, a szovjet bátorításra bekövetkezett észak-koreai támadás Dél-Korea ellen felidézte annak veszélyét, hogy ez az eset a megosztott Németország esetében is megtörténhet. Másrészt, fokozódtak a félelmek, hogy az Amerikai Egyesült Államok figyelme Nyugat-Európáról tartósan Ázsiára terelődik. A nyugat-európai szövetségesek megnyugtatására az Egyesült Államok a koreai háború kitörése után elkötelezte magát négy amerikai hadosztály Nyugat-Európában, elsősorban az NSZK területén történő tartós állomásoztatására. Megszálló erőkként már korábban is tartózkodtak amerikai csapatok a legyőzött Németország nyugati szövetségesek által elfoglalt területein. 1951 után az amerikai erők státusza fokozatosan átalakult szövetséges erőkké. Ez szük-

ségessé tette a befogadó országok kormányaival való megállapodások megkötését az amerikai erők jogi státusáról (SOFA-megállapodások). A kérdés éles vitákat váltott ki az amerikai szenátusban, mivel az Amerikai Egyesült Államok lehetővé tette, hogy bűnelkövetés esetén katonái felett a befogadó államok joghatóságai ítélkezzenek. A szenátorok egy része a szuverenitás feladását látta ebben. A Szenátus hozzájárulása a SOFA-megállapodásokhoz végül 1953 júliusában megtörtént.

Az ötvenes évek első felében nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió nagyobb katonai erővel rendelkezik Európában, mint a NATO-tagállamok. Az 1952. februári lisszaboni csúcstalálkozó felmérte a tagállamok hagyományos fegyveres erőit és jelentős fejlesztések mellett döntött. A kitűzött célokat azonban nem sikerült elérni a túlságosan magas költségek miatt. Így került napirendre a nukleáris fegyverek felhasználásának kérdése. 1952-re az Amerikai Egyesült Államok már kifejlesztette azokat a kisméretű nukleáris robbanófejeket, amelyek alkalmasak voltak hadszíntéri felhasználásra. 1954-ben megérkeztek az első amerikai hadszíntéri nukleáris fegyverek Európába, amelyek célja a hagyományos erők területén akkor meglévő szovjet fölény ellensúlyozása volt. A NATO hivatalos dokumentumai csak 1957-ben tettek említést a nukleáris fegyverekről. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ez az időszak az éles hidegháborús szembenállás kora volt, amelyet az általános titkolódzás jellemzett mind Keleten, mind Nyugaton.

A Vandenberg republikánus szenátor által beterjesztett határozat elfogadása után 1948. július 1-jén kezdődtek meg a tárgyalások Washingtonban a védelmi együttműködés kialakításáról az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és a Brüsszeli Szerződés tagállamai részvételével. Az amerikai kormány szerette volna meghívni a tárgyalásokra Olaszországot, Portugáliát, Izlandot, Norvégiát, Dániát és Svédországot is. A Brüsszeli Szerződés, vagy az akkor használatos másik elnevezés szerint, a Nyugati Unió tagállamai azonban ezt kezdetben megakadályozták. Később azonban az USA nyomására a felsorolt államok is az alapító tagok sorában léphettek, kivéve Svédországot, amely a meghívást elhárította, és a semlegességet választotta.

A NATO története első szakaszának két olyan központi problémája volt, amely sok szempontból hatást gyakorolt a szövetségre. Az egyik, az NSZK NATO-tagsága és az ezzel összefüggő Európai Védelmi Közösség létrehozása volt. Az Amerikai Egyesült Államok mindkét elképzelést támogatta és emiatt éles vitákba bonyolódott Franciaországgal. Az NSZK végül 1955 májusában a NATO tagja lett, az Európai Védelmi Közösség azonban a francia Nemzetgyűlés 1954. augusztusi határozatát követően lekerült a napirendről. A másik probléma, az ázsiai és afrikai gyarmati területeken való viszony kérdése volt, amely az Egyesült Államok valamint Franciaország és Nagy-Britannia viszonyában okozott feszültségeket. Az USA maximális mértékben el akarta kerülni, hogy szolidaritást vállaljon a két gyarmattartó európai hatalommal a gyarmati területeikkel való konfliktusokban. Ez az ellentét az 1956. októberi szuezi válság idején jelentkezett a legélesebben.

Az 1955-ös év érdekes eseményeket hozott a NATO és az euro-atlanti együttműködés életében. Egyrészt 1955 májusában megalakult a Varsói Szerződés, a Szovjetunió vezette katonai szövetség. Ez válasz volt az NSZK felvételére a NATO-ba, és a feszültség irányába mutatott. Másrészt a Szovjetunió, illetve a második világháború győztes hatalmai

és Ausztria aláírta az Osztrák Államszerződést, a megszálló csapatokat kivonták Ausztriából és az ország a semlegesség útjára lépett. Júliusban Genfben csúcstalálkozót tartottak a nagyhatalmak vezetői. A két utóbbi esemény pozitívan hatott az európai helyzetre és csökkentette a feszültséget. Az európai biztonság és együttműködés erősítésére tett szovjet kezdeményezések mögött azonban a külpolitikai elemzők egy része az Amerikai Egyesült Államok és a nyugat-európai NATO-tagállamok közötti ellentétek szítására irányuló szándékokat vélt felfedezni.

A NATO történetének második szakasza az ötvenes évek közepén kezdődött, és nagyjából a hatvanas évek közepéig tartott. Ezen időszak legfontosabb eseményei között kell említeni a szovjet űrkutatást és azok hatását a NATO-ra. Az 1955-ös szovjet békekezdeményezések, az ún. „Genfi szellem" már elindította a megosztás irányába ható tendenciákat. A szovjet rakétakísérletek ezt tovább fokozták azzal, hogy csökkentették a bizalmat az Amerikai Egyesült Államok által nyújtott nukleáris garanciákkal kapcsolatban. Az USA viszont „felvette a kesztyűt" és elhatározta, hogy ledolgozza időleges lemaradását a rakétatechnológia területén. Ezt sikerült rendkívül látványosan bizonyítani, hiszen 1969-ben amerikai űrhajós lépett először a Hold felszínére. A technológiai verseny mellett az Amerikai Egyesült Államok számos olyan politikai lépést tett, amelyekkel demonstrálta európai szövetségesei melletti elkötelezettségét. Mindenekelőtt *Kennedy* elnök Nyugat-Berlinnel kapcsolatos nyilatkozataira szükséges emlékeztetni, amelyek 1961 nyarán hangzottak el a „Berlini Fal" felépítése után. A Berlin körüli válságok hatására az Amerikai Egyesült Államok jelentősen növelte Európában állomásozó csapatai számát.

Az ötvenes évek végén, s a hatvanas évek elején a Szovjetunió Németországgal kapcsolatos javaslatai és konkrét lépései okoztak feszültségeket a kelet-nyugati kapcsolatokban. A NATO egységesen reagált ezekre a szovjet lépésekre. Ebben az időszakban több NATO közös nyilatkozat született, amely a két német állam egyesítését irányozta elő az önrendelkezés elve alapján. A németkérdés kezelésében a NATO-tagállamok egységesen léptek fel. Ugyancsak egység tükröződött abban az elképzelésben, hogy a katonai együttműködés mellett egyre nagyobb figyelmet kell fordítani a gazdasági, tudományos és technológiai együttműködésre is.

A hatvanas évek elején vita indult a NATO közös nukleáris erőinek létrehozásáról. Az elképzelés szerint valamennyi tagállamnak beleszólási joga lett volna az atomfegyver alkalmazásába. Addig az ideig csak amerikai és brit együttműködés volt az atomfegyverek fejlesztése és alkalmazása kérdésében. Az angolszász hatalmak még Franciaországot is kihagyták, ami jelentős érzékenységet okozott. Franciaország csaknem egy évtizedes lemaradással, csak 1961-ben állította elő első atombombáját. A későbbiek során azonban ragaszkodott ahhoz, hogy azt szigorúan nemzeti ellenőrzés alatt tartsa, ezért ellenezte a közös NATO-atomhaderő létrehozását.

A hatvanas évek első fele a NATO első komoly válságainak az időszaka. A tagállamokon belül viták kezdődtek a szövetség jövőjéről. Erősödtek azok a nézetek, amelyek szerint alapvetően megváltozott az európai helyzet, a Szovjetunió már nem olyan fenyegető, expanzionista hatalom, mint az ötvenes években volt, ezért a katonai együttműködés fokozatosan értelmét veszíti. A Szovjetunió megítélésében jelentős különbségek alakultak ki a NATO-tagállamok között. A francia külpolitika egyre inkább egyfajta egyensúlyozás híve volt az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Az egyik oldalon számos kérdésben éles vita bontakozott ki Franciaország és az USA között, a másik oldalon nem egy lépés a közeledés jeleit mutatta a Szovjetunió és Franciaország között.

A NATO jövőjével kapcsolatban viták kezdődtek az Amerikai Egyesült Államokban is. A törvényhozás több tagja vélekedett úgy, hogy elmúlt a kommunista terjeszkedés veszélye, a Szovjetunió már nem jelent veszélyt a Nyugat számára, ezért értelmét veszítette a „feltartóztatás" stratégiája.

A szövetségen belüli kohéziót súlyosan érintette két tagállam, Törökország és Görögország konfliktusa Ciprus kérdésében. A NATO déli szárnyán tovább növelte a problémákat az a tény, hogy mindkét országban katonai hatalomátvétellel antidemokratikus erők kerültek hatalomra, amelyek rontották a NATO-nak mint szövetségnek a nemzetközi szalonképességét is.

A NATO válságának csúcspontját jelentette *De Gaulle* tábornok, francia elnök 1966. március 29-i bejelentése, hogy Franciaország kilép a NATO katonai struktúrájából és egyben felszólította a szövetség központi szerveit és apparátusát, hogy rövid határidőn belül hagyják el Franciaország területét. A következő hetekben és hónapokban a NATO történetének a legnagyobb válságát élte át.

A NATO történetének harmadik szakasza az ún. Harmel-jelentéssel kezdődött 1967-ben. *Pierre Harmel* belga külügyminiszter 1967-ben jelentést készített az Észak-atlanti Tanácsnak az európai helyzetről és javaslatot tett a NATO új stratégiájára. Egyrészt javasolta a NATO védelmi képességeinek fenntartását, másrészt a Szovjetunióval és a Varsói Szerződés többi tagállamával a kapcsolatok felvételét és párbeszéd folytatását az európai helyzet javításáról. A javaslatokat a Tanács 1967 decemberében jóváhagyta.

A NATO válságának csúcspontját jelentette De Gaulle tábornok, francia elnök 1966. március 29-i bejelentése, hogy Franciaország kilép a NATO katonai struktúrájából és egyben felszólította a szövetség központi szerveit és apparátusát, hogy rövid határidőn belül hagyják el Franciaország területét. A következő hetekben és hónapokban a NATO történetének a legnagyobb válságát élte át.

Franciaországnak a NATO integrált katonai szervezetéből történt kilépése után jelentős szerkezeti változások történtek a szövetségben. Ezenkívül változott a nukleáris erőkkel kapcsolatos tervezőmunka. Létrehozták a Nukleáris Tervező Csoportot, amely valamennyi NATO-tagállam számára lehetővé tette a döntésekben való részvételt. Lényegesen átalakult a szövetség stratégiája és katonai doktrínája. a „tömeges megtorlás" doktrínáját a „rugalmas reagálás" váltotta fel. Az előbbi az Amerikai Egyesült Államok hivatalos doktrínájával összhangban a nukleáris fegyverek tömeges bevetését helyzete kilátásba egy szovjet támadás esetére, függetlenül attól, hogy az hagyományos vagy nukleáris fegyverekkel történt. Az utóbbi a hagyományos fegyverekkel történő védekezéssel számolt és a nukleáris fegyverek alkalmazását a háború menetétől tette függővé. A „rugalmas reagálás" doktrínáját az Amerikai Egyesült Államok már a hatvanas évek elején bevezette.

A NATO új stratégiája hozzájárult az NSZK új keleti politikájához, amelynek eredményeként számos két- és többoldalú szerződés született az NSZK és szomszédai között. A Berlin státuszával kapcsolatos Négyhatalmi Megállapodás lényegesen csökkentette a feszültséget a megosztott város körül.

A hatvanas évek végén a NATO és a Varsói Szerződés politikai stratégiái lényegesen közeledtek egymáshoz. Ennek legkézenfekvőbb jele az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet összehívásával kapcsolatos megállapodás volt. Bár a két fél céljai lényegesen különböztek egymástól, a közös eredmény, az európai enyhülési folyamat megindulása, lényeges hatást gyakorolt egész Európa jövőjére. A Helsinki Záróokmány elősegítette a két katonai szövetséghez tartozó országok közötti kapcsolatok lényeges kibővítését és végső soron hozzájárult a kelet-európai rendszerváltások előkészítéséhez.

Az európai biztonság szempontjából jelentős esemény volt a fegyverzetkorlátozási tárgyalások megkezdése. Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió a SALT I. szer-

ződés keretében 1972-ben megállapodott a stratégiai nukleáris támadófegyverek további fejlesztésének korlátozásáról. 1973-ban Bécsben megkezdődtek a tárgyalások az európai hagyományos fegyverzetek csökkentéséről, amelyek azonban csak a kilencvenes évek elejére vezettek eredményre.

A szovjet–amerikai tárgyalások és megállapodások többféle hatást gyakoroltak az európai NATO-tagállamokra. Azzal, hogy hozzájárultak az európai enyhüléshez, mindenképpen pozitív szerepet játszottak. Ugyanakkor erősítették az európai szövetségesekben azt a félelmet, hogy a Szovjetunióval való megállapodások következtében csökken majd az Amerikai Egyesült Államok elkötelezettsége Nyugat-Európa védelme iránt. Erre a problémára kívánt megoldást találni az 1974. júniusi Ottawai Nyilatkozat, mely ismételten megerősítette Észak-Amerika és Nyugat-Európa szövetségét.

A hetvenes évek második felében megtört az enyhülés folyamata és ismét fokozódott a feszültség a kelet-nyugati kapcsolatokban. A NATO-tagállamok úgy értékelték, hogy a Szovjetunió az enyhülés által teremtett lehetőségeket kihasználva növelte politikai befolyását és katonai jelenlétét a harmadik világ országaiban, mindenekelőtt Afrikában és Közép-Amerikában. Fenyegetőnek ítélték az 1977-ben megkezdett rakétatelepítési programot, amelynek keretében a szovjet fegyveres erők modern, nagy találati pontosságú nukleáris rakétákat (SS-20) telepítettek a Szovjetunió nyugati területeire, ahonnan egész Nyugat-Európa sebezhetővé vált.

A szovjet rakétatelepítési programra válaszként született a NATO 1979. decemberi, ún. Kettős határozata, amelynek egyik része felhívást tartalmazott a Szovjetunióhoz a közepes hatótávolságú rakéták (beleértve az SS-20-asokat is) visszavonásával foglalkozó tárgyalások megkezdésére. A határozat másik része kimondta, hogy amennyiben nem sikerült a Szovjetunióval megállapodásra jutni, akkor az Amerikai Egyesült Államok hasonló képességekkel rendelkező fegyvereket telepít az európai NATO-tagállamok területére. A tervezett fegyverek a Pershing II. rakéták és az ún. cirkáló rakéták voltak.

1980-ban *Ronald Reagan*t, a Republikánus Párt jelöltjét választották az Amerikai Egyesült Államok elnökévé, aki a fegyveres erők nagyarányú fejlesztését tűzte ki célul a szovjet fegyveres erők ellensúlyozása céljából. A fegyverkezési program kiterjedt a világűrben folytatott hadviselésre is (SDI). A Reagan-kormány döntései tovább növelték a Szovjetunióval való kapcsolatban egyébként is meglévő feszültségeket, ezért az 1979-es NATO-határozatban a tárgyalásokra vonatkozó elképzeléseket nem sikerült megvalósítani. 1983 őszén megkezdődött az amerikai közepes hatótávolságú rakéták telepítése Nagy-Britanniában, Olaszországban, Németországban, Hollandiában és Belgiumban. A rakétatelepítést éles viták kísérték az érintett országokban, a nemzetközi békemozgalom aktivitása megélénkült és a Szovjetunió jól kihasználta ezeket a mozgalmakat saját politikai céljai érdekében.

A rakétatelepítési program mellett a NATO-tagállamok folyamatosan tanulmányozták az általános katonai egyensúly alakulását a köztük és a Szovjetunió között. Arra a következtetésre jutottak, hogy a politikai enyhülés ellenére a Szovjetunió nagymértékben fejlesztette katonai erőit minden területen és az egyensúlyt a maga javára változtatta meg. Ezért úgy döntöttek, hogy a tagállamok évente három százalékkal növelik védelmi kiadásaikat. A döntéssel kapcsolatos vitákban gyakran szerepelt a terhek egyenletesebb elosztásának igénye. Az Amerikai Egyesült Államok törvényhozása sürgette az európai partnereket, hogy vállaljanak nagyobb részt a közös védelmi kiadásokból. A védelmi kiadásokkal kapcsolatos adatok azonban azt mutatják, hogy a három százalékos évi növekedést nem sikerült megvalósítani. Ehhez az is hozzájárult, hogy több tagállam nem teljesen értett egyet a Reagan-adminisztráció fegyverkezési politikájával.

Valószínű, ezzel a ténnyel függ össze, hogy a Brüsszeli Szerződés örökösének tekinthető Nyugat-európai Unió két tagállama, amelyek a NATO-nak is tagjai, 1984-ben a szervezet tevékenységének felújítása mellett döntöttek. Ettől kezdődően, főleg francia kezdeményezésre, a NATO-n belül napirendre került az európai tagállamok szorosabb

együttműködése. Kezdetben az Amerikai Egyesült Államok nem nézte jó szellem az „európai védelmi identitás" erősödését, azonban később, amikor az elfogadott programmá vált az Európai Unióban is, a Maastrichti Szerződés után, az amerikai kormány is elfogadta és támogatta ezt az elképzelést.

A NATO-n belüli viták egyik érzékeny területe az Európában lévő nukleáris fegyverek modernizálása volt. A NATO Nukleáris Tervező Csoportja 1983 októberében a kanadai Montebellóban a nukleáris fegyverek és a hordozórakéták modernizálását határozta el. Ez a döntés nem talált egyértelmű támogatásra valamennyi tagállamban. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy mind az NSZK-ban, mind az NDK-ban erősödnek a félelmek egy olyan konfliktustól, amelyben atomfegyverek alkalmazására kerülhet sor, és ezeknek a félelmeknek a közvélemény egyre erőteljesebben adott hangot. Ugyanakkor a két ország vezetőinek nézetei is közelebb kerültek egymáshoz ebben a kérdésben. A hidegháború történetében talán ez volt az első eset, amikor az NSZK és az NDK inkább egyetértett egymással, mint a szövetségi rendszerrel, amelynek tagja volt. A montebellói határozatot azonban soha nem hajtották végre, mivel 1987 decemberében az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió megállapodott a közepes hatótávolságú (500 és 5500 km közötti) nukleáris rakéták megsemmisítéséről.

A nyolcvanas évek elejétől egyre nyilvánvalóbbá váltak a Szovjetunió gazdasági nehézségei, amelyekben kétségtelenül szerepet játszott az irreális fegyverkezés. A gazdasági válság talaján kibontakozott politikai és vezetési válság a fegyverkezési verseny és a konfrontáció feladására kényszerítette az 1985 után hatalomra került vezetést. Ez oda vezetett, hogy a nyolcvanas évek második felében Európában központi kérdéssé vált az egyes államok közötti általános bizalom erősítése, az ellenségeskedések mérséklése, valamint a felhalmozott fegyverek csökkentése. E folyamat szerves részének tekinthető a közép- és kelet-európai rendszerváltások bekövetkezése.

A NATO átalakulása a kilencvenes években

A NATO történetének negyedik szakasza a közép- és kelet-európai változásokkal vette kezdetét. A NATO átalakulása szempontjából a legdöntőbb lépés 1990 júliusában Londonban történt, ahol a tagállamok állam- és kormányfői kinyilvánították, hogy nem tekintik többé ellenségnek az akkor még létezett Varsói Szerződés tagállamait. Partneri viszonyt ajánlottak fel a volt szocialista országoknak és felkérték őket, küldjenek megbízottakat a brüsszeli központba az intenzívebb információcsere és dialógus elősegítése céljából.

A Londoni Deklaráció szélesre tárta a NATO, valamint a közép- és kelet-európai országok közötti érintkezés kapuit. Először az állam- és kormányfők, valamint a külügyminiszterek látogattak el Brüsszelbe, a NATO politikai központjába. Ezt követően közép- és kelet-európai szakértők, kutatók és újságírók kapcsolódtak be a NATO által szervezett nemzetközi tanácskozások és szemináriumok munkájába. 1991-től megindult a NATO Információs és Sajtó Hivatala által szervezetet és támogatott csoportok látogatása a NATO politikai és katonai szerveinek központjába.

1990 második felétől a NATO vezető tisztségviselői látogatást tettek a volt szocialista országokban. 1990 novemberében *Manfred Wörner* NATO-főtitkár, aki személyesen igen aktív szerepet játszott a kapcsolatok alapjainak megteremtésében, felkereste Budapestet, ahol a legmagasabb politikai szinteken fogadták.

A politikusok kapcsolatfelvétele után 1991 első felében a fegyveres erők képviselői között is létrejöttek az első találkozók. Azok a katonák, akik az elmúlt négy évtizedben a legnagyobb elszigeteltségben éltek, és fő feladatuk az volt, hogy hadműveleteket tervezzenek a másik fél ellen, különös pozitív élményként élték meg a korábbi „ellenséggel" történt találkozásokat.

A kapcsolatfelvétel nemcsak a politikusok és katonák számára volt tanulságos, hanem a közvélemény is új ismereteket szerzett a NATO-tól, amely a korábbi évtizedek propagandájának eredményeként egy „agresszív katonai tömbként" élt az emberek tudatában.

A tárgyszerű és valóságnak megfelelő tájékoztatásból a közvélemény számára nyilvánvalóvá vált, hogy a NATO elsősorban politikai szervezet, amely jelentős katonai képességekkel rendelkezik és fő rendeltetése tagállamai területének és lakosságának védelme.

A NATO és a volt szocialista országok megváltozott viszonyából és a kiszélesedett kapcsolatokból szinte elkerülhetetlenül adódott az igény, hogy a NATO tevékenyebben járuljon hozzá az új demokratikus rendszerek megerősítéséhez, mindenekelőtt azzal, hogy védelmezi biztonságukat. Így merült fel a NATO kibővítésének gondolata. Az azonban már az első pillanattól világos, hogy új tagok felvétele csak a szövetség valamennyi tagállamának egyetértése esetén lehetséges.

A közép- és kelet-európai országok kezelésével kapcsolatban a NATO-n belüli kezdeti megosztottság csak egy nagyon óvatos előrelépést tett lehetővé a következő csúcskonferencián, amelyre 1991 júniusában került sor Koppenhágában. A kiadott zároközlemény így fogalmazott: „A NATO közvetlenül és materiálisan érdekelt a közép-európai új demokráciák biztonságában." Ez a megfogalmazás azt jelenti, hogy tagsági viszonyra egyelőre nem számíthatnak a kívülálló érdeklődők, azonban ha biztonságukat külső veszély fenyegetné, a NATO nem maradna közömbös. Röviden ez volt a lényege azoknak a magyarázatoknak, amelyeket a NATO-tisztségviselők fűztek a Koppenhágai Deklarációhoz.

Az 1991. novemberi római csúcstalálkozón két lényeges dolog történt. Egyrészt a tagállamok elfogadták az új stratégiai koncepciót, másrészt döntöttek egy új szervezet, az Észak-atlanti Együttműködési Tanács létrehozásáról. Az új stratégiai koncepció – értékelve az új helyzetet és számba véve az új kockázatokat, a válságkezelésben és a konfliktusok megelőzésében jelölte meg a szövetség új feladatait, s ezekkel összhangban döntött a haderő struktúrájának átalakításáról. A tervek szerint a NATO új haderői kisebb létszámúak, de rugalmasabbak és mozgékonyabbak lesznek. Az új haderőstruktúra, alapvetően háromféle erőből áll: gyorsreagálási erőkből, fő védelmi erőkből és tartalék erőkből.

Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács közös tanácskozási fórumként szolgál a NATO és a volt Varsói Szerződés tagjai számára, beleértve a Szovjetunió utódállamait is, amelyek egyenként váltak tagjaivá az új szervezetnek. Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács intézményesítette a két katonai tömb tagjainak együttműködését, amely évenként összevont miniszteri szintű tanácskozások formájában realizálódott. Azonban csakhamar világossá vált, hogy az új szervezet differenciálatlanul kezeli a volt szocialista országokat. Gyakorlatilag nem tesz különbséget az olyan konfliktus sújtotta régiók, mint a Kaukázus és stabilabb belpolitikai helyzettel rendelkező országok, mint a közép-európai országok között. Az egységes kezelés melletti fő érv a NATO részéről az volt, hogy egyetlen országot sem akar kihagyni az együttműködéséből, egyetlen volt szocialista országot sem kíván elszigetelni.

Első helyen emelték ki Oroszország részvételének fontosságát mindenfajta biztonsági együttműködésben. A NATO mint védelmi szervezet, és a tagállamai külön-külön is a jelenlegi helyzetben különleges történelmi lehetőségeket látnak arra, hogy segítsék Oroszország demokratikus átalakulását az együttműködés révén. Ugyanakkor nem szűntek meg a félelmek attól a veszélytől, hogy Oroszország belső fejlődése nem a demokratikus irányban történik. Oroszország kezelésnek különösen érzékeny pontjává vált a NATO jövőbeni kibővítése kelet felé.

A NATO átalakulásának következő lépése az 1994. januári brüsszeli csúcstalálkozón történt, ahol meghirdették a Békepartnerség programját. Az új program megnyitotta a NATO-tagállamok és valamennyi európai állam katonai együttműködésének

lehetőségét. Az új együttműködési forma kétoldalú együttműködést kínálta a NATO tagjai és a kívülálló államok között mindenekelőtt olyan kérdésekben, mint a katonai költségvetések tervezése és nyilvánossága, részvétel nemzetközi békefenntartó akciókban, valamint humanitárius és mentési műveletekben. Valamennyi kívülálló érdeklődő állam saját maga tett javaslatot az általa igényelt programra. Fontos eleme a békepartnerségnek, hogy konzultációs lehetőséget kínált a partnereknek arra az esetre, ha biztonságukat komoly veszély fenyegeti.

A Békepartnerség meghirdetését számos kétely megfogalmazása követte. A szakértők egy része a NATO kibővítésének elodázását látta benne Oroszország nyomására. Mások úgy vélték, hogy a program semmiféle új garanciát nem nyújt a közép-európai országoknak. Kezdetben a közép-európai országok vezetői is elégedetlenségüket hangoztatták a programmal kapcsolatban. Később azonban hozzáláttak azoknak a konkrét katonai együttműködési lehetőségeknek a kialakításához, amelyeket a Békepartnerség felkínált.

A NATO mint védelmi szervezet, és a tagállamai külön-külön is a jelenlegi helyzetben különleges történelmi lehetőségeket látnak arra, hogy segítsék Oroszország demokratikus átalakulását az együttműködés révén. Ugyanakkor nem szűntek meg a félelmek attól a veszélytől, hogy Oroszország belső fejlődése nem a demokratikus irányban történik. Oroszország kezelésnek különösen érzékeny pontjává vált a NATO jövőbeni kibővítése kelet felé.

Az 1994 őszétől kibontakozott nemzetközi viták azonban jelezték, hogy lassan érlelődnek a feltételek a Békepartnerségen túlmutató döntésekre. Az a tény, hogy az 1994 november eleji amerikai időközi törvényhozási választásokon a Republikánus Párt megszerezte a többséget a Kongresszus mindkét házában, egyben azt is jelezte, hogy a NATO kibővítése a közeli jövőben napirendre kerül az Amerikai Egyesült Államokban. A republikánus képviselők új nemzedéke, amely nagy számban került be a törvényhozásba, azt vallotta, hogy az USA-nak a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítania a szövetségi rendszerekre. Az 1994. december NATO külügyminiszteri értekezlet lényegében kifejezésre juttatta, hogy a 16 tagállam egyetértésre jutott a szövetség kibővítéséről, csak az a kérdés maradt nyitott, hogy mely államokkal, mikor és milyen módon következik ez be.

Az 1994. decemberi brüsszeli külügyminiszteri értekezleten döntés született egy, a NATO kibővítésével foglalkozó tanulmány elkészítéséről.

1995. szeptember 29-én hozták nyilvánosságra a NATO kibővítésének céljait, elveit és körülményeit elemző tanulmányt. A kibővítés alapvető célja, hogy erősítse az euroatlanti térség valamennyi országának stabilitását és biztonságát.

A fontosabb célok ezen belül a következők:

– elősegíteni a demokratikus reformokat, beleértve a fegyveres erők demokratikus civil ellenőrzését;

– az új tagállamokban előmozdítani az együttműködés, a konzultáció és a konszenzusteremtés gyakorlatának meghonosodását;

– elősegíteni a jószomszédi kapcsolatok kialakulását;

– a közös védelem hangsúlyozásával csökkenteni a veszélyt, amely a védelempolitika kizárólagos nemzeti alapokra helyezése következtében keletkezhet, fokozott hangsúlyt helyezve a védelmi tervezés és a védelmi költségvetések átláthatóságára;

– erősíteni a közös demokratikus értékekre alapozott integrációt, szemben az etnikai és területi megosztottságot erősítő tendenciákkal;

– fokozni a Szövetség hozzájárulását az európai és a nemzetközi biztonsághoz;

– erősíteni és szélesíteni a transz-atlanti partnerséget.

A kibővítés alapelvei a következők:

– az új tagállamoknak el kell fogadniuk a Szövetség alapértékeit, a demokráciát, az egyéni szabadságjogokat és a jog uralmát;

– a tagállamok egyhangú döntése szükséges a meghíváshoz, amelyet az észak-atlanti térség biztonságához hozzájárulni képes államok kaphatnak;

– az új tagállamok elfogadják és alkalmazzák a NATO-ban érvényes alapelveket, eljárásokat és irányelveket (policies);

– erősítik a Szövetség hatékonyságát és kohézióját, hozzájárulnak politikai cselekvőképességének és katonai képességeinek fenntartásához a közös védelem, a békefenntartás és más új feladatok ellátása érdekében;

– fontos a Békepartnerségi Programban való aktív részvétel folytatása, amely nagy szerepet játszik a NATO fokozatos kibővítésében;

– a NATO és az Európai Unió kibővítése egymással párhuzamosan zajló folyamatok.

Az új tagállamoknak, a Washingtoni Szerződés szellemének megfelelően, a csatlakozás alkalmával el kell kötelezniük magukat az alábbiak mellett:

– egyesítik erőfeszítéseiket a kollektív védelem érdekében. Bármely nemzetközi vitát, amelynek részesei, békés eszközökkel rendeznek az ENSZ Alapokmányának szellemében;

– hozzájárulnak a békés és baráti nemzetközi kapcsolatokhoz;

– hozzájárulnak a NATO hatékonyságának fenntartásához, azzal, hogy részt vállalnak a közös szerepekből, kockázatokból és költségekből, ugyanakkor részesednek a közös biztonság előnyeiből is.

Azok az államok, amelyekben etnikai viták zajlanak, vagy amelyeknek területi vitáik vannak más államokkal, a NATO-tagsághoz történő meghívás előtt kötelesek ezeket a vitákat rendezni az EBESZ szellemével összhangban.

A kibővítés a NATO-tagállamok egyhangú, szuverén döntése alapján fokozatosan, tervezetten és átlátható folyamat keretében történik az összes érdekelt állammal folytatott párbeszéd eredményeként.

Az új tagok meghívásához nincs előre összeállított merev követelményrendszer, a felvételi döntések egyedi elbírálás eredményeként születnek. A NATO Kibővítésének folyamata összhangban lesz az EBESZ különböző dokumentumaival, amelyek megerősítették az államok azon jogát, hogy szabadon csatlakozhassanak nemzetközi szervezetekhez és szövetségekhez.

A NATO tagállamai a felvételi tárgyalások előtt kétoldalú párbeszéd keretében részletesen meg kívánják ismerni a lehetséges új tagok elképzeléseit arról, hogyan akarnak hozzájárulni a szövetség kollektív védelmi erőfeszítéseihez.

Annak hangsúlyozása mellett, hogy nincsenek merev felvételi követelmények, a NATO Kibővítési tanulmánya az alábbi elvárásokat határozza meg ezzel kapcsolatban:

Politikai elvárások:

– elfogadni a Washingtoni Szerződés alapértékeit;

– elfogadnia NATO-t mint a hasonló gondolkodású nemzetek szövetségét a közös védelemre;

– elkötelezettség a Békepartnerség Keretdokumentumában foglalt elvek, célok és programok mellett;

– elkötelezettség a konszenzusépítés mellett a Szövetség napirendjén lévő minden kérdésben, mivel ez az alapja a döntéseknek és a NATO összetartó erejének;

– politikai és biztonsági kérdésekben teljes egészében részt venni a Szövetség konzultációs és döntéshozatali folyamataiban;

– állandó politikai és katonai képviselet létrehozása a NATO Központban;

– nemzeti katonai képviselet létrehozása a SHAPE-ben és más parancsnokságokon;

– készenek lenni jól képzett jelöltek állítására a Nemzetközi Titkárságban és más NATO szervezeteknél;

– képzett képviselőket küldeni a Nemzetközi Katonai Titkárságra és az Integrált Katonai Szervezetekbe;

– hozzájárulni a Szövetség költségvetéséhez a kölcsönösen megállapított arányban;

– részt venni a hírszerzési anyagok cseréjében, amely teljes egészében nemzeti alapokon nyugszik;

– alkalmazni a NATO biztonsági szabályait és eljárásait;

– elfogadni a NATO irányelveit meghatározó dokumentumokat.

A tanulmány az alábbi teendőkre hívja fel a lehetséges tagjelöltek figyelmét:

– etnikai és területi viták békés rendezése;

– elkötelezettség a stabilitás, a vállalkozás szabadsága, a társadalmi igazságosság és a felelősségteljes környezetvédelmi politika mellett;

– demokratikus civil ellenőrzés a fegyveres erők felett;

– megfelelő források biztosítása a kötelezettségek teljesítéséhez.

Katonai elvárások:

– az új tagoknak részt kell vállalniuk a Szövetség közös szerepeiből, kockázataiból, felelősségéből, előnyeiből és terheiből; el kell fogadniuk a NATO stratégiáját;

– jóhiszeműen el kell kötelezniük magukat a Szövetség szabványosítási céljai mellett.

Mindenekelőtt az interoperabilitásra, az együttműködési képességre kell összpontosítaniuk. Minimum követelmény, hogy elfogadják a NATO-doktrínát és irányelveket a szabványosítással kapcsolatban. Célul kell kitűzniük egy olyan szint elérését, hogy a fegyveres erők kiképzettségében és a fegyverzetében olyan szintet érnek el, amely biztosítja a NATO-val való hatékony együttműködést.

A katonai elvárások terén az alábbi teendőkre kell figyelni:

– a közös védelemhez történő katonai hozzájárulás, valamint az új feladatok ellátásában való részvétel képessége szerepet játszik az új tagok meghívásával kapcsolatos döntésben;

– a NATO nagy hangsúlyt helyez a szabványosításra a hadműveletek, adminisztráció és az anyagok területén. A szabványosítás legfontosabb követelményei jelenleg a következők: a doktrínák és eljárások azonossága, a parancsnoki rendszerek és a nagy fegyverrendszerek interoperabilitása, a lőszerek és utánpótlási eszközök cserélhetősége;

– jelenleg ezerkétszáz megállapodás és ún. publikáció létezik, amelyeket az új tagoknak el kell fogadniuk. Bár a szabványosításban való nemzeti részvétel nem kötelező, számos terület van, ahol a fegyveres erők számára elengedhetetlen a részvétel, ilyen például a kommunikációs és információs rendszerek. Az egyik lehetséges megoldás az ún. sarokkő egységek kijelölése, amelyek viszonylag gyorsan elérhetik az interoperabilitást.

– a legfőbb politikai cél a Szövetségen belüli kohézió fenntartása, a legfontosabb katonai cél a katonai hatékonysághoz szükséges minimális interoperabilitási szinte elérése. Mindkettőhöz felhasználhatók a Szövetség Biztonsági Befektetési Programja keretében rendelkezésre álló pénzügyi források.

Az 1996. decemberi külügyminiszteri értekezlet már pontosan meghatározta a kibővítés menetrendjét.

A külügyminiszteri tanácskozás legfontosabb érdemi döntése az volt, hogy elfogadta az állam- és kormányfők 1997. július 8–9-én tervezett csúcstalálkozójának napirendjét. A júliusi csúcstalálkozó központi témájaként a NATO kibővítését és az új tagállamok meghívását határozta meg. A kibővítéssel kapcsolatos határozat tartalmazott bizonytalan elemeket, mindenekelőtt a lehetséges új tagok számát illetően. A vonatkozó paragrafus az alábbiakat állapította meg:

„Számos ország készen áll arra, hogy Szövetségünk tagjává váljék, ennek érdekében alapvető reformokat hajtott végre. Most már abban a helyzetben vagyunk, hogy

javasolhatjuk állam- és kormányfőinknek, hogy a következő csúcstalálkozón hívjanak meg egy vagy több államot, amelyek részt vettek az intenzív dialógusban, hogy kezdjék meg a csatlakozási tárgyalásokat. Célunk az, hogy 1999-ben, a NATO fennállásának ötvenedik évfordulóján, üdvözölhessük az új tagállamo(ka)t. A Szövetség nyitott marad további tagok felvétele előtt is a Washingtoni Szerződés tizedik cikkelye értelmében. Készek leszünk a konzultációk folytatására azokkal az államokkal, amelyek a NATO tagjai kívánnak lenni.

Elégedettek vagyunk az egyéni párbeszéd eredményeivel, amelyet az érdekelt felekkel folytattunk. Ez a párbeszéd hozzájárult a Szövetség működésének jobb megértéséhez. Másrészt hozzásegítette a Szövetséget az érintett országok belső fejlődésének és szomszédaival való kapcsolatainak megismeréséhez. Feladatul adtuk a Nagyköveti Tanácsnak, készítsen javaslatot a csúcstalálkozóra, mely államot vagy államokat kérjünk fel a felvételi tárgyalások megkezdésére."

A felvételek előkészítésének folyamata az alábbiak szerint zajlik:

– intenzív párbeszéd az érdekelt partner államokkal 16+1-es formában;

– a potenciális új tagok felvételével kapcsolatos tények elemzése a Nagyköveti Tanács politikai irányelvei alapján;

– a Szövetség struktúrájának átalakításával kapcsolatos ajánlások elkészítése, amely szükséges az új tagok integrálásához;

– a felvételi tárgyalások tevének kidolgozása egy vagy több új tagállammal.

A madridi csúcstalálkozót megelőzően a NATO-tagállamok intenzív megbeszéléseket folytattak a meghívandó országokról. Végül Lengyelország, Magyarország és a Cseh Köztársaság tagságával kapcsolatban alakult ki egyetértés. A jelöltek között szerepelt még Románia és Szlovénia is, azonban ez utóbbi két ország felvételével nem minden NATO-tagállam értett egyet. Így az 1997. júliusi madridi NATO-csúcsértekezlet Lengyelországot, Magyarországot és a Cseh Köztársaságot hívta meg tagjai sorába.

A NATO szervezeti felépítése és működési mechanizmusa

A NATO független államok politikai és katonai együttműködése biztonságuk kölcsönös garantálása érdekében. Szervezeti struktúrája két részből áll: a politikai szervezetből és a katonai szervezetből. A kettő viszonyában a politikai szervezet a meghatározó.

A NATO legfontosabb politikai szervezete az Észak-atlanti Tanács, amelynek létrehozásáról az 1949. április 4-én aláírt Washingtoni Szerződés rendelkezett. A következő években a Tanács hozta létre a többi szervezeti elemet. Az Észak-atlanti Tanács mint a legfontosabb politikai döntéshozó testület, három szinten ülésezik. Hetente legalább egyszer a tagállamok nagykövetei találkoznak Brüsszelben a szövetség központjában. Ezek a találkozók a kölcsönös információ és véleménycsere fórumai. Nemzetközi válság esetén a nagykövetek nagyon rövid idő alatt képesek megszervezni a találkozót.

A tanácskozások következő szintje a külügyminiszterek találkozója, amelyre évente két alkalommal kerül sor. Az egyik találkozó a nyári hónapokban – általában júniusban vagy júliusban – történik, valamelyik tagállam fővárosában. A másik találkozót november vagy december hónapokban szervezik a brüsszeli központban.

A harmadik szint a csúcstalálkozók szintje, ahol a tagállamok állam- és kormányfői találkoznak. A csúcstalálkozókra akkor kerül sor, amikor a szövetség kiemelkedő jelentőségű döntést kíván hozni. Az elmúlt évtized során, amikor a NATO a közép- és kelet-európai változásokat követve önmagát is átalakította, több ilyen csúcstalálkozóra került sor. Első helyen kell említeni az 1990. júliusi londoni csúcstalálkozót, amely kimondta, hogy a NATO nem tekinti többé ellenségnek a Varsói Szerződést és annak tagállamait.

A NATO politikai struktúrájában a második politikai döntéshozatali testület a Védelmi Tervező Bizottság. Ebben a testületben a tagállamok védelmi miniszteri találkoznak évente legalább két alkalommal. Szükség esetén azonban a Brüsszelbe akkreditált diplomáciai képviseletek vezető munkatársai is felhasználhatják ezt a fórumot véleménycserére. A Védelmi Tervező Bizottság tárgyalja meg a szövetség közös védelmi tervezésével kapcsolatos irányelveket.

A harmadik politikai döntéshozó testület az Atomtervező Csoport, amelyben szintén a védelmi miniszterek találkoznak. Ez a csoport foglalkozik a nukleáris fegyverek szerepével a szövetség katonai stratégiájában. Az Atomtervező Csoport munkája 1957 után vált különösen fontossá a NATO-ban, miután a Szovjetunió az űrkísérletekkel bebizonyította, hogy nagy pusztító képességű új fegyverekre tett szert. Ennek hatására döntöttek a NATO tagállamai a közös védelem nukleáris fegyverekkel történő megerősítéséről. A nukleáris kérdés érzékeny viták tárgya volt a NATO-ban egészen az 1980-as évek végéig. Azonban a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok között létrejött fegyverzetkorlátozási megállapodások és az Európában bekövetkezett politikai változások eredményeként a nukleáris kérdés gyakorlatilag lekerült a viták napirendjéről. Amint a már idézett Londoni Deklaráció megállapította, a NATO csak legutolsó lehetőségként számol az atomfegyverek alkalmazásával. Ezt a tényt azért célszerű említeni, mert részben magyarázatot ad arra, hogy miért nem szerepel az atomfegyverek kérdése a NATO kibővítésével kapcsolatban, illetve, hogy miért mesterséges e kérdés nyilvános vitájának erőltetése.

A NATO politikai struktúrájában a második politikai döntéshozatali testület a Védelmi Tervező Bizottság. Ebben a testületben a tagállamok védelmi miniszteri találkoznak évente legalább két alkalommal. Szükség esetén azonban a Brüsszelbe akkreditált diplomáciai képviseletek vezető munkatársai is felhasználhatják ezt a fórumot véleménycserére. A Védelmi Tervező Bizottság tárgyalja meg a szövetség közös védelmi tervezésével kapcsolatos irányelveket.

Az ismertetett három fő politikai döntéshozatali testület munkáját számos szakbizottság támogatja. A gyakorlatban a szakbizottságok alkotják a tagállamok diplomáciai képviseletei munkatársainak fő tevékenységi területét.

Végül működik a NATO brüsszeli központjában egy nemzetközi titkárság, a NATO főtitkárának irányítása alatt. A titkárság munkatársai a tagállamokból toborzott tisztviselők, akik nem a saját kormányaiknak, hanem a NATO-nak mint szervezetnek tartoznak felelősséggel. Fontos követelmény velük szemben az angol és a francia nyelv ismerete.

A NATO katonai szervezetének csúcsán a Katonai Bizottság áll, amelynek tagjai a tagállamok fegyveres erői vezérkarainak főnökei. A bizottság elnökét rotációs alapon évente választják a vezérkari főnökök közül. Azokban az esetekben, amikor az Észak-atlanti Tanács ülésein katonai szakértői vélemény nyilvánítására van szükség, a NATO főtitkára a Katonai Bizottság elnökét hívja meg, aki a Tanácsnak legfőbb katonai tanácsadója.

A Katonai Bizottság azt a szerepet tölti be a szövetségben, amit a vezérkarok a tagállamok fegyveres erőiben.

A Katonai Bizottság munkáját a Nemzetközi Katonai Titkárság szolgálja ki. A Katonai Titkárság alkalmazottai a tagállamok fegyveres erőinek tisztjei közül kerülnek ki.

A katonai struktúra következő eleme a NATO parancsnoki rendszere, amely hatvanöt különböző szintű parancsnokságból áll. A NATO-nak két legfelsőbb katonai parancsnoksága van, az egyik az atlanti főparancsnokság, amelynek központja az Egyesült Államokban, Norfolkban van, a másik az európai főparancsnokság, amelynek központja a belgi-

umi Monsban van. A legfelsőbb európai parancsnokságnak három további parancsnokság van alárendelve, nevezetesen az észak-nyugat-európai, a közép-európai és a dél-európai parancsnokság. A NATO tagállamai 1997 decemberében döntöttek a parancsnoki struktúra egyszerűsítéséről és a parancsnokságok számának csökkentéséről.

A NATO szervezeti felépítésével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a politikai és a katonai struktúra viszonyában egyértelműen meghatározó szerepet játszanak a politikai döntéshozó testületek. Ez a viszonyrendszer biztosítja a fegyveres erők feletti demokratikus politikai és civil ellenőrzés elvének érvényesülését. Az elmúlt évek során a NATO-tagállamok képviselői felhívták a közép- és kelet-európai országok figyelmét ennek a fontos alapelvnek az alkalmazására.

A következőkben célszerű megvizsgálni, hogyan működik a NATO szervezete. Mindenekelőtt említést kell tennünk a koncepciók és dokumentumok rendszeréről, amelyek meghatározzák a szövetség politikai és katonai struktúrájának működését. A legfontosabb iránymutató elv – amely írásos dokumentum formájában is megjelenik – a Stratégiai Koncepció. Ez a dokumentum hosszabb időszakra meghatározza a szövetség céljait, feladatait, fegyveres erőinek nagyságát és összetételét. A nemzetközi helyzet lényeges átalakulása esetén a NATO-tagállamok új stratégiai koncepciót dolgoznak ki. A jelenleg érvényben lévő dokumentumot az 1991 novemberében Rómában tartott csúcstalálkozón fogadták el. Az új stratégia abból indul ki, hogy Európában gyakorlatilag megszűnt az államok egymás ellen vívott háborújának veszélye. Éppen ezért elvetették azt a korábbi feltételezést, hogy valamely állam vagy katonai szövetség támadást intéz a NATO egy vagy több tagállama ellen. Az új koncepció azt feltételezi, hogy a jövőbeni lehetséges konfliktusok az államokon belüli feszültségekből keletkezhetnek. Ennek az új helyzetértékelésnek a hatására új koncepciót dolgoztak ki a fegyveres erők nagyságára és összetételére.

A római csúcstalálkozón elfogadott stratégiai koncepció a NATO katonai stratégiáját, amelyet ugyancsak Rómában fogadtak el. A NATO katonai stratégiája foglalkozik részletesen a haderőstruktúrával, amely mint ismeretes, a következő három elemből tevődik össze a jövőben: gyors reagálású erők, fő védelmi erők és tartalék erők.

Ugyanakkor napirenden van a Stratégiai Koncepció felülvizsgálata, amelynek eredményeképpen, várhatóan 1999 áprilisára, a NATO bővítésére új (módosított) stratégiát hagynak jóvá.

A stratégiai koncepció és a katonai stratégia után a harmadik szintű rendszer a katonai doktrínák rendszere, amely lényegében a fegyveres erők alkalmazásának elveit és szabályait tartalmazza. A NATO közös katonai doktrínáit a tagállamok megegyezése alapján hozták létre, részben a nemzeti doktrínákból, részben a nemzeti doktrínáktól függetlenül. A tagállamok saját nemzeti döntésén múlik, hogy a közös szövetségi doktrínákból milyen elemeket emelnek át a nemzeti doktrínáikba.

Végül a NATO működési mechanizmusával kapocslatban említést kell tenni a közös védelmi tervezés rendszeréről. A közös védelmi tervezés rendszerét azért is célszerű megvizsgálni, mert ennek alapján reálisabb elképzelést alakíthatunk ki arról, hogy milyen költségeket jelent Magyarországnak a jövőben a NATO-tagság. Ami a konkrét összegeket illeti, az eddigi tárgyalások alapján csak annyit tudhatunk, hogy Magyarország számára az éves tagsági díj kb. 10 millió dollár lesz. Ez a szövetség közös költségvetésének 0,65%-a. Az, hogy a következő évek során – miután Magyarország a NATO rendes tagjává válik – mennyit kell költenünk a fegyveres erőkre, nagymértékben múlik a szövetség tervezési mechanizmusában való részvételünktől. Amit a NATO kétéves tervezési ciklusáról tudunk, annak alapján elmondhatjuk, hogy a védelemre fordított kiadások nagysága hosszadalmas tárgyalások és közös megállapodások eredményeként alakul ki. A szövetség közös haderőinek nagysága alapvetően két tényezőtől függ: a nemzetközi helyzet alakulásától és a tagállamok gazdasági lehetőségeitől.

A NATO kétéves tervezési ciklusa minden páratlan év januárjában kezdődik, a védelmi tervezést meghatározó miniszteri irányelvek kidolgozásával. Az első évben az irányelvek egyeztetése és a velük kapcsolatos egyetértés kialakítása zajlik. Az év végén sor kerül az egyeztetett irányelvek elfogadására, amelyek általában öt évre és konkrétan egy évre határozzák meg a katonai programokat. Minden páros év januárjában kezdődik a tervezési ciklus második éve, amikor a katonai programok kölcsönös egyeztetése és elfogadása zajlik. Ez lényegében egy „alkufolyamat", amelyben minden tagállam részt vesz és egyezteti, összehangolja saját védelmi terveit a többi tagállam védelmi terveivel. A közös katonai programok kidolgozásának fontos kiindulópontja a Védelmi Tervező Kérdőívek kitöltése.

A katonai programok kidolgozásában és egyeztetésében kulcsszerepet játszanak a katonai parancsnokságok, amelyek a stratégiai koncepcióban meghatározott feladatokat és a miniszteri irányelveket lefordítják a katonai programok nyelvére.

A NATO kétéves tervezési ciklusa lehetőséget ad arra, hogy a tagállamok érvényesítsék saját nemzeti elképzeléseiket és csak olyan terheket vállaljanak, amelyek összhangban vannak gazdasági lehetőségeikkel. A szövetség számára egyébként is fontos szempont, hogy a tagállamok politikailag és gazdaságilag stabilak maradjanak és ne vállaljanak irracionálisan nagy katonai terheket. Ez a mechanizmus Magyarország számára is biztosítja a saját nemzeti érdekek érvényesítését.

A NATO kibővítésének hatása az európai biztonságra

A NATO szerepéről és jövőjéről folytatott viták során az elmúlt közel fél évszázad alatt többször tették kérdésessé a NATO létének szükségességét. A viták esetenként súlyos válságba sodorták a szövetséget. Azonban a tagállamok minden alkalommal megtalálták a kiutat a válságos helyzetekből, amit azt jelzi, hogy a szövetség alapjául szolgáló elvek szilárdak, és jól működnek azok a szervezeti mechanizmusok és döntési folyamatok, amelyek képessé teszik az új helyzetekben való alkalmazkodásra.

A NATO történetében egyedülállóan új helyzetet teremtettek a kelet-európai rendszerváltozások a kilencvenes évek elején. A Varsói Szerződés felbomlását sokan érvként használták fel a NATO megszüntetése mellett. Rövidebb bizonytalan időszak után a NATO a kibővüléssel válaszolt az új helyzetre, és ez a döntés találkozott a kívülálló országok, közöttük Magyarország stratégiai elképzeléseivel.

A NATO történetének elemzéséből ma már tudjuk, hogy nemcsak a Szovjetunió befolyásának terjedésétől és katonai erejétől való félelem játszott szerepet a szövetség létrehozásában. Az alapító államok hosszú távú elképzelései között szerepelt a németkérdés megoldása. Olyan nemzetközi viszonyokat kívántak teremteni, ahol a szomszédos államok nem fenyegetik egymást agresszióval. Ily módon a NATO az európai államok egymás közötti történelmi viszályai rendelkezésének az eszközévé is vált. Ebben együttműködő partnerre találtak az Amerikai Egyesült Államokban, amelynek hasonló elképzelései voltak a jövő Európájáról.

A Washingtoni Szerződés bevezetőjében szerepel, hogy a tagállamok célja népeik közös civilizációs örökségének a megőrzése. Ez a cél messze túlmutat a katonai együttműködés keretein és magában foglalja a gazdasági, tudományos, kulturális és más együttműködési formákat is. Ez utóbbiak az évek során napirendre kerültek a tagállamok kapcsolataiban. Ahogy a katonai veszélyek csökkennek, várhatóan úgy kerülnek előtérbe az egyéb együttműködési formák a folyamatosan átalakuló szövetségben.

Az Észak-atlanti Szerződés katonai biztonságot garantáló cikkelye, az ötödik cikkely jelenti a legrosszabb esetre, a katonai agresszióval szembeni védelemre vonatkozó biztosítékokat a tagállamoknak. Ez a cikkely kimondja, hogy bármely tagállam elleni támadás a szövetség elleni támadásnak minősül, amely az ENSZ Alapokmánya szellemében, a

kollektív önvédelem jogát gyakorolva válaszol rá. Ennek a cikkelynek kiemelkedő jelentősége volt a hidegháború idején.

A kilencvenes évek elejétől megváltozott világhelyzetben, amikor lényegesen csökkent az államok közötti háború veszélye, előtérbe került a Szerződés harmadik és negyedik cikkelye, amelyek a megfelelő védelmi képességek fenntartására és a veszély esetén történő konzultációkra vonatkoznak. E két cikkely magában foglalja azt a lehetőséget, hogy egy adott helyzetben nem az egész szövetség, hanem csak a leginkább érdekelt tagállamok reagálnak. Ilyen helyzetre vonatkozik a Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék (az angol elnevezés rövidítése CJTF) koncepció, amely egy újonnan formálódó elképzelés a szövetség katonai erőinek felhasználására. Ez a koncepció lehetővé teszi, hogy a tagállamokon kívül a partnerállamok fegyveres erői is részt vehessenek katonai akciókban, amennyiben az érdekelt államok biztonsága azt indokolttá teszi.

A NATO 1991-ben elfogadott Stratégiai Koncepciója a válságok és konfliktusok kezelésben határozta meg a szövetség fő feladatait. Az új stratégia elfogadását a nemzetközi helyzet elemzése előzte meg, amelyből a tagállamok arra a következtetésre jutottak, hogy a következő időszakban az európai földrész biztonságát elsősorban a gazdasági, szociális és etnikai feszültségekből eredő veszélyek fenyegetik. A jugoszláviai polgárháború számos tanulsággal szolgál ezeknek az új fenyegetéseknek a természetét és kezelhetőségét illetően. Az 1995 decemberében elindított IFOR/SFOR béketeremtő akció Boszniában, és annak eddigi eredményei bizonyítják, hogy a NATO stratégiája jó helyzetelemzésre támaszkodott és a szövetség a várható helyzetnek megfelelően határozta meg feladatait. Ez a jó politikai-biztonságpolitikai helyzetértékelés lesz jellemző az új, módosított stratégiára is.

A NATO létrejöttének pillanatától az egyik alapvető kérdésnek számított az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Európa együttműködése. Ennek az együttműködésnek a minősége határozta meg a szövetségbe vetett bizalmat. Az elmúlt évtizedekben általánosan elfogadott elvvé vált, hogy az európai biztonság nem nélkülözheti az atlanti kapcsolatot. Ez a szempont a következő években és évtizedekben is a figyelem középpontjában marad és időről időre visszatér a nyilvános viták napirendjére. A NATO létét az is indokolja, hogy jelenleg ez az egyetlen szervezet, amely lehetővé teszi, hogy az Amerikai Egyesült Államok részt vegyen Európa védelmi ügyeiben.

A hidegháború idején a Szovjetunió megítélése, jelenleg pedig az Oroszországhoz való viszony foglal el fontos helyet a NATO-tagállamok egyeztetett politikájában. Voltak olyan időszakok, amikor nagymértékben különbözött a tagállamok véleménye ebben a kérdésben, ami időnként válságokat is között a szövetségben. Erről a kérdésről a Szovjetunió felbomlása után is folytak viták. A tagállamok között voltak nézetletérések Oroszország véleményének figyelembevételéről a NATO kibővítése kapcsán. A jól működő konzultációs mechanizmus azonban elősegítette az egységes vélemény kialakulását ebben a kérdésben is.

A Magyarországgal is kibővülő NATO fontos partnerként kezeli Oroszországot. Ezt bizonyítja az Észak-atlanti Partnerségi Tanács létrehozása, amelyben Oroszország kitüntetett szerepet kapott. Hasonlóan értékelhető az Ukrajnával aláírt partnerségi megállapodás. Ezekkel a lépésekkel a NATO sokat tett Oroszország biztonságérzetének megerősítése érdekében. Ha Oroszország nagyobb biztonságban érzi magát, az jó hatással lesz szomszédaival és tágabb környezetével való kapcsolataira is, mert elejét veheti azon nagyhatalmi reflex visszatérésének, amely a szomszédokra gyakorolt politikai nyomással vagy a katonai erővel való fenyegetéssel kívánja fenntartani a biztonságot.

Magyarország és a NATO

Magyarország olyan nemzetközi környezetben helyezkedik el, amelyet a stratégiai elemzők szerint a különböző forrásokból eredő feszültségek jellemeznek. Mindenekelőtt a Balkán közelsége, amelyet figyelembe kell venni. A Jugoszlávia felbomlása után keletkezett problémák még sokáig időszerűek maradnak. Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy újabb problémák keletkeznek az etnikai közösségek kapcsolataiban, mindenekelőtt az Albánián kívül élő albán lakosság és a többségi nemzetek kapcsolataiban.

Az Észak-atlanti Szerződés katonai biztonságot garantáló cikkelye, az ötödik cikkely jelenti a legrosszabb esetre, a katonai agresszióval szembeni védelemre vonatkozó biztosítékokat a tagállamoknak. Ez a cikkely kimondja, hogy bármely tagállam elleni támadás a szövetség elleni támadásnak minősül, amely az ENSZ Alapokmánya szellemében, a kollektív önvédelem jogát gyakorolva válaszol rá. Ennek a cikkelynek kiemelkedő jelentősége volt a hidegháború idején.

A volt Szovjetunió széthullásának a következményei még hosszú ideig érezhetők lesznek a térségben. A jelenlegi helyzetet leginkább a nagyfokú bizonytalansággal lehet jellemezni. Ennek a nemzetközi környezetnek a bizonytalanságaival és veszélyeivel Magyarországnak nem célszerű egyedül szembenézni. Az ország hosszú távú érdekei azt követelik, hogy olyan nemzetközi intézmények részévé és aktív résztvevőjévé váljunk, amelyek erősítik a biztonságát ebben a környezetben. Európában a NATO az egyetlen szervezet, amely kezelni tudja az erőszakos konfliktusokat, mint ahogy ezt a boszniai helyzet is bizonyította. A fentiek miatt Magyarország NATO-tagsága összhangban van alapvető biztonsági érdekeinkkel.

Magyarország földrajzi helyzete figyelemreméltó a NATO szempontjából, mivel olyan térség határán helyezkedik el, ahol a következő évek konfliktusait és válságait valószínűsíteni lehet. Az IFOR/SFOR-akcióban vállalt magyar szerep bizonyította, hogy Magyarország NATO-tagsága fontos közös érdek.

Magyarország aktívan felhasználta a NATO átalakulása nyomán kínálkozó lehetőséget. Elsők között csatlakozott a Békepartnerség programjához. A program keretében szervezett gyakorlatokon a Magyar Honvédség katonái fontos ismeretekre és készségekre tettek szert és ma már sokkal világosabb elképzelések vannak a NATO közös haderőivel való együttműködésről. A NATO-hoz való csatlakozás folyamat lényegében egy modernizációs pályát is biztosít a magyar fegyveres erőknek, hiszen a felvételi követelmények folyamatos teljesítése bizonyos átalakulási folyamatot is elősegít az egész magyar védelmi szervezetben.

A katonai együttműködés gyakorlásának egyik legfontosabb terepe a boszniai békefenntartó akció. A magyar műszaki zászlóalj részvétele ebben az akcióban egy valódi sikertörténet. A lerombolt hidak újjáépítésében való részvételnek fontos jelképes jelentősége is van, nevezetesen a hozzájárulás az egymással szemben álló nemzeti és vallási közösségek megbékéléséhez.

Magyarország NATO-csatlakozásáról élénk társadalmi viták folytak. A lakosságnak lehetősége volt népszavazás formájában véleményt nyilvánítani ezzel kapcsolatban. A szavazáson megjelentek 85 százaléka a csatlakozás mellett döntött. Elmondható, hogy Magyarország demokratikus döntési folyamat eredményeként, külső nyomás nélkül, szabad akaratából válik egy szövetség tagjává. Ettől a döntéstől azt várja, hogy végre csatlakozhat a gazdaságilag virágzó és politikailag stabil demokrati-

Nagy Zoltán

Magyarország a NATO-ban

1997 valószínűleg fontos évként vonul be a magyar történelembe: végre célegyenesbe fordult az euro-atlanti integrációs folyamat, hiszen mind az Európai Unió, mind a NATO esetében nagy lépést tettünk a tagság felé. Ami az Európai Uniót illeti, először az Európai Bizottság által készített országvélemények láttak napvilágot 1997 júliusában, amelyek az EU-tól kapott kérdőívekre adott nemzeti válaszok alapján készültek el. A Bizottság emellett megnevezte azt a hat országot is, amelyekkel javasolta megkezdeni a csatlakozási tárgyalásokat. Ezt az EU állam- és kormányfői decemberi luxemburgi csúcsértekezletükön döntésükkel szentesítették. A NATO-tagállamok állam- és kormányfői a madridi csúcstalálkozón hívták meg csatlakozási tárgyalásokra a legfelkészültebb jelölteket, majd a csatlakozási tárgyalások lezárultával a külügyminiszterek decemberben aláírták a csatlakozási jegyzőkönyveket is. Magyarország mindkét esetben a kiválasztottak közé került, ami elismerése annak a munkának, amelyet a rendszerváltás óta Magyarország – nagy áldozatok árán – elért.

Bár a közvélemény az elmúlt évben többnyire a bővítési vita, valamint a NATO és Oroszország közti kapcsolatok alakulásával volt elfoglalva, Magyarország csatlakozása kapcsán feltétlenül meg kell említenünk azt az átfogó folyamatot, amelynek a bővítés is részét képezi. Ez a folyamat a NATO külső és belső átalakítása, amelynek során a Szövetség a megváltozott európai biztonságpolitikai helyzetben olyan politikai-katonai szervezetté alakul, amely a hagyományos kollektív védelmi feladatok ellátásán túl egy új küldetést is teljesít: hozzájárul a biztonság és stabilitás övezetének kiterjesztéséhez az euro-atlanti régióban. A folyamat már korábban megkezdődött, hiszen a NATO régóta nem ugyanaz a szervezet, mint ami 1990 előtt volt. 1991, azaz a NATO új hadászati koncepciójának elfogadása óta a tagállamok többsége 28–40 százalék közötti mértékben csökkentette haderejének létszámát, és szövetségi szinten 30 százalékkal csökkentek a védelmi kiadások; az Amerikai Egyesült Államok háromszázezerről kevesebb mint százezerre csökkentette Európában állomásoztatott erőinek létszámát, s a robosztus, előretolt NATO-védelmi struktúra magas készültségi fokozatú, nehézfegyverzetű egységeit alacsonyabb készültségi fokozatú és rugalmasabban alkalmazható erőkkel váltották fel.

Karcsúsodott a NATO integrált parancsnoki struktúrája: a három főparancsnokságból kettő (atlanti és európai), a négy európai fő alárendelt parancsnokságból három (északnyugati, központi és déli) maradt, s csökkent a többi parancsnokság száma és mérete is. Az átalakítás azonban tovább folytatódik annak érdekében, hogy a NATO megőrizze katonai hatékonyságát, és a hagyományos kollektív védelmi feladatok ellátása mellett alkalmas legyen az új típusú kihívásoknak megfelelő – béketámogató, kutató-mentő stb. – akciók (l. IFOR/SFOR) végrehajtására, és – a transz-atlanti kapcsolat megőrzésével együtt – elősegítse a Szövetségen belül megvalósítandó Európai Biztonsági és Védelmi Identitás (ESDI) kialakítását is. Ez utóbbi önállóbb európai fellépést tesz lehetővé például olyan módon, hogy valamennyi európai szövetséges állam döntése esetén lehetséges-

sé válik a Nyugat-Európai Unió vezetésével, a NATO eszközeinek igénybevételével folytatott akciók végrehajtása.

Az adaptáció részeként említhető, hogy 1996 decemberében a NATO-külügyminiszterek elhatározták, hogy tovább erősítik együttműködésüket a Békepartnerség programjában részt vevő országokkal, többek között a Békepartnerség programjának kiterjesztésével és egy ún. Atlanti Partnerségi Tanács felállításával. A Békepartnerség továbbfejlesztése mögött az a megfontolás húzódik, hogy a NATO keleti nyitása az egész kontinens biztonságát és stabilitását növelje, tehát hogy az első körben csatlakozó államokon túlmenően a később csatlakozók is profitáljanak belőle, sőt: azok is, akik belátható időn belül nem válnak a Szövetség tagjává.

A NATO-tagállamok külügyminiszterei a portugáliai Sintrában tartott ülésükön (1997. május 29.) úgy határoztak, hogy az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (NACC) és a Békepartnerség sikerére alapozva minőségileg új alapokra helyezik a partnerállamokkal kialakított politikai és katonai kapcsolataikat. A NATO és a partnerállamok külügyminiszterei az Észak-atlanti Együttműködési Tanács utolsó ülésén indították útjára az Euroatlanti Partnerségi Tanács munkáját, amely a NACC helyébe lépett. Ennek feladata, hogy – egyesítve a NACC és a Békepartnerség pozitív tapasztaltait – egységes és átfogó keretként szolgáljon a tagállamok és a partnerek közötti politikai konzultációkhoz, valamint a békepartnerségi program keretében zajló együttműködéshez. A külügyminiszterek számos új elemmel erősítették meg a szövetségesek és a partnerek közötti politikai konzultáció rendszerét és a partner-államok részvételét a Békepartnerségre vonatkozó tervezésben és döntés-előkészítésben.

A megerősített Békepartnerség keretén belül, miként eddig, továbbra is a partnerállamoktól függ, hogy mennyire képesek élni a Békepartnerség kínálta lehetőségekkel. Továbbra is érvényes tehát az önkiválasztódás rendszere, azaz: mindenki maga határozhatja meg, hogy milyen intenzíven vesz részt a békepartnerségi programokban (ami persze komolyan befolyásolja a csatlakozási esélyeket). A NATO a maga részéről mindent elkövet azért, hogy a partner-államokat bevonja békeidőben folytatott tevékenységébe. A legjobb példa erre a boszniai béketámogató akció, amelyben a tizenhat tagállam mellett több mint két tucat partner-állam vesz részt. A NATO az SFOR-művelet mellett a Békepartnerség tervezése, a partnerekkel folytatott közös gyakorlatok és az együttműködési képességek javítását célzó ún. Tervezési és Felülvizsgálati Folyamat során is arra törekszik, hogy a partnerek részesei legyenek a döntéshozatali folyamatnak.

A bővítési folyamat

A bővítési folyamat a NATO Bővítési Tanulmányának 1995 szeptemberi megjelenésével öltött konkrét formát. 1996 a tagságra pályázó országokkal folytatott ún. intenzív párbeszéd éve volt, egyik oldalon a tagjelöltekkel, a másikon a NATO Nemzetközi Titkárság és Nemzetközi Katonai Törzs munkatársaival. 1997-ben 16+1-es körben folytatódott a párbeszéd, azaz a partnerállamok ezúttal már az Észak-atlanti Tanács állandó (nagykövetei szintű) képviselőivel folytattak konzultációkat. A párbeszéd célja az volt, hogy a tagjelöltek megismerkedjenek a Szövetség működésével, a NATO pedig képet kapjon arról, hogy hol tartanak ezen országok a csatlakozási felkészülésben.

Ami a bővítési döntést illeti, 1997 a nagy találgatások éve volt. A NATO-külügyminiszterek 1996 decemberében így fogalmaztak: javasolni fogják állam- és kormányfőiknek, hogy az 1997. évi madridi csúcstalálkozón hívjanak meg csatlakozási tárgyalásokra „egy vagy több országot”, amelyek részt vettek az intenzív párbeszéd folyamatában. Ennek a megfogalmazásnak nagy szerepe volt abban, hogy a madridi csúcstalálkozót megelőzően a bővítéssel kapcsolatos döntést előzte meg a legnagyobb várakozás. Magyarország, Csehország, Lengyelország, Románia és Szlovénia különböző reményekkel, de

egyaránt feszülten várta a madridi döntést, s közben nagy hajrába kezdett mind a csatlakozási feltételek teljesítése, mind pedig a tizenhat tagállam meggyőzése érdekében.

A magyar kormány álláspontja e tekintetben mindvégig következetes volt. Szorgalmaztuk, hogy a NATO az egyéni teljesítmények alapján hozza meg döntését, és egyetlen ország meghívását se kösse mások meghívásához. Szorgalmaztuk, hogy a NATO valamennyi országot hívja meg, amely teljesíti a csatlakozás feltételeit. Hangsúlyoztuk, hogy Magyarország teljesíti azokat a feltételeket, amelyeket a NATO a Bővítési Tanulmányban a csatlakozás előfeltételéül szabott, azaz: szilárd parlamentáris demokrácia, ahol tiszteletben tartják az emberi és kisebbségi jogokat; stabil, kiegyensúlyozott piacgazdaság, amelyet az OECD-tagság elnyerése is igazolt; jó kapcsolatokat ápol szomszédaival és a tágabb régió országaival; demokratikus és civil ellenőrzés érvényesül a haderő felett, és e haderő, mint a boszniai műveletben való részvételünk is igazolta – ha egyelőre korlátozott mértékben is – képes együttműködni a NATO-val. Hangsúlyoztuk, hogy Magyarország érdekelt abban, hogy lehetőleg minél több szomszédja váljon – a csatlakozási feltételek teljesítése esetén – a NATO tagjává. Ezzel együtt mindvégig tisztában voltunk azzal, hogy a döntés a NATO döntése lesz, és Magyarországnak egyetlen igazán hatékony eszköze van ennek befolyásolására: saját teljesítményének javítása. Mint végül kiderült: ez sikerült.

A NATO madridi csúcstalálkozójának záróközleménye így fogalmaz: „Ma, a Cseh Köztársaságot, Magyarországot és Lengyelországot meghívjuk arra, hogy csatlakozási tárgyalásokat kezdjenek a NATO-val. Célunk, hogy az 1997. decemberi miniszteri találkozókon aláírjuk a Csatlakozási Jegyzőkönyveket, és a ratifikációs folyamat időben befejeződjön ahhoz, hogy még a Washingtoni Szerződés aláírásának 50. évfordulója előtt a Szövetség tagjai legyenek."

A csúcstalálkozót követően átadott és a meghívást tartalmazó NATO-főtitkári levelet *Kovács László* külügyminiszter visszaigazolta, jelezve, hogy a Magyar Köztársaság készen áll a csatlakozási tárgyalások megkezdésére. A csatlakozás sajátossága, hogy a meghívottak már hatályban levő, nem nyílt, hanem meghíváson alapuló tagságot teremtő szerződésekhez csatlakoznak a teljes jogú tagság elérése érdekében. Ebből fakadóan a szeptember eleje és október vége között öt fordulóban zajló csatlakozási tárgyalások során a NATO arról kívánt meggyőződni, hogy a tagjelöltek készek-e és képesek-e a tagságból fakadó kötelezettségek teljes körének eleget tenni, míg magyar részről a folyamat főként a kötelezettségek teljes körének felmérésére irányult. Az már a csatlakozási tárgyalások előtt is egyértelmű volt, hogy Magyarország számára a NATO 1995-ben kiadott Bővítési Tanulmányában, valamint a Szövetség egyéb hivatalos állásfoglalásaiban és dokumentumaiban foglalt kötelezettségek vállalhatók. A tárgyalások során tovább erősödött ez az álláspontunk, így Magyarország részéről minden feltétel adott volt a csatlakozási szándék megerősítéséhez. Nagyban hozzájárult a magyar tárgyalási pozíció megerősítéséhez a novemberi népszavazás, amelyen a szavazásra jogosult állampolgárok csaknem felének részvétele mellett elsöprő többség, a szavazók több mint 85%-a (3 344 131 fő) szavazott a csatlakozás mellett.

Felkészülés a tagságra

1997-ben felgyorsult a haderő-átalakítás folyamata. Az év végére lezajlott a haderőátalakítás első, döntően mennyiségi változásokkal járó szakasza. Kialakult a honvédség új békelétszáma, amely jelenleg 61 500 fő. 1997. szeptember 1-jén létrejött az egyesített Honvéd Vezérkar, és felálltak a haderőnemi vezérkarok, amelyek immár klasszikus vezérkari funkciókat látnak el, összhangban NATO-tagállamok gyakorlatával és struktúráival. Erőteljes koncentráció zajlott le a katonai követelmények és a pénzügyi hatékonyság szempontjai alapján, amelyek eredményeként számos alakulat megszűnt, illetve ke-

rült összevonásra. Beindult az új kiképzési rendszer, amelynek keretében, többek között, a sorállomány négy országos kiképzőközpontban tölti a sorkatonai szolgálat első három hónapját, és itt kapja meg az alapkiképzést, majd végleges alakulatánál a szakkiképzést. A haderő professzionális jellegének erősítése részeként folyamatosan növekszik a szerződéses állomány aránya. Megkezdődött az új tiszti előmeneteli rendszer alapjainak lerakása, és egy új típusú és új feladatokkal felruházott tiszthelyettesi kar kialakítása.

A folyamat következő szakaszában az átalakítás minőségi elemeire kell helyezni a hangsúlyt, hogy Magyarország a tagság első napjától kezdve el tudja látni a szövetségi tagságból reá háruló feladatokat. A NATO-val folytatott védelmi tervezési párbeszéd során már most is azon dolgozunk, hogy kijelöljük a magyar haderő helyét a NATO integrált katonai szervezetében, és célirányosan folytassuk a honvédség felkészítését. Ennek eredményeként a magyar haderő kijelölt egységei már a tagság első napjától kezdve képesek lesznek arra, hogy részt vegyenek a szövetséges államok védelmében és a NATO más misszióiban, és Magyarország képes lesz arra, hogy elsődlegesen saját erőforrásaira alapozott védelmét szükség esetén a NATO erőivel együttműködve lássa el.

A NATO madridi csúcstalálkozójának záróközleménye így fogalmaz: „Ma, a Cseh Köztársaságot, Magyarországot és Lengyelországot meghívjuk arra, hogy csatlakozási tárgyalásokat kezdjenek a NATO-val. Célunk, hogy az 1997. decemberi miniszteri találkozókon aláírjuk a Csatlakozási Jegyzőkönyveket, és a ratifikációs folyamat időben befejeződjön ahhoz, hogy még a Washingtoni Szerződés aláírásának 50. évfordulója előtt a Szövetség tagjai legyenek.”

Ehhez arra van szükség, hogy a teljes jogú tagságig hátralévő egy évet célirányos és intenzív felkészülésre használjuk fel, középpontba állítva a magyar haderő NATO-val való együttműködési képességeinek javítását. Ennek során különös figyelmet kell fordítani a tiszti és tiszthelyettesi állomány nyelvtudásának javítására, a vezetési, irányítási és kommunikációs rendszer fejlesztésére, a NATO integrált légvédelmi rendszerébe való bekapcsolódásunk előkészítésére, a befogadó nemzeti támogatási képességek fejlesztésére (ez utóbbira azért van szükség, hogy Magyarország szükség esetén képes legyen fogadni a megerősítésére érkező NATO-csapatokat), a haderő kiképzettségének és reagálóképességének javítására, valamint a humán és pénzügyi erőforrás-gazdálkodás hatékonyságának növelésére.

Ezek a változások nem egyszerűen a NATO-tagság szempontjából fontosak. A fenti változások és átalakítások hozzájárulnak ahhoz is, hogy Magyarország a modern hadviselés kihívásainak és a társadalom elvárásainak minden tekintetben megfelelő, korszerű és hiteles haderővel rendelkezzen, mely elsőszámú feladatát, a haza védelmét is a jelenleginél viszonylag olcsóbban és hatékonyabban látja el.

Holló József

Honvédelem és reform

„Azok a motívumok és eszmék, melyek a múlt nemzedékét vezették, bennünket már nem elégítenek ki, új utakat kell tallnunk és újra végig kell szenvednünk egy újraszületés minden sanyarúságát és kínját.” *(Keynes)*

A méreteiben is nagyszabású szocreál tükör 1990-re darabokra tört. A százötvenezer fős létszámú, a Varsói Szerződés elvárásainak megfelelő, elsősorban támadó feladatra felkészített Magyar Néphadsereg – az európai politikai értékrendszert, a kontinens és a közvetlen földrajzi környezet biztonsági helyzetét, továbbá az ország teherbíró (gazdasági) képességét elemezve, értékelve – gyökeres változtatásra ítéltetett. A rövid távú eszközszemléletű gondolkodást, hadseregépítést fel kell hogy váltsa egy racionális stratégiai szemlélet. Az már kristálytisztán látszik, hogy szüksége van a Magyar Honvédségnek az ország veszélyeztetettségével, a teherbíró-képességével, valamint az integrációs törekvésekkel összhangban álló gyökeres átalakítására.

Ha azt szeretnénk, hogy napjainkban egy, az eddiginél kisebb, de minőségileg magasabb színvonalú, hatékony visszatartó-képességgel rendelkező, a NATO-hoz is csatlakoztatható, korszerű fegyveres erőnk, sikeres hadseregünk legyen, akkor annak rugalmasan kell alkalmazkodnia a módosuló gazdasági, politikai, katonai környezethez, és a bekövetkezett változásokra a lehető leghatékonyabban kell reagálnia.

Ebben a különleges, kettős feladatsort – egyik oldalon egy tömeghadsereg lebontása, a másikon egy új hadsereg felépítése – jelentő helyzetben olyan döntési mechanizmust, rendszert kell működtetni, amely

– egyrészt meghatározza a szervezet értékeit, küldetését, céljait, működési körét;

– másrészt magában foglalja a célok eléréséhez szükséges, a politika által meghatározott stratégiát és a közép- és hosszú távú terveket, a különböző programokat, az erőforrás-felosztást, és legalább 15–20 éves szakaszra terjed ki.

(A Magyar Honvédségnek évtizedek óta nem volt ilyen stratégiai terve. Az utolsó ezzel kapcsolatos prognózis és terv az 1970-es évek végén készült!)

„A humán erőforrásfejlesztés – válasz a jövő kihívásaira”

Úgy gondolom, a hadseregben is a legfőbb érték az ember kell hogy legyen.

A Magyarországra látogató magas rangú NATO-tábornokok gyakran találkoznak azzal a kérdéssel, hogy az elavult, elértéktelenedett harci-technikai eszközeinkkel vajon csatlakozhatunk-e a szervezethez? A válasz mindig egybehangzó: Igen, mert nem ez a meghatározó. A harckocsi itt és Németországban is harckocsi, legfeljebb korszerűségük közt van különbség. Arra viszont mindig udvariasan utalnak, hogy ha a szellemi kompatibilitás nem jön létre, akkor bizony jelentős nehézségeink lesznek. Az egyén: a tiszt, a tiszt-

helyettes, a közalkalmazott képessége, felkészültsége, szakmai tudása, kommunikációs készsége kiemelten fontos, meghatározó szerepet tölt be.

A hadsereg teljes stratégiájának szerves része kell, hogy legyen a személyi feltételrendszer biztosítása: a humánstratégia.

Tudjuk azonban, hogy a legjobb stratégia is csak annyit ér, amennyit megvalósítanak belőle. A megvalósítás mértéke elsősorban a hadseregen belüli összetevők minőségén és összhangján múlik, amelynek fő elemei:

– a végrehajtandó feladat;

– a tiszt, tiszthelyettes, közalkalmazott, sorkatona – aki végrehajtja az adott feladatot;

– a formális szervezeti rendszerek (a hierarchikus belső struktúra jellemzői, a tervezői és döntési rendszerek stb.);

– az informális szervezeti jellemzők (pl. az értékrend, stílus, hit, véleményalkotás stb.), más szóval a szervezeti kultúra.

Az irányítás három pillérre épül: a szervezet küldetésére és stratégiájára, a szervezeti struktúrára, valamint a humán erőforrásra, a menedzsmentre.

A hadsereg fejlesztése, átalakítása során fontos, hogy a vezérkar, a hadsereg felső vezetése három fő kérdésre adjon választ:

1. Hol vagyunk most és hová akarunk eljutni?
2. Milyen célokat akarunk hosszabb távon elérni, és melyek ezek?
3. Hogyan tudjuk és akarjuk megvalósítani a céljainkat?

Természetesen ha a felső vezetés nem kötelezte el magát a stratégia mellett, a jövőbeni változásokra nem lehet felkészülni. Ebben az esetben a humán stratégia súlyponti kérdései:.

– az emberi erőforrással kapcsolatos stratégiai célok;

– a honvédség stratégiai céljai eléréséhez szükséges személyi állomány biztosítására vonatkozó akciók;

– konverziós feladatok a felszabaduló munkaerő kezelése;

– a vezető és végrehajtó állomány ösztönzése.

A hadsereg jövőképe, küldetése, filozófiája

A Magyar Honvédség jövőképének, ezen belül pedig a küldetésnek és az értékeknek a meghatározása stratégiai jelentőséggel bír. A stratégiaformálásnak ezen elemei felvázolják a fejlődési irányokat a hadsereg előtt álló 15–20 évre és kapcsolatot teremtenek a katonák (tisztek, tiszthelyettesek, közalkalmazottak, sorkatonák) és a jövőbeni célok között.

A „VISION”-nak tartalmaznia kell a stratégiai célokat, az elérendő pozíciókat is. Többek között a tevékenységi kör bővítésére, szűkítésére irányuló elképzeléseket, valamint annak meghatározását, hogy milyen szerepet kíván betölteni a Magyar Köztársaság szuverenitásának biztosításában, a védelmi szükségletek kielégítésében.

A „VISION” olyan jövőbeli állapot elérését célozza meg, amelyet a Vezérkar és a honvédség mindennél fontosabbnak tart. Lefordítva: a stratégiai cél 2015-ig egy 50 000–60 000 főt számláló, elsősorban hivatásosokból álló minőségi hadsereg kialakítása, amely technikai eszközeiben, felkészültségében képes az ország szuverenitását szavatolni, reakcióképes, feladatait hazánk területén vagy határainkon kívül – függetlenül attól, hogy az béketeremtő, békefenntartó vagy karitatív feladat – képes rugalmasan, magas színvonalon végrehajtani.

A jövőképet illetően fontos követelmény a realitás, a célok világos megfogalmazása, hiszen csak így tájékozódhatunk annak lényegéről. A honvédség jövőképének ösztönzőnek kell lennie, hiszen így teszi lehetővé a jövőbeli célokkal való azonosulást, így erősítheti az elkötelezettséget az elvárt eredmények érdekében. Ekkor érezhetik csak a tisztek, tiszthelyettesek, közalkalmazottak, hogy vannak lehetőségeik, hogy munkájuk fontos, szükség van rájuk, bizalmat élveznek.

Sajnos, a hadsereg jelenlegi állapota; a hosszú idő óta hiányzó világos, stabil jövőkép és az erre épülő küldetéstudat nélkül az 1980-as évek közepétől tartó folytonos átszerve-

zések hatását tükrözi, mely átszervezések válságot, illetve a személyi állomány körében nagyfokú bizonytalanságot gerjesztettek. Az 1990 óta bekövetkezett politikai-gazdasági változások és a Varsói Szerződés összeomlása gyökeres megújulásra késztetik a biztonság- és védelempolitikát, egy új típusú és új felfogású hadsereg kialakítását teszik szükségessé. A hadsereg átalakítása előtti fontos feladat a válság kezelése, a változás menedzselése, az állományarányok helyes kialakítása, új pálya- és karriermodell megalkotása a már említett stratégiai célok és pozíciók elérése érdekében. A sokáig késlekedő folyamat tényleges indítása az 1996-os év volt, melynek tervek szerinti első szakasza 1999-ig, második szakasza 2005-ig, harmadik szakasza pedig 2010-ig tart.

A jövőkép kialakítása önmagában nem elegendő, szükség van annak széles körű terjesztésére, megismertetésére a személyi állomány körében, és az is fontos, hogy a hadseregben kialakítsuk a jövőkép iránti elkötelezettséget.

A jövőkép meghatározásával mindenki számára világossá válik, hogy a hadsereg az elkövetkező években milyen irányban fejlődik. Fontos, hogy szakítsunk a szigorúan belterjes, merev módszerekkel, a katona másodrendű állampolgárként történő kezelésével, önálló gondolkodásának korlátozásával, hiszen a polgári élet felé való nyitással, a katona és a társadalom közötti kapcsolat erősítésével az előrelépést segíthetjük. (A csak fegyelmen, az ésszerűséget nélkülöző, gondolkodásmentes parancsvégrehajtáson alapuló hadseregek kora lejárt. A túlfetisizált, agyonbürokratizált struccpolitika, a titkosság, a titokzatosság keretei közé, illetve a laktanya kerítése mögé szorított információk a társdalom bizonyos fokú közömbösségét okozták, amelynek kifejezett kárvallottja nem más volt, mint a katona!)

Az egyénekben, csoportokban, parancsnokokban célszerű kialakítani egy belső mércét, illetve egy olyan értékrendet, amelynek alapján könnyen eldönthető, hogy melyek a valós lehetőségek, mely lépések a helyesek (e tekintetben szerepe van az intuíciónak is!), s milyen vezetői, szervezeti magatartásformák segítik az adott jövőkép elérését.

A Vezérkar által megtervezett stratégiából kiindulva egy jól működő új hadsereg létrehozása érdekében véleményem szerint a következő feladatok a legfontosabbak:

– a jövőkép kereteinek meghatározása és kialakítása;
– határozott és széles körű megismerés;
– a motiválás és tartós elkötelezettség elérése;
– a jövőkép által kijelölt sarokpontok és az egyének tevékenységének összehangolása.

A jövőkép elemeként szorosan kapcsolódik ehhez a küldetés, amely a jövőbeni tevékenységet fogja össze, és a stratégiai időhorizont végén választ ad a hadsereg további működésével kapcsolatos kérdésekre.

Vagyis arra, hogy a stratégiai tervidőszak végén milyen hadsereget akarunk, milyen tiszti és tiszthelyettesi karral, melyek az elsődleges funkciók (országvédelem? területvédelem? ENSZ-feladat? misszió? NATO-feladat? katasztrófaelhárítás? migrációkezelés? válságkezelés? stb.), ki és milyen célból igényli szolgáltatásainkat, vagy éppen kizárja, hogy mivel nem kívánunk foglalkozni, melyik terület számít tőlünk profilidegennek (határvédelem? határőrzés? katasztrófavédelem? stb.).

Most pedig következzék néhány szó a filozófiáról, amely a jövőkép másik elemét jelenti, és amely azokra a hadseregbeli értékekre vonatkozó megállapításokat foglalja össze, amelyek a személyi állomány viselkedését és gondolkodását irányítják, illetve amelyek a parancsnokok és a szervezet magatartását meghatározzák.

A törvényi feltételek megszülettek, a pálya- és a karriermodellek pedig majd reményeink szerint biztonságos jövőt sugallva kizárják a kontraszelekciót és a valódi értékek érvényesülését hozzák magukkal. A szervezet filozófiája az eddigieknél korrektebb, a demokratikusan működő intézmények által megjelenített értékeket, egyéni és csoportos magatartásformákat, valamint a teljesítményre vonatkozó elvárásokat is feltételez. Így az

indiviuum helye, szerepe világosabbá, tisztábbá, biztonságosabbá válik, aminek a hadseregben különösen fontos szerepe van.

A mi szempontunkból, úgy érzem, a legfontosabb változás a humán erőforrás-fejlesztés stratégiájának kialakítása, egy olyan előmeneteli rend vagy karriermodell megalkotása, amely a pályabiztonság és -presztízs kulcskérdése!

A szervezet tagjaival szemben egy NATO-ba törekvő hadseregen belül nagyon komoly elvárások merülnek fel, amelyek teljesítésére tudatosan kell felkészülni, hiszen a minőség, a szellemi kompatibilitás elsődleges feladat.

Amint azt már hangsúlyoztam, a jelenlegi Magyar Honvédség még mindig az átalakulás nehézségeivel küzd. Hivatásos tagjainak létszámát helyenként csökkenteni, helyenként növelni kellene, ami látszólag ellentmondás. Mind a csökkentés, mind a növelés tartalmazza a személykiválasztás feladatát. Létszámcsökkentéskor ki kell választanom azokat, akiktől megválunk, létszámnöveléskor pedig azokat, akiket kinevezünk, előléptetünk. Mindannyiszor személy(ek) kiválasztása a feladat. Ez *H. Simon* szerint is rosszul strukturált probléma. „Megoldásához" a katonai vezetők kezében olyan módszerek vannak, melyek szinte a jól strukturált feladat szintjén „oldják meg" a személykiválasztást. Ezek eredménye, hogy pillanatnyilag sok olyan tiszt van a Magyar Honvédség kötelékében, akiknek nem jut feladat, ugyanakkor számos feladat alkalmas személy híján ellátatlan. Ezt a folyamatot szoktuk tömören kontraszelekciónak nevezni.

Az egyénekben, csoportokban, parancsnokokban célszerű kialakítani egy belső mércét, illetve egy olyan értékrendet, amelynek alapján könnyen eldönthető, hogy melyek a valós lehetőségek, mely lépések a helyesek (e tekintetben szerepe van az intuíciónak is!), s milyen vezetői, szervezeti magatartásformák segítik az adott jövőkép elérését.

Samuel P. Huntington több fontos megállapítás mellett a következőket mondja ezzel kapcsolatban: „A korszerű tisztikar hivatásos testület, a modern katonatiszt hivatásos szakember. (…) Más hivatásoknak mint hivatásoknak a természetével és történetével behatóan foglalkozik a szakirodalom. A modern tisztikar hivatásos jellegének elemzését azonban elhanyagolták. Meglehet, a társadalomban az üzletembernek nagyobb a jövedelme, a politikusnak nagyobb a hatalma, ám a hivatásos szakember nagyobb tiszteletnek örvend. A közvélemény, de a szakember sem tekint ugyanúgy a katonatisztre, mint az ügyvédre vagy az orvosra, és semmiképpen sem részesíti a tisztet olyan elismerésben, mint a polgári hivatásokat. (…) Akárcsak az ügyvéd vagy az orvos, elsősorban nem szobatudós, szüntelenül emberekkel van dolga. Szakmai képességeinek próbája az, miként tudja emberi viszonylatban alkalmazni szakismereteit. Ezt az alkalmazást azonban nem szabályozzák gazdasági eszközök, ezért a katonatisztnek határozott útmutatásra van szüksége, ami előírja, melyek a kötelezettségei tiszttársaival, alárendeltjeivel, feljebbvalóival és az állammal szemben, melyet szolgál. (…) Míg az orvos elsődlegesen betegének, az ügyvéd pedig ügyfelének tartozik felelősséggel, a katonatiszt elsősorban az államnak felelős. A katonatisztnek az állammal szembeni viselkedését bizonyos mértékig egy világosan megfogalmazott szabályzat irányítja, mely törvényekben ölt testet."

A fenti idézet is indokolja a téma időszerűségét, azt, hogy a személykiválasztás módszerének modernizálása révén közelebb hozzuk a katonatisztet a róla kialakított eszményképhez.

A fentiekkel kapcsolatos „ars poeticám”

A vallásos vakhit ellen küzdő *Descartes* tétele szerint: csak az van, ami az ész által világosan felfogható és megérthető. Mára a közgazdászok szubjektív hasznosság-maximalizáló, homo commercialisa lett az, aki számok segítségével, várható valószínűségek kalkulációjával szeretne behatolni (legalább gondolatilag) a jövőbe, s megismerni azt.

„A közgazdaságtan racionális embere, mint közismert, maximalizálásra törekszik, és csak a legjobb megoldásokat fogadja el. Ennek az embernek még a várakozásai is racionálisak. Racionalitása pedig, legalábbis *Gary Becker* szerint, a hálószobára is kiterjed, hiszen egy ilyen ember csak akkor fog éjszaka az ágyban olvasni, ha az olvasás értéke (az ő szempontjából) meghaladja a felesége által elvesztett alvásidő értékét. (No jó, de kinek a szempontjából? – H. J. megj.)

A közgazdaságtan és a tudományok közt folyó kereskedelemben ez a racionalitásfogalom a közgazdaságtan legfőbb exportcikke. (…) A közgazdaságtan így nem egyszerűen a racionalitás, hanem ennek egy különös és sajátos formáját, a hasznosság maximalizálására törekvő – meglehetősen agyafúrt – egyén racionalitását exportálhatja a szóban forgó tudományágakba. A hasznosság- vagy profitmaximalizálás egyszerű fogalma használhatatlannak bizonyult olyan helyzetekben, amelyekben az optimális cselekvés a környezet bizonytalan eseményeitől vagy – mint például a nem tökéletes verseny esetében – más racionális egyének cselekvéseitől függött. Ezt a nehézséget bizonyos mértékben kiküszöbölték azzal, hogy a hasznosság maximalizálása helyett a szubjektív várt hasznosság (SZVH) maximalizálását tették a racionális cselekvés kritériumává… Az SZVH-elmélet empirikus hiányosságait az is mutatja, hogy amikor laboratóriumban vagy a valóságos világban ellenőrizni próbálták, az emberek viselkedése többnyire még viszonylag egyszerű helyzetekben sem felelt meg az elmélet által megjósolt viselkedésnek… Effajta bizonyítékok fényében aligha állíthatjuk komolyan, hogy az SZVH-elmélet a tényleges emberi viselkedést írja le bizonytalanság esetén.”

„Az orvostudomány és a biológia kifejti, hogy a különböző koncentrációkban jelen levő szennyező anyagok várhatóan milyen hatást gyakorolnak az életre és az egészségre. A környezetvédelmi intézkedések optimális szintjének kiszámításához ezután már csak arra van szükség, hogy az életet és az egészséget is egy-egy árcímkével lássuk el. A dolognak csak egy – mindenki számára nyilvánvaló (Nana! – H. J. megj.) – bökkenője van. A különböző termelési függvények fontosabb paramétereinek egyikét sem ismerjük: kivéve a gépjárművek kipufogógázai által okozott környezetszennyezés csökkentésének költségeit, amelyek nagyságával hozzávetőlegesen tisztában vagyunk” (Herbert A. Simon).

Ugyanúgy nem ismerjük – bár van, aki azt állítja magáról, hogy ismeri – a „NATO-tagság nevű termelési függvény” paramétereit. Nem ismerjük a „Magyar Honvédség átszervezése”, a „létszámcsökkentés” stb. nevű „termelési függvények” paramétereit. Avagy milyen árcímkét ragasztottak a Magyar Honvédségnél jelenleg szolgáló tisztre és tiszthelyettesre? És a kilépettekre? Milyen árcímként ragasszunk arra a munkanélkülire, aki majd munkát kap, mint NATO-szállító? És aki a NATO-tagság következtében lesz munkanélküli? Nem túl egyszerű az a világ, mely a matematika Analízis című fejezete segítségével megmagyarázható?

David C. Korten Tőkés társaságok világuralma című művében folytatja Simon gondolatait. Mintha a Harvard Business Schoolon is leesett volna a tantusz az emberi racionalitással kapcsolatban: „Az ember bonyolult teremtmény. Megtapasztalhattuk már, hogy képesek vagyunk a gyűlöletre, az erőszakra, a versengésre és a mohóságra. Ezzel együtt az is bebizonyosodott, hogy tudnunk szeretni, gyöngédek lenni, együttműködni, együttérezni. Az egészséges társadalom az utóbbiak meglétét segíti elő, megteremtve ezzel az életminőség szempontjából legfontosabb javak bőségét. A rosszul működő társadalmak vi-

szont az előbbiekre nevelnek, és ezzel hiányt és nélkülözést teremtenek… Azok az emberek, akiknek bőségesen jutott a szeretetből, ritkán keresnek vigaszt kényszeres, másokat kirekesztő személyes szerzésben. Az érzelmileg szegények számára semmilyen mérvű anyagi élvezet nem nyújt kielégülést, és anyagi világunk elégtelenné válik. Ezzel szemben a szeretetben gazdag világ egyfajta anyagi bőséget is élvez. (…) Az emberi jellegzetességek kiküszöbölése után a közgazdászok kiküszöbölték a viselkedést is. Mivel az emberek közötti kölcsönhatásokat reménytelenül bonyolultnak és nehezen mérhetőnek találták, az emberek magatartása helyett inkább a piac viselkedését kezdték figyelni. A piaci viselkedés árakból és pénzforgalomból áll, amit könnyű megfigyelni és mérni. (…) Mivel egy tudománynak objektívnek és értékmentesnek kell lennie, a közgazdászok úgy döntöttek, hogy minden értéket piaci értékre redukálnak, melynek nagyságát a piaci árak fejezik ki. Így a levegőt, a vizet és más, az élet szempontjából létfontosságú tényezőket, amelyeket a természet ingyen ad, értéktelennek tekintenek – amíg a szűkösségük és magánkézbe kerülésük következtében piaci természetűvé nem válnak. Ezzel szemben az aranyat és a gyémántot, amiknek az élet fenntartása szempontjából szinte semmi hasznuk sincs, nagyra értékelik."

Ennek kapcsán feltétlenül szólnom kell a személykiválasztási döntésről.

A döntéselmélet(ek) deduktív-redukcionista levezetésekből és axiómákból indulnak ki. Egyik szellemes forma a játékelméletből levezetett döntési játék, például a fogolydilemma, mellyel a különböző szakkönyvekben számtalanszor találkozunk.

Ebben a műfajban néhány vezető egyéniség (pl. a Nobel-díjas H. Simon) már a nyolcvanas években megfogalmazta az azóta sem cáfolt, de nem is bizonyított alaptéziseket. Ő vezette be a programozott és nem programozott döntés fogalmát. Szerinte a döntések olyan mértékben programozatlanok, amilyen mértékben újak és lazán strukturáltak.

Simon szerint az emberek „korlátozottan racionális" döntéseket hoznak. A döntéshozó elvárási szintje alapján értékeli a megoldásnál számba vehető ötleteket. Amit Simon elvárási szintnek nevez, azt magyarul úgy mondhatnánk: a vezető tudja, mit akar. (Azért vezető!? Vagy mondjuk: ettől lett vezető!?) Mégis sokszor vagyunk tanúi a következő szituációnak: a vezető (az ember) ül a megoldási lehetőségek halmaza előtt és nem tudja mit csináljon, melyiket válassza. Konkrétabban: a katonai vezető ül a személyügyi tiszt által készített dossziék között és azon gondolkodik, melyik tisztet léptesse elő a sok közül. A vezérigazgató az új beruházás ajánlati dossziéi között üldögél és azon töri a fejét, melyik céget bízza meg a kivitelezéssel. Ezeknek az embereknek nincs elvárási szintjük. Nem tudják, mit akarnak, mit akarhatnak. A megoldási lehetőségek fölött ücsörögve saját elvárási szintjüket alakítják ki, éppen az adott helyzetben alakul ki bennük az elképzelés, az elvárási szint.

Hogy mennyire közelíti meg az ötlet az elvárást, az értékelés, azaz érvelés, ami „ha… akkor…" szabályokban írható le. A téma nemzetközi irodalma (szakértői: Herbert A. Simon, *Henry Mintzberg, Peter Drucker*) még nem foglalkozott azzal a megközelítéssel, hogy mit tartalmaznak a „ha-akkor" szabályok az egyes emberben vagy embercsoportnál.

A kilencvenes évek vitáiban fel sem merült, hogy a vezető esetleg nem az elvárási szint alapján értékeli az ötletet, azaz a korlátozott racionalitás simon-i elvét még senki sem próbálta cáfolni. Az ötlet értékelése az elvárási szinthez képest „ha-akkor" szabályokkal írható le. Senki sem foglalkozott még azzal, hogyan történik az ötlet értékelése, azaz a „ha-akkor" szabályok működését empirikusan senki sem vizsgálta.

Bizonyos területeken előretörtek, törvényekbe öntve éledtek újjá az alább ismertetendő kvantitatív módszerek. Kissé visszaélek az e témából szerzett ismereteimmel, és a módszereken keresztül mutatom be a mögöttük álló elméleteket. E kvantitatív módszerek anélkül próbálnak valamit mondani a döntési „hogyan kell"-ről, hogy bármit is tudnának a „van"-ról (hogyan dönt az ember).

Hogyan döntünk?

Az alábbi módszerek bemutatása és kritikája azért különösen fontos, mert az érvényes Szolgálati Törvény (1996. évi XLIII. törvény) – mely a hivatásos állomány szolgálati viszonyáról szól – éppen így működik. A törvény a tisztek minősítését pontozásos rendszerben képzeli el. A minősítés során a személyiség pszichikai jellemzőit 1 és 5 között véli pontozhatónak. Az osztályozási rendszer véglegesen hasonlít az iskolai osztályozáshoz, ahol a 4,5 és 5 közötti tiszt kiváló és alkalmas, a 2 alatti pedig alkalmatlan. Csakhogy van itt egy bökkenő. Vajon az 5 pontot szerzett MIG-29-es pilóta kétszer jobb, mint egy 2,5 pontot szerzett harckocsizó tiszt? Abban egyetértünk, hogy a minősítés a katonai hierarchiában elengedhetetlen. Az elvárási szint kialakítása és a konkrét megoldási lehetőség összevetése az elvárási szinttel, feltétlenül szükséges, e nélkül nincs döntés. Ebből azonban nem következhet az, hogy a nem mérhető dolgokat pontozással mérjük. A tárgyak világa az emberi világtól különbözik, a tárgyak dimenzióit ki kell fejezni mértékegységekben. Az ember minősége, magatartása, attitűdjei stb. nem fejezhetők ki méterben, kilogrammban, yardban. Bizonyára ez magyarázza, hogy a kezdeti többkritériumú döntéstámogató módszerek is több szempontból közelítették meg az embert.

Véleményem szerint nincs egyszempontú döntés. Ezen az egyszerű tényen megbuktak a játékelméletre épülő döntéstámogató módszerek. A többkritériumú döntési módszerek megalkotói jóhiszeműen jártak el. Később odáig fajult a helyzet, hogy a műfaj művelői között nem is jegyezték, aki nem rendelkezett legalább egy, a saját nevét viselő döntéstámogató módszerrel. A parancsnoki döntés megkönnyítésében, úgy érzem a tisztekkel szemben támasztott követelmények szempontjait – amelyek magukban foglalják a tanítási, oktatási elvárásokat is – kritikusan nemzetközi viszonylatban, a történelmi és a jelenlegi szempontok felhasználásával fontos áttekinteni.

Ami a nemzetközi összehasonlítást illeti, négy ország katonatisztjével szemben támasztott követelményeket és karriermodelleket vizsgáltam. Három hadseregtípust, a professzionális hadsereget, a professzionális és sorozott, valamint a tiszta sorozott hadsereget tanulmányoztam.

Amerikai Egyesült Államok

A követelmények és előírások jelentősen szűkítik, sőt megtiltják egyes polgári jogok gyakorlását. A tiszt legyen kötelességtudó, ami az állandó készenlét, az életveszély vállalása mellett, magában foglalja a bonyolult helyzetben való eligazodást, a parancsnok maradéktalan végrehajtását. A tiszt becsületes, képes megkülönböztetni a helyest a helytelentől, megbízható, fegyelmezett. Tartózkodjon a fecsegéstől, a negatív cselekedetektől, az alkohol- és drogfogyasztástól, tartsa be a tiszti becsületkódex szabályait. Azt a katonát, aki az elnöknek tett esküjével vállalja, hogy akár élete árán is megvédi az amerikai nép szabadságát, hazafinak kell tekinteni. A tiszt tisztelje elöljáróit, ismerje parancsnoka hobbiját. Legyen határozott, hidegfejű. Ne döntsön elhamarkodottan. Kerülje az italozást, barátait bajtársai és ne beosztottai közül válassza. Kölcsönt ne vegyen fel senkitől. A tiszt legyen széles látókörű, igazodjon el mind a reál, mind a humán tudományokban. A vitában legyen aktív, s képes a kulturált kapcsolatteremésre. Műveltségét külsőségekben is tükröző megjelenése, valamint magas szintű fizikai teljesítőképessége, továbbá a tudás és műveltség iránti tisztelet, és az ehhez kapcsolódó önművelési igény jellemezze.

A minősítést mindig két rendfokozattal, beosztással magasabb elöljáró végzi. Ennek alapján a katonai pálya értékelése, a tiszti kódex, a tiszti imágó, a szakmai fejlődés, az iskolai végzettség, valamint az egészségi, fizikai, pszichikai mutatók képezik. Az értékeléshez az adatokat az állandó mérés és ellenőrzés szolgáltatja. A testnevelési normatáblák követelményeit a tiszteknek hat hónaponként teljesíteniük kell.

Előmenetel: a kiválasztás során minden tiszt egyenjogú, ezért a tisztek szakmai megítélésénél képzettségüket, a személyes képességeikben rejlő lehetőségeket és végzett munkájuk minőségét veszik figyelembe, és azt pontozzák. A verseny elvileg kizárja, hogy az alacsony felkészültségű tisztek hosszabb ideig a hadseregben maradjanak. A verseny már a főhadnagyi rendfokozatban levő tisztek között megkezdődik, és a szolgálat teljes időszakában tart. Az előléptetés szolgálati időtől, életkortól és minősítéstől függ.

Véleményem szerint nincs egyszempontú döntés. Ezen az egyszerű tényen megbuktak a játékelméletre épülő döntéstámogató módszerek. A többkritériumú döntési módszerek megalkotói jóhiszeműen jártak el. Később odáig fajult a helyzet, hogy a műfaj művelői között nem is jegyezték, aki nem rendelkezett legalább egy, a saját nevét viselő döntéstámogató módszerrel. A parancsnoki döntés megkönnyítésében, úgy érzem a tisztekkel szemben támasztott követelmények szempontjait – amelyek magukban foglalják a tanítási, oktatási elvárásokat is – kritikusan nemzetközi viszonylatban, a történelmi és a jelenlegi szempontok felhasználásával fontos áttekinteni.

Nagy-Britannia

Az Egyesült Királyság tisztjével szemben támasztott követelmény, hogy méltó követője, ápolója legyen a hagyományoknak. A gentleman jelleg kifejezi, hogy a tiszt a társadalom felső rétegéhez tartozik. A profi hadseregnek hivatásszerűen szolgáltatott teljesítő tisztekre van szüksége, akik szilárdan kötődnek a hadsereghez, elviselik a tiszti pálya nehézségeit és értékelik előnyeit. A katonatisztnek el kell határolódnia a politikától. Iskolai végzettségtől függő, eltérő életkori követelményeket támasztanak vele szemben. Tisztnek azok az érettségizett vagy egyetemet végzett fiatalok jelentkezhetnek, akik egészségesek, büntetlenek és brit állampolgárok. Követelmény az erkölcsi szilárdság, a fizikai állóképesség, a műveltség, az együttműködési készség. Fontos az egymás iránti megértés, a közös nézetek kialakítására irányuló igyekezet és hajlam, a szervező és irányító képesség, lényeglátás, önállóság, ügyesség.

A minősítések konkrét értékeléseket tartalmaznak, melyeket a parancsnokkal megbeszélnek, elősegítve ezzel további fejlődésüket. Hat minősítési kategória létezik (kiemelkedő, kiváló, nagyon jó, jó, megfelelő, gyenge). Ennek megfelelően történik az állásfoglalás a tiszt előléptetésével, magasabb beosztásba helyezésével kapcsolatban. Erre különböző kategóriákat használnak, úgymint: előléptetésre alkalmas, előléptetésre a várakozási idő leteltével alkalmas, előléptetésre jelenleg nem alkalmas, előléptetésre nem javasolt.

Az előmenetel a hadsereg igényei szerint, az egy rendfokozatban levők megfelelő létszámainak betartása mellett, életkorhoz és minősítéshez kötött. A rendfokozatban történő előrehaladás általában századosig automatikus. Ezt követően parancsnoki javaslathoz, minősítéshez, legtöbb esetben tanfolyam elvégzéséhez kötött. Például 1993-ban ötszáz jelölt pályázott hetven ezredesi helyre. A bizottság végül 250 legjobb minősítést kapott tiszt közül választott. Azok pályázhattak, akik a pályázatot megelőző négy év mindegyikében legalább „nagyon jó” minősítést szereztek.

Németország

A Bundeswehr tisztje egyenruhás állampolgár, teljes jogú választó, de polgári jogait bizonyos értelemben korlátozzák. A tiszt és az állam között feltétlen bizalmi kapcsolat áll fenn. Ez a szolgálati elöljáró iránti feltétlen lojalitásra kötelezi a tisztet. A *követelmények* alapja a tisztikar politikai meggyőződése, megbízhatósága és katonai szakmai tudása. A tiszt a Bundeswehr politikai és szakmai reprezentánsa. Személyisége, tudása és személyes magatartása meghatározza a csapatok ütőképességét. A tiszt értékét nem a rendfokozat és a beosztás szabja meg, hanem a példamutató kötelességteljesítés. Abból indulnak ki, hogy a parancsnok egy személyben a katonák vezetője, nevelője, kiképzője. Hangsúlyozzák, hogy a katonatiszt a vezető elithez tartozik. Fontos elvárás, hogy a beosztottak előtt példakép legyen. Legyen dinamikus, képes legyen átvinni akaratát beosztottaira. Legyen aktív, de ez ne vezessen vak engedelmességhez, és ne szolgáljon a karrierizmus elfedésére. Tudása legyen megbízható, gondoskodjon alárendeltjeiről, legyen fogékony a beosztottak személyes gondjai iránt. Óvja katonáit az elöljárók túlkapásaival szemben, segítse a gyengébb képességű katonákat. Képes legyen tanácsot adni és segítséget nyújtani a beosztottak magányügyeiben. Személyesen köteles gondoskodni a beosztottak ellátásáról és a szükséges pihenőidőről. Képes legyen a hivatással járó lemondásra. Rendelkezzen felelősségtudattal és hivatásérzettel, fontos tulajdonsága a hűség, az állhatatosság, a becsület és őszinteség, a bátorság, a bajtársiasság, a tisztelet, az engedelmesség, a fegyelem és a tiszta magánélet. A Bundeswehr tisztje szolgálaton kívül sem tanúsíthat szélsőséges magatartást, nem viselhet például „alternatív öltözéket". Legyen takarékos, jövedelmének megfelelő életmódot folytasson. Tanúsítson türelmet vallási kérdésekben. A fejlett technika ellenére a fizikai teljesítőképesség és a jó idegrendszer a tiszt nagyon fontos jellemzője. A gyakori áthelyezések a tiszttől és családjától is megkövetelik a mobilitási készséget.

A minősítés hasonlít az előbbi országok minősítési gyakorlatához, s évente, a meghatározott tiszti létszámnak megfelelően, a felsorolt követelmények figyelembevételével, illetve magasabb beosztásba helyezés vagy előléptetés előtt történik.

Az előmenetel az életkortól és a várakozási időtől függ. Szinte kizárt, hogy négy–öt évnél több időt töltsenek egy-egy beosztásban. Ez főleg akkor igaz, ha elöljáróik kedvező minősítést adtak róluk. Kiemelten kezelik, hogy a tiszt a csapatvezetés minden szintjét végigjárja. Szorgalmazzák, hogy magasabb parancsnoki szinteken két hazai beosztás között a tiszt bizonyos időt töltsön különböző NATO-törzsekben, vagy külképviseleteken attaséként. A tiszt pályafutása szempontjából jó ajánlólevél, ha a magasabb képesítést az USA vagy valamely NATO-ország felsőfokú tanintézetében szerezte meg. Az előmenetelt a beosztás ellátására meghatározott ideális életkor felső határának megszabásával határozzák meg. Például, a századparancsnoki beosztás ellátásának felső határa 32 év, a zászlóaljparancsnokié 47 év.

Magyarország

A fenti három országról szóló beszámoló hivatalos katonai dokumentumok alapján készült, azaz a három előző ország hivatalos forrásaiban így jelenik meg a katonatiszt. Az a gyanúm, hogy ami az ő előmenetelük, karrierjük során történik, az nem olvasható ki a szabályzatokból. A hallgatólagos tudásnak ott is szerepe van. Természetesen az írott dokumentumok csak explicit tudást, sőt valamilyen közmegegyezésen alapuló explicit tudást tartalmazhatnak. ennek megfelelően a magyar katonai vezetőnek is van explicit tudása, ami röviden a következő:

A Magyar Honvédség hivatásos tisztjével szemben követelmény az Alkotmányhoz való hűség, a mindenkori kormánnyal szembeni lojalitás, a kreativitás, az alárendeltekről való gondoskodás, a sikerorientáltság és a problémaérzékenység. Fontos a magas szintű

szellemi, fizikai, pszichikai teljesítőképesség. A Magyar Honvédség tisztje egyenruhás állampolgár, értelmiségi, hivatásos katonai vezető.

A tiszt szeresse hazáját, képviselje, beosztottjai felé közvetítse a nemzeti honvédő hagyományokat, legyen becsületes és őszinte, kiegyensúlyozott, közösségi gondolkodású. Mint a közélet aktív szereplője, legyen tárgyalóképes a katonapolitika és társadalmi kérdések terén. Ismerje és tartsa be a társadalmi érintkezés szabályait, az etikai normákat, érvényesítse az erkölcsi követelményeket. Mások irányában legyen türelmes és együttműködésre kész, őrizze meg egyéniségét, magánéletében legyen a társadalmi elit tagjához méltó.

Rendelkezzen a szakterületének megfelelő specifikus szakmai tudással. Vegye tudomásul jogainak törvényes korlátozását, fogadja el a sajátos kötöttségeket, a civil kontrollt, a nyilvánosságot. Fizikai, pszichikai felkészültségét folyamatosan tartsa magas szinten. Munkájában a hitelesség, a jellemszilárdság, a bátorság jellemezze.

Legyen képes beosztottjai és saját munkáját megszervezni, az erőforrások gazdaságos felhasználására, a változó és bonyolult helyzete kezelésére. Bátran kezdeményezzen, segítse beosztottai képességeinek kibontakoztatását. Konvertálható tudása birtokában támogassa a tudományos munkát. Követelje meg a fegyelmet, tanúsítson önmérsékletet, rendelkezzen fejlett stressztűrő képességgel, azt folyamatosan fejlessze. Legyen önfeláldozó, követelménytámasztó és következetes. Érzékenyen és hozzáértően reagáljon a szociális és katonaközösségi feszültségekre. Ápolja a testületi szellemet, vezetői magatartásával, kulturált megjelenésével szolgáltasson jó példát. Tevékenységét a felelősségtudat, az egészséges önbizalom, a teljesítményközpontúság, az új iránti fogékonyság jellemezze. Legyen médiaképes, ismerje a média lehetőségeit és korlátait, a tömegkommunikáció erkölcsi követelményeit.

A négy ország explicit katonaeszménye

A bemutatott katonaeszmények közös jellemzője, hogy mindegyik ország fegyelmezett, visszafogott, élvezetekben szűkölködő életmódot, egyszerű gondolkodást, őszinteséget, bölcsességet, lojalitást, kemény önfejlesztést vár el tisztjeitől. Ezek a protestáns puritán embereszmény jellemzői.

„A puritánoknál a szorgalmas, istenfélő ember elsődleges küldetése nem az, hogy személyes vagyonát gyarapítsa, hanem hogy növelje a közösség kényelmét, jólétét. A személyes gyarapodást mintegy a társadalom számára végzett munka, azaz a természet közös átalakításának, a hasznos tudományoknak, a hasznos tudás előmozdításának, a jó járulékának tekintették. A boldogulás 18. századi ideálja nemcsak az anyagi jólétet foglalja magában, hanem a jó egészséget, a jó kedélyt, bölcsességet, a hasznosságot, s annak jóleső tudatát, hogy az ember kiérdemelte szomszédai megbecsülését."

Történelmi visszapillantás

Magyarország honvédsége a két háború között a volt Osztrák–Magyar Monarchia katonai hagyományainak számos elemét őrizte meg. A tiszti hivatás sok lemondást és kötöttséget tartalmazott, nem volt ismert az egyenruhás állampolgár fogalma. A politikai jogok korlátozott gyakorlása mellett, az anyagi és erkölcsi megbecsülés komoly tényezőnek számított. A katonatiszti hivatást választó fiatal a Ludovika Akadémián – később a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémián, illetve a Horthy Miklós (majd Horthy István) Repülő Akadémián is – szerzett tiszti kardbojtot, s mint hadnagy kezdte meg pályafutását. A felavatottakra minden esetben csapatszolgálat várt, előmenetelük az akadémián megszerzett rangsor szerint történt. A tanulmányi idő alatt elért pontszámok adták a tiszti rangszámot, amely a további előrelépés sorrendjét és a várakozási időt meghatározta. A rangsort a katonai szolgálat alatt minősítés módosíthatta. Az előlépés alezredesig a

„szamárlétra” alapján, a megállapított rangszám szerint történt, a várakozási idő is változó volt. Ezredestől az előléptetés egyedi minősítés alapján történt. Soron kívüli kinevezés csak háborúban, kiemelkedő katonai tett esetén jöhetett szóba.

A főhadnagyi rendfokozatot elértek számára lehetőség nyílott a Hadiakadémiára való jelentkezésre és így a vezérkari tiszti képzésben való részvételre. A vezérkari képzés után a fiatal tiszt vezérkari próbaszolgálatra került és egy-két, néha három év után véglegesítették.

A véglegesen vezérkari testületbe került tiszt őrnagyi kinevezése előtt vezérkari törzstiszti vizsgát tett, melynek sikeres eredménye után elérhette a magasabb – törzstiszti (őrnagy, alezredes, ezredes) – rendfokozatot. Sikertelen vizsga esetén a tiszt visszakerült a csapattiszti állományba. A Hadiakadémia még rangelőnyt is hozott. A végzettek korábbi évfolyamtársaiknál egy évvel előbb léptek magasabb rendfokozatba. Így a teljes életpálya során összességében három-négy évvel is korábban lehettek például ezredesek. Ugyancsak rangelőnyt jelentett a sikeres vezérkari törzstiszti vizsga.

A csapattisztek esetében az őrnagyi rendfokozat elérése előtt ún. hathónapos törzstiszti tanfolyamot kellett elvégezni. A csapattisztek legkiválóbbjai elérhették az ezredesi, kivételes esetben a tábornoki rendfokozatot is. Mindkét esetben ezredesi, illetve tábornoki kipróbáláson vettek részt.

Az életpálya során rendkívül fontos volt a vezérkari és csapatszolgálat arányainak megtalálása, a különböző beosztásokban való „átjárás”, illetve a vezérkari képzésben részesülőknél az 1930-as évektől a más fegyvernemnél teljesített csapatszolgálat.

1945 után a hadsereg hivatásos állománya deklasszálódott. Ennek illusztrálására legyen elég csak egy példa. A Magyar Királyi Honvédség tisztikarának és a Magyar Honvédség tisztikarának társadalmi helyzetét (érthető okok miatt) nehéz összehasonlítani, de például a nettó illetmény és a belőle vásárolható fogyasztási cikkek mennyiségét vehetjük „összehasonlító alapnak” (naturális összehasonlítás), bár ezt is csak korlátozottan, hiszen a szükségleti és fogyasztási kultúra is jelentősen eltér. Mindenesetre a m. kir. Honvédség századosa nettó illetményéből 125 kg sertéskarajt (1927 és 30 között) vagy 890 kg fehér kenyeret vehetett, míg egy mai százados ennek alig több mint a felét. A két történelmi kor összehasonlíthatósága korlátozott, még jól körülhatárolható esetekben is. Hogy a mai tiszt rosszabb helyzetben van történelmi elődjénél, azt az egyszerű naturális összehasonlításon túl az is bizonyítja, hogy ma egy sokkal szélesebb szükséglet- és fogyasztásspektrumot kell kielégíteni alacsonyabb jövedelemből. Ez jelentős hatással van a tiszt előmenetelére, biztonságérzetére.

A múlt és a jelen tiszti ideáljának összehasonlítása

Erdei Ferenc A magyar társadalom a két háború között című tanulmányában kitér a katonatiszti pálya és a tiszti ideál leírására is: „A katonatiszti pálya alapvető eleme volt az autoritás, illetve az uralmi szakszerűség. A tiszt elsősorban parancsnok, aki – beosztásától függően – meghatározott létszámú szervezett embercsoport felett rendelkezik, tudásában és munkájában tehát a parancsolni, vezetni tudás, vagyis az uralmi elem volt az elsődleges. Parancsainak, utasításainak szent volta, feltétlen kötelező ereje nem tűrt ellentmondást. Minderre maga az állam (törvényeivel), szűkebben értve pedig az állam legnagyobb szervezete, a hadsereg jogosította fel. (Szabályzataival, egyéb rendelkezéseivel, de hagyományaival is.)”

Erdei Ferenc a „füstkorszaki” tömeghadsereg tiszti ideálját rajzolja föl. Huntingtonnak a bevezetőben idézett szövege viszont a modern kor, azaz az „infokorszak” technicizálódott, szakértelmen alapuló uralom által vezetett hadseregének tiszti ideáljáét jeleníti meg.

Milyen lehet tehát a jó hadvezetés? – teszi fel a kérdést *Clausewitz* is: „Mindenekelőtt legyen képzett, okos, valamint az engedelmesség és a bátorság minden közvitéznek szük-

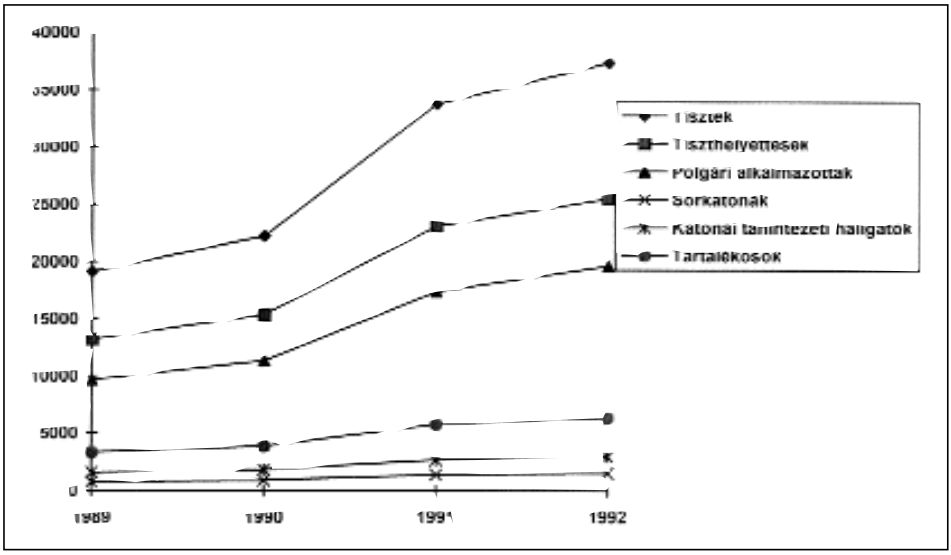

1. grafikon

séges virtusok: úgy az okosság, hadi értelem, akikből a győzedelem származik, hadnagyoknak és vezéreknek szükséges attribútumok… Inkább szükséges egy hadi generálisnak egy tiszta értelmű elme és okos fej, hogysem kéz, avagy vakmerőség."

Jócskán van tehát explicit tudásunk arról, milyennek kell lennie a katonatisztnek. Minden ország hivatalosan deklarálja – a Huntingtonnál felmerült okok miatt is –, mit vár a tiszttől, mit kínál neki előmenetelben, presztízsben, lehetőségekben, és mindezt milyen feltételek mellett. A hivatalos deklarációk és ami a valóságban történik, az két különböző dolog. Remélem, e dolgozatban kiderül valami arról is, hogy e kettő milyen viszonyban van egymással.

Anyagi és társadalmi helyzet

Nem szeretném az olvasót adatok tömegével terhelni. Az itt következő fejezetben mégis bemutatok néhány beszédes számot.

Az 1992-es költségvetés alapján számítva a tiszt bruttó átlagjövedelme éves szinten 738 000 Ft. Ebből adózás után kb. 500 000 Ft marad, azaz nettó havi 40 600 Ft. Ez négy fős családra számolva (ha a feleség nem talál munkát) kb. 10 000 Ft/fő. Ami annyit jelent, hogy az átlagos tiszti család nem sokkal a létminimum fölött élt. Különösen a sok áthelyezés miatt gyakori, hogy a feleség nem talál munkát. Természetesen 1999-re, az euro-atlanti csatlakozásnál reális elmozdulás várható. A külföldi szolgálati helyek, missziós feladatok, Brüsszel, Mons, Nápoly stb. a nyelvet, szakmát, számítógépet ismerők számára jelentős egzisztenciát kínál (pl. IFOR/SFOR-tapasztalat: 1000 $ + itthoni fizetés, teljes ellátás = jelentős túljelentkezés).

* 1996-tól ez sem érvényes – A szerk. megj.

Külső és belső legitimáció

A tisztikar társadalmi legitimációját több közvéleménykutatás is vizsgálta. Ezek egybehangzóan megállapították, hogy mind a hadsereg, mind a tisztek presztízse, társadalmi elismertsége nem a képességüknek, áldozatvállalásuknak, értelmiségi pályájuknak, érté-

A vizsgálat időpontja:	1989. első félév	1991. február	1991. augusztus	1992. március	1993. április
A létminimum alatt élő tiszti, tiszthelyettesi családok %-a	48,5	11,7	22,1	23,4	30

1. táblázat

küknek megfelelő. Ezt maguk a tisztek, sőt a tiszthelyettesek is így érzik, a körükben folytatott kutatások szerint.

A Magyar Közvéleménykutató Intézet közvéleménykutatása hat fontos intézményt vizsgálva (kormány, parlament, rendőrség, sajtó, hadsereg, egyház) azt találta, hogy e kiábrándulás egy kivétellel, minden intézménnyel kapcsolatban bekövetkezett. (A kivétel a rendőrség, melynek elismertsége az utóbbi három évben érthető okokból „töretlenül" növekszik.*) A többi öt intézmény esetén az elismertséget, társadalmi presztízst, a társadalomban betöltött szerep fontosságát firtató kérdésekre adott válaszok, „A"-alakú görbét írnak le. Azaz, 1989-ről 1990-re mind az öt intézmény elismertsége, legitimitása javult, majd 1991-re mindannyiuké visszaesett.

A hivatásos és sorállomány véleménye úgy fogható fel, mint a tágabb politikai rendszer kritikája vagy támogatása. A szociális helyzetről szóló adatok alapján naivitás volna csak pozitív, támogató attitűdöt várni. A katonatisztek szociális helyzete az utóbbi években romló tendenciát mutatott. Igaz, hogy más-más intézmények más-más eredményeket mutatnak ki, de a nagyságrendeken ez mit sem változtat. (Az Újpesti Családsegítő Központ létminimum adatai alapján például jóval több tiszti család él létminimum alatt, mint a KSH adatai alapján.)

A hivatásos állomány közel egyharmada él létminimum alatt. Hasonló azok aránya is, akiket az átszervezések nagyon hátrányosan érintettek. (Bizonyára van átfedés a két csoport között.) A tisztikar mintegy felének társadalmi helyzete megrendült.

„Ma az alsó harmadból (társadalmi rétegekből – H. J. megj.) kerülnek erre a pályára. Azok, akik még akarnak és tudnak is továbbtanulni, akik némi romantikával vállalják a pályával járó nehézségeket. Az alkalmazott réteg rosszabbul kereső hányadából származók jönnek, inkább a vidékiek, mint a városiak. (…) Ez azt is jelenti, hogy a jelentkezőkre inkább jellemzőek a vidéki, mint a városi, urbánus értékek. (…) Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a pálya önreprodukciója példátlanul rossz. …még a romantikusabb szakokon – mint a repülő vagy a felderítő – sem jellemző, hogy a fiú követné az apját."

Az utóbbi években folyó folyamatos átszervezgetések a már kialakult társadalmi kapcsolatokat is lerombolták, évtizedes barátságok szűntek meg emiatt. Éppen ez az egyik fontos oka a pályaelhagyásnak. Sok tiszt, több évtizedig lakva egy helyőrségben, gyökereket eresztett a helyi társadalomban.

Ha számításba vesszük, hogy a diszlokációk során a hivatásos katonák 25%-a nagyon hátrányos helyzetbe került, akkor kb. a hivatásos katonák 50%-ára empirikusan is igaz a deklasszálódás.

Pályaelhagyás

1989–1991 között 5700 tiszt és 5000 tiszthelyettes hagyta el különböző okok miatt a hadsereget. Csak 1991. január 1-je és 1992. augusztus 31-e között 5200 hivatásos tiszt és tiszthelyettes hagyta el a pályát. A fiatal hivatásosok 80–90%-a még 35 éves kora előtt lép ki. Az életkor előrehaladtával megnehezedik a pályaelhagyás, majd a nyugdíjkorhatár közeledtével ismét magas a kilépők száma. A 35 év alatti és az 50 év feletti korosztályok közel azonos arányban hagyják el a pályát, azaz a 35 és 50 közötti 15 évjárat marad vissza.

Feltűnő, hogy a pályát elhagyók alapvetően a saját lakásukra – illetve a feleség lakására – támaszkodva kezdik meg az új életet. Hetven százalékuk ott lakik, 50%-uk abban a helységben is dolgozik, ahol katona volt. Azaz beilleszkedett a helyi társadalomba, nem kíván abból kiszakadni, mert a család jövedelmei innen származnak. A pályaelhagyás kontraszelektív, hisz jószerivel csak azok maradnak meg a tiszti pályán, akik nem tudnak elindulni (lakás, tőke, tudás híján) a polgári életbe.

Romló élet- és munkakörülmények között kell elvégezni a kiváltak munkáját. A helyzetet súlyosbítja a kontraszelekció, mert elsősorban a magasan képzett, értékesíthető tudású fiatal korosztály lép ki. Ennek a csoportnak is az a része, amely a civil életben is konvertálható tudással, anyagi és társadalmi tőkével rendelkezik a polgári pályán való elinduláshoz. Mit ne mondjak, a sors iróniája, hogy a hat–nyolc évvel ezelőtt készült felmérés tendenciái, megállapításai a mai viszonyokra is érvényesek.

Összefoglalás

A létező problémák ellenére a Magyar Honvédség 1998-ban egy stabilizációs évet kezdhet meg, csatlakozva az Oktatásfejlesztés 2000 programhoz. Adott az esély, hogy korszerű köz- és szakoktatással, a felsőoktatás reformjával, gimnáziumi, főiskolai, egyetemi intézményrendszerével tudatos minőségi humán erőforrásfejlesztést tervezzen. Azt már tudjuk, hogy nem létezhet a hadsereg világos stratégia nélkül, alkotóelemeinek a jövőkép, a küldetés, a filozófia esetleges hiánya, de a spontaneitás is milyen rombolásokat, vissza nem térülő veszteségeket okoz.

A fejlett társadalmak, ezen belül a korszerű hadseregek intézményei tipikus választ adnak a stratégiai menedzsment uralkodóvá válására. A NATO hadseregeinél a rövid távú, aprólékos tervezés helyett a stratégiai koncepcióra helyeződik a fő hangsúly, amelyet rugalmasan lehet változtatni a körülmények figyelembevételével (lásd: gördülő tervezés, programmenedzselés stb.).

A szervezés végrehajtás oldalánál a korábbi feladatszabó, ellenőrző típusú vezetés helyett előtérbe kerül a feltételbiztosító szemlélet, amely a hierarchia elemeit közelebb hozza egymáshoz, a hatáskörök decentralizálódásával oldja meg a korábbi egyközpontúságot, ahol a prioritást a humán menedzsment, az individuum képezi. Működtetése a szó nemes értelmében vett civil kontroll mellett polgár és katona szoros együttműködésével képzelhető el, hiszen a honvédelem nem csupán a katonák ügye, hanem igazi közügy, társadalmi prioritás, amelyet már *Kossuth* is így értelmezett a múlt század közepén:

„Békés szervezés idején ne emeljünk válaszfalat a polgár és a katona között; a honvédelem a legnemesebb polgári kötelezettség. Neveljük az egész nemzetet honvéddé, tegyük a honvédelemre való képzést a nemzeti közoktatási rendszer lényege kiegészítő részévé."

Bábosik István

Nemzettudat – nemzeti szocializáció – hazafiság

A hazafiság vagy hazaszeretet formálása, erősítése történelmi korszakokon keresztül az iskola kijelölt, többé-kevésbé egyértelműen deklarált céljai között kiemelt helyen szerepelt és szerepel ma is világszerte. Az egyik jelenkori nyugat-európai álláspont szerint az iskola feladata a fiatalságot az emberiesség, a demokrácia, a szabadság szellemében, toleranciára, mások iránti figyelmességre, a nép és a haza szeretetére, a népek közösségének szeretetére nevelni. (1) Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy amennyire kétségbevonhatatlannak látszik a hazafiság mint személyiségvonás kialakításának fontossága, annyira differenciálatlan, vagy sokszor ellentmondásos is ennek a fogalomnak az értelmezése, s még inkább a hazafiságra nevelés gyakorlati teendőinek megítélése. Tanulmányunk célja éppen az ezen a területen mutatkozó bizonytalanságok mérséklése.

Nemzettudat és hazafiság

A címben jelzett problémakör kifejtésének első lépéseként annak tisztázása látszik szükségnek, hogy mit kell értenünk a nemzettudat fogalmán, annál is inkább, mert ez a megjelölés olyan személyiségbeli képződményt takar, amely sokoldalúan kihat az ember életútjára, további nevelődésére és fejlődésére.

Az eredeti kérdésre visszatérve, nemzettudat alatt a személyes kapcsolatok körénél tágabb, nagyobb közösséghez, a nemzethez tartozás tudatosulását értjük. A nemzettudat vagy – más szóhasználattal – nemzeti identitástudat kialakításának fontosságát illetően nem egységesek a vélemények. Tovább bonyolítja a helyzetet az a körülmény, hogy a nemzettudat s annak a nevelés keretében való erősítése vagy formálása tekintetében a vélekedések történeti szakaszokként is ingadozásokat mutatnak.

Éppen emiatt, az egységesebb pedagógiai álláspont, netalántán közmegegyezés megalapozása érdekében célszerűnek látszik a nemzettudat pedagógiai természetét, a személyiség egyensúlyának fenntartásában, valamint a nemzeti törekvések homogenizálásában betöltött szerepét közelebbről elemezni.

Mindenekelőtt azt kell világosan látnunk, hogy a nemzettudat kialakításában nem csupán a nemzet, hanem az egyén is érdekelt. Ez úgy értendő, hogy az emberben erős szükséglet él és munkál a valahová, valamely közösségbe vagy kategóriába tartozás iránt, s menekülni igyekszik az üresség, a bizonytalanság állapotából. Ez a szükséglet a „hovatartozási élmény”, témánk esetében a nemzethez tartozás tudatosulása által elégíthető ki, s ez biztosítja ezen a területen az ember bizonyos mértékű megnyugvását, lelki egyensúlyát. Ugyanis „az embert talán semmi sem hajtja annyira a megismerésre, mint a meghatározatlanság, az üresség borzongató érzése”. *(2)*

Tehát lényegében azt mondhatjuk, hogy a nemzettudat kialakítására az egyént az önbesorolás szükséglete ösztönzi, s ennek a szubjektív szükségletnek teszünk eleget azáltal, ha a nevelés keretében szakszerű és hatékony pedagógiai hatásszervezéssel támo-

gatjuk a nemzettudat formálódását. Ez egyúttal a személyiség stabilitását, egyensúlyát is erősítő tényezőnek tekinthető.

A nemzettudat jelentősége azonban nem merül ki a szubjektív szükségletek kielégítésében és ezzel a személyiség egyensúlyi állapotának erősítésében. Ennek a személyiségbeli képződménynek a tágabb közösség, a nemzet érdekeit is közvetlenül érintő kihatásai vannak.

Ez a személyiségtől kiinduló és a nemzetre irányuló áttétel olyan módon realizálódik, hogy a nemzettudat az egyén énképének részévé, meghatározójává válik. Jó bizonyítékát adja ennek az a tény, hogy hazai reprezentatív vizsgálatokban az önmaguk leírására, jellemzésére vállalkozóknak 90%-a említi magyar voltát, tehát a nemzeti kategóriához tartozást énképe elengedhetetlen kritériumának tekinti. *(3)*

A nemzettudat és az énkép szoros kapcsolatának azonban további konzekvenciái vannak a nemzet vonatkozásában. Felismert szabályszerűség ugyanis, hogy a lakosság nagy többsége számára a magyarsághoz tartozásnak pozitív érzelmi jelentősége van (büszkeség, elégedettség, hűség), és e tekintetben meglehetősen egyenletesen oszlanak meg a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó emberek.

A nemzet kategóriájával kapcsolatos pozitív beállítódás a népesség többsége körében annak következménye, hogy az emberek énképük részének tekintik nemzeti hovatartozásukat. Márpedig általában senki sem értékeli szívesen negatívan azokat a csoportokat, amelyek tagjainak tartja magát. Ez a pozitív beállítódás olyan cselekvési készenlétként jellemezhető, amely támadó, sértő ingerekre intenzíven jelentkezik, egyébként lappang. Természetesen ez a pozitív cselekvési készenlét egyúttal olyan szubjektív személyiségbeli tényezőnek is tekinthető a népesség körében, amely az össznemzeti célkitűzések, nemzeti érdekek érvényesítése érdekében is aktivizálható.

Nem nehéz belátni, hogy a nemzettudat, amely az egyéni énkép egyik meghatározó komponense, s ezen keresztül befolyásolja a nemzeti önbesorolást, továbbá az egyén által megválasztott nemzetkategóriával kapcsolatos pozitív beállítódást, milyen jelentős tényező egyéni és nemzeti szempontból egyaránt. Végső soron azt mondhatjuk, hogy a nemzettudat az a személyiségbeli alapképződmény, amelyre áttételesen ugyan, de végeredményben a nemzet érdekeivel azonosuló pozitív beállítódás vagy cselekvési készenlét ráépül. Erre a szubjektív alapra támaszkodva tehető egységessé a magukat magyarnak elgondoló, valló és érző személyek heterogén sokasága, s eltérő törekvések is egységesíthetők a nemzeti közösségek érdekeinek, céljának szolgálatára.

Összegezve az eddigieket, a nemzettudattól a nemzet érdekeinek megfelelő cselekvési készenlét kialakulásáig tartó fejlődési folyamat a következő fázisokon halad át: nemzettudat – énkép – nemzeti önbesorolás (azonosulás) – pozitív beállítódás (cselekvési készenlét) a választott nemzetkategóriával kapcsolatban (=hazafiság).

Abba, hogy a vázolt folyamat miképpen, milyen hatásokra zajlik le, s tartalmát, minőségét tekintve milyen eredményeket hoz, vagy esetleg hol és miért reked meg, a nemzeti szocializáció törvényszerűségeinek áttekintése segítségével pillanthatunk be.

A nemzeti szocializáció folyamata

Nyilvánvaló, hogy semmiféle csoport-hovatartozás, csoporttudat nem születik az emberrel. Mindenkit nevelni kell arra, hogy érezze és tudja, ő melyik csoport tagja. Nincs ez másként a nemzeti hovatartozással kapcsolatos szocializációval sem.

A nemzeti szocializációt illetően ugyanakkor látnunk kell, hogy az minden egyén esetében lezajlik, sőt ez tulajdonképpen az emberi szocializáció alapformája. Ugyanis a gyermek nem egyszerűen az emberiségbe születik bele, nem általában vett emberré szocializálódik, hanem mindig valamely konkrét társadalmi integráció, egy nemzet kultúrközegébe, nyelvi és interakciós szabálykészletébe, amit elsajátít, s amelyet magáénak érez.

A nemzeti szocializáció folyamata, hasonlóan a más területeken érvényesülő szocializációs folyamatokhoz, igen sok, gyakran egymásnak ellentmondó hatás eredményeként zajlik le. Szerepet kap benne a család hatásrendszere, továbbá a gyermek családon kívüli szociális közegben szerzett tapasztalatai és ismeretei, az iskolai hatásegyüttesek, az olvasmányélmények és a tömegkommunikációs hatások is.

A sok, gyakran véletlenszerű, eltérő tartalmú, nemegyszer ellentmondásos környezeti hatás következtében a nemzeti szocializáció folyamatának eredménye is ellentmondásos lesz. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen az egyén csak ritkán jut el a választott nemzetkategóriával kapcsolatos tartós és funkcióképes, magas szinten tudatosult pozitív beállítódáshoz.

Éppen annak következtében, hogy a nemzeti szocializáció hatásrendszere túlzottan összetett, s az ebben a szocializációs folyamatban közreműködő tényezők gyakran szenvedélyes, de egymással ellentétes befolyást fejtenek ki, sok a torzulási veszély ezen a területen.

A nemzeti szocializáció torzulásai azért érdemelnek figyelmet, mert ezek nem kedveznek a nemzeti érdekeknek, de az egyén életvezetését, magatartását is deformálják, tehát egyéni kudarcok vagy döntési hibák előidézői is egyben.

A nemzeti szocializáció folyamatának kezdetén, tehát a nemzettudat formálásának fázisában két olyan deformitás is kialakulhat, a nem teljes értékű szocializációs hatásrendszer következtében, amely megakadályozza azt, hogy az egyénnél a későbbiekben pozitív beállítódás fejlődhessen ki.

Az egyik deformitás a nemzettudat megrekedése fejletlen, kezdetleges szinten, az azzal való hiányos, szakszerűtlen foglalkozás, a nemzeti szocializáció szempontjából ingerszegény, fejletlen nemzettudattal rendelkező környezet hatására. Ebben az esetben a nemzeti szocializáció folyamata nem teljesedik ki, hanem elakad egy nemzeti vonatkozásokban hiányos énkép, illetve egy kevéssé tudatos, sok esetleges elemmel tarkított, úgynevezett spontán nemzeti önbesorolás (azonosulás) szintjén. Így tehát az egyénnél a pozitív nemzeti beállítódás (cselekvési készenlét), azaz a hazafiság morális tulajdonságának kialakulására nem lehet számítani.

A másik deformitás abban az esetben jelenik meg, ha az egyénnél az ún. etnocentrikus nemzettudat alakul ki. Az ilyen nemzettudat olyanértelemben torz, hogy éles értékítéletbeli különbségeket tartalmaz a saját nemzet és más nemzetek vonatkozásában, mintegy abszolutizálva a nemzetek közti különbségeket a saját nemzet javára. Itt tehát lényegében egy elfogult, előítéletes, egoisztikus nemzettudat kialakulásáról van szó. Ez az állapot szintén nem kedvez a pozitív nemzeti beállítódás kialakulásának. Ehelyett jó talajul szolgál az etnocentrikus-egoisztikus nemzeti beállítódás megerősödéséhez.

A továbbiakban vegyük szemügyre kissé részletesebben a két deformitás kialakulását, magatartás- és életmódbeli következményeit.

A spontán identitás szintje, éppen hiányosságai következtében több nemkívánatos magatartásbeli konzekvenciával is jár mind az egyén, mind pedig a nemzet szempontjából. Mindenekelőtt azt kell megemlíteni, hogy a spontán azonosulás nincs bebiztosítva az előítéletes irányba való elfajulás ellen, s ezért nem lehet egyetlen nemzeti csoport sem megelégedve azzal a puszta ténnyel, hogy tagjai érzelmileg azonosulnak csoportjukkal, s gondolatilag önmagukat és másokat nemzeti hovatartozásuk szerint kategorizálják.

A spontán azonosulás viselkedési megnyilvánulásai szituatívak. Az ide sorolható egyének csak bizonyos helyzetekben mutatnak nemzeti jelleget, igen gyakran csak akkor, ha őket erre a külső szociális kontroll vagy a környezet elvárásai is késztetik. Belső késztetéseik nem elégségesek ahhoz, hogy autonóm módon produkáljanak a nemzet érdekeinek megfelelő magatartás- és tevékenységformákat. Erősen hajlanak ugyanakkor a külsődleges, formális, nem igazán konstruktív cselekvésekre, illetve nemzeti hovatartozásuk hangsúlyozására olyan helyzetekben, amikor ez számukra egyéni előnyökkel járhat.

Gyakran megjelenik viselkedéses formában a spontán identitás akkor is, ha az egyént nemzeti hovatartozása miatt valamilyen agresszió, sérelem, negatív élmény éri. Az ilyen esetekben azonban a spontán identitás többnyire indulati, a valós nemzeti érdekeknek inkább ártó, mintsem azokat segítő módon nyilvánul meg.

Végső soron tehát a spontán identitás az egyént bizonyos, a nemzet érdekei szempontjából nem elsődleges fontosságú helyzetekben motiválja, bizonytalanságát mérsékeli, közreműködik abban, hogy a világot ismerős, magától értetődő értékekkel és normákkal berendezett helyként lássa. Tartalmát tekintve ugyanakkor ebben jól kitapinthatóak a szűken személyes, esetenként egoisztikus elemek, s ezért nem ösztönöz konzekvensen a nemzet mint közösség érdekeit szolgáló konstruktív tettekre.

A nemzettudat és az énkép szoros kapcsolatának azonban további konzekvenciái vannak a nemzet vonatkozásában. Felismert szabályszerűség ugyanis, hogy a lakosság nagy többsége számára a magyarsághoz tartozásnak pozitív érzelmi jelentősége van (büszkeség, elégedettség, hűség), és e tekintetben meglehetősen egyenletesen oszlanak meg a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó emberek.

A spontán identitást eredményező nemzeti szocializáció folyamatát, annak ellentmondásmentesebb és célirányosabb lefutását biztosítandó, a pedagógusoknak kissé közelebbről is ismerniük kell.

Mindenekelőtt azt kell világosan látnunk, hogy ebben a szocializációs folyamatban meghatározott életkori periódusokhoz kötődő fázisok különíthetőek el, s az egyes fázisokban más-más hatásegyüttesek töltenek be meghatározó formáló funkciókat. *(4)*

A nemzeti szocializáció első szakasza a 6–7. életév idejére tehető. Ekkor a gyermek csak szűkebb környezetét, a várost, a családot ismeri, ahol él. Az ország még jelentés nélküli számára. A lakóhelyi, óvodai, családi közösségekhez való tartozás a lehetőségek és kötelességek vonatkozásában tapasztalati és intellektuális úton már világossá tehetők a számára. Természetesen ebben az életkori fázisban a család tölti be a nemzeti szocializáció domináns tényezőjének szerepét.

Ez a vezető szerep elsősorban abból adódik, hogy a család keretében kerülnek kielégítésre a legnagyobb gyakorisággal a gyerek különböző szükségletei, így a gyerek is természetszerűen a családhoz kötődik a legszorosabban. A kötődés következményeképpen ebben az időszakban a gyermek a család hatásai iránt a legnyitottabb. Mindez a családi befolyás intenzitását érintő kérdés. Számolnunk kell azonban azzal is, hogy ennek az erőteljes családi befolyásnak a tartalma, iránya nagyon eltérő lehet a különböző családokban. A család nemzeti szocializációra gyakorolt hatásának minősége mindenekelőtt attól függ, hogy a családi hagyományokban élő személyek élettörténete, tehát a család története hogyan és milyen pontokon fonódott össze a nemzet sorsával, s ezeket az eseményeket a családi tudat hogyan tükrözi. Emellett a család társadalmi pályája, annak felfelé ívelése, stagnálása vagy lefelé irányulása is erőteljesen befolyásolja a család által produkált hatások jellegét a nemzeti szocializáció keretében.

Ezeket az eltéréseket természetesen a nevelő-oktató intézmények, az óvoda, később pedig az iskola nem hagyhatja figyelmen kívül. Nem lehet tehát a gyermekközösségeket homogén csoportként kezelni. Szükség van ezzel szemben a rétegspecifikus hatásszervezésre, vagyis az intézményi, nemzeti szocializációs hatások olyan sokoldalú érvényesítésére, hogy az ne fordítsa ezen a területen az intézmény nevelési törekvései ellen az egyes típusokba tartozó családok befolyását. A nevelő-oktató intézmények esetében, az óvodánál maradva, az eddigiekből erre az intézményre vonatkozóan megfogalmazható egy

olyan következtetés, miszerint a 6–7. életévig nem megalapozott törekvés a nemzet vagy az ország kategóriájánál is tágabb fogalmak megértetése a gyerekekkel. Ez inkább zavaró, mintsem építő tényezője a nemzeti szocializáció folyamatának, s nyomában a gyerekek tudatában jelentkező történelmi–kronológiai–földrajzi fogalmi és eszmei zűrzavart tapasztalva, a családok egy része is az intézmény nevelési törekvései ellen fordulhat.

A második szakasz a nemzeti szocializáció folyamatában a 8–9. életévre tehető. Ekkor a nemzeti önbesorolás már tudatos elemekkel alátámasztva jelenik meg. Tudatosul a szülők nemzetisége, az anyanyelv fogalma, a nemzeti zászló, a címer.

A harmadik szakasz a 10–11 éves korban teljesedik ki, s ennek eredményeképpen teljessé válhat a hazához és saját nemzethez tartozás tudta. Ekkor a gyerekek hazaszeretetüket már történelmi-ideológiai érvekkel is képesek indokolni. *(5)*

Természetesen a két utóbbi fázisban az iskola tölt be kiemelkedő szerepet, részint a tananyag, másrészt a tanárok, valamint az iskolai szervezetben megvalósított rituálék révén.

A tananyag esetében a legközvetlenebb befolyást a humán tárgyak fejtik ki a nemzeti beállítódás alakulására a magyar nemzeti tudatvilág közvetítésével, a nemzeti történelem nagy alakjainak, a kultúra, a művészetek és a tudomány képviselőinek, s alkotásaik, eredményeik megismertetésével. Meg kell jegyezni, hogy a humán tárgyak tananyagának felsorolt lehetőségeit igen jól egészíthetik ki, s befolyásukat számottevő mértékben fokozhatják a pedagógiailag célirányosan szervezett múzeumlátogatások, amelyekkel éppen a nemzettudat alakítása érdekében szinte minden modern állam nevelési gyakorlata tudatosan és rendszeresen él. *(6)*

Nem lebecsülendő a tanár személyének befolyása sem, aki saját értékrendjét és nézeteit éppen pszichológiai és jogi fölérendeltsége révén ennél a korosztálynál nagy hatékonysággal közvetítheti. Az iskolai ünnepélyek, rituálék keretében szintén a tanárnak nyílik alkalma magatartás- és tevékenységrepertoárja tudatos és nagyfokú továbbadására.

Egészében véve megállapítható, hogy a nemzeti tudat kialakítása és a teljes nemzeti szocializáció vonatkozásában meglapozó jelentőségű a 6–10 éves életkori szakasz. Ennek végére a nemzeti szocializációs folyamat legfőbb tényezőinek együttműködése a nemzeti tudat kellően differenciált, teljes értékű fejlettségi szintjének kialakulását eredményezheti, ami viszont a továbbfejlődés, az egészséges nemzeti beállítódás kialakulásának előfeltétele.

Természetesen a fejlődés folyamata egészen más irányt vesz, torzul, ha a nemzeti tudat formailag fejlett ugyan, tartalmát tekintve azonban etnocentrikus-egoisztikus jellegű. Ebben az esetben a 10. életévet követően a serdülőkor és ifjúkor időszakában az etnocentrikus-egoisztikus nemzeti beállítódás kialakulására lehet számítani. Itt olyan beállítódásról van szó, amely a pozitív nemzeti önértékelés fenntartására törekszik ugyan, s erre szolgáló ideológiát dolgoz ki a rendelkezésre álló ismeretek, gondolati modellek felhasználásával. Ez az ideológia azonban nem mentes a megalapozatlan vágyképektől, a saját nemzetre vonatkozó túlzott elfogultságtól, a más nemzetek érdekei iránti intoleranciától, illetve a más nemzetekkel szembeni kedvezőtlen előítéletektől sem. Az etnocentrikus-egoisztikus nemzeti beállítódás általánossá válása esetén olyan helyzet állna elő magatartási síkon, amire a következők lennének jellemzőek: „Mindegyik csoport saját büszkeségét és hiúságát táplálja, felsőbbrendűnek tartja magát, magasztalja saját istenét és megvetéssel tekint a kívülállókra. Mindegyik csoport azt hiszi, hogy az ő viselkedési szokásai az egyedül helyénvalók, és ha azt veszi észre, hogy a többi csoportnak más szokásai vannak, azok nevetésre ingerlik.” *(7)*

Ez a fajta beállítódás a valóságtól elszakadt, elfogult volta következtében nem alkalmas arra, hogy a nemzeti közösség érdekeit hosszú távon szolgáló, konstruktív tettekre indítsa a nemzet tagjait.

Magától értetődően a teljes értékű hazafiasság kialakulásának nem ez az utolsó fázisa, hanem a demokratikus nemzeti beállítódás, amely jelencentrikus, és a belátható, cselekvéssel alakítható jövőre irányul. Természetéről, a nemzet életében játszott szerepéről és a kialakítását biztosító hatásrendszerről tudnunk kell azt, hogy a demokratikus nemzeti beállítódás csak akkor mérkőzhet sikerrel a nemzeti beállítódás eltorzuló változataival, „ha az iskolai oktatásban, a tömegkommunikációban és a mindennapi életben jól átgondolt, a nemzetit és a nemzetközit ötvöző, a nemzeti elfogultságoktól mentes közlések vannak túlsúlyban, illetve azok kapnak megerősítést". *(8)*

Az etnocentrikus-egoisztikus nemzeti beállítódás kialakulásának megelőzése céljából interkulturális tanulási folyamat beiktatására van szükség a hazafias nevelés keretébe. Az interkulturális tanulás fogalma napjainkban egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a nemzetközi pedagógiai gyakorlatban és gondolkodásban, s a következő elemeket és jellegzetességeket foglalja magában:

– minden állam oktatási gyakorlatában számottevő gyakorisággal kell biztosítani a tanulók számára a más kultúrákkal való találkozás lehetőségét;

– a más kultúrákkal való találkozás a különböző nemzetek tagjai számára lehetővé teszi, hogy jobban megértsék, s reálisabban értékeljék saját kultúrájukat is;

– az interkulturális tanulás fejleszti a heterologikus gondolkodást; ez a gondolkodás elutasítja egy másik kultúra leegyszerűsítését a sajátunk alapján, s egyúttal arra indítja az egyént, hogy gazdagítsa és óvja saját nemzetének kultúráját. *(9)*

Az interkulturális tanulási folyamat megszervezése természetesen az iskola számára nem egyszerű feladat. Ebben a vonatkozásban azonban a lehetőségek és megoldásmódok számtalan, jól használható változatát kínálja fel a médiapedagógia. *(10)*

A demokratikus nemzeti beállítódás – a hazafiság jellemzői

Az eddigiek alapján megkísérelhető a hazafiság – mint magasrendű személyiségbeli képződmény, mint az egyén lényeges döntéseit és folyamatos életvitelét meghatározó morális sajátosság – legfontosabb kritériumainak meghatározása.

Eszerint a hazafiság döntő formai jegyének tekinthető annak aktív jellege, az a tény, hogy a hazafiság pszichológiai természetét tekintve beállítódás, vagyis cselekvési készenlét, meghatározott típusú tettek, magatartásformák végrehajtásával kapcsolatos belső késztetettség, szükséglet.

Ami a hazafiság tartalmi-morális kritériumait illeti, tehát azt, hogy milyen típusú tettekkel és magatartásformákkal kapcsolatos szubjektív szükségletet, beállítódást tekinthetünk hazafiságnak, ezzel kapcsolatban a közösségi jelleget kell hangsúlyoznunk. A hazafiság ugyanis ellentétes – mint láttuk – az egoizmus minden változatával, s nem egyszerűen az emberi közösségek valamely szűk körével történő azonosulást feltételezi, hanem a nemzet mint közösség érdekében kifejtett konstruktív, közösségfejlesztő aktivitást.

Ha a fenti formában megfogalmazott tartalmi kritériumot konkretizálni akarjuk, s meg kell határoznunk, hogy milyen magatartás- és tevékenységformák kialakítására, megerősítésére, belső szükségletté tételére kell törekednünk a nevelés folyamatában, akkor az alábbiakra gondolhatunk mindenekelőtt:

– a nemzet természeti, anyagi és szellemi értékeinek gyarapításában, fejlesztésében való tudatos részvétel;

– a nemzet értékeinek, érdekeinek és eredményeinek megóvására való készenlét;

– szolidáris magatartás, segítőkészség a nemzet egészét vagy kisebb közösségeit sújtó nehézségek elhárítása érdekében.

Amennyiben a felsorolt magatartás- és tevékenységformákat sikerül kialakítanunk a leendő állampolgárokban, s velük kapcsolatban belső igényt, szükségletet támasz-

tanunk, akkor beszélhetünk a demokratikus nemzeti beállítódás vagyis a hazafiság mint személyiségvonás kialakulásáról. *(11)*

Az eddigiekből kitűnik, hogy a hazafiság alapvetően a nemzet mint közösség érdekeire irányuló erkölcsi tulajdonságként fogható fel. Ennek megfelelően kialakítása is az egyén közösségi beállítódásának fokozatos erősítése és generalizálása útján történik, igen egyszerű, gyakorlatias lépésekkel. Lényegében a szülők, a testvérek, a rokonok iránti szeretet, a velük való együttműködés, a szülőfalu, a szülőváros, a közvetlen környezet emberének, tájainak, emlékeinek, jelen létesítményeinek élményszerű megismerése, az osztályban, a kisebb és nagyobb iskolai közösségekben végzett munka és az ennek során erősödő közösségi érzés alakítja a nemzettudatot, és generalizálódik, szilárdul fokozatosan demokratikus nemzeti beállítódássá.

Természetesen tudnunk kell, hogy a demokratikus nemzeti beállítódás spontánul csupán a nemzeti szocializáció folyamatában ritkán formálódik ki, szilárdul meg. Ehhez többre, tudatosan és szakszerűen szervezett nevelési folyamatra van szükség.

A továbbiakban a demokratikus nemzeti beállítódás nevelésének folyamatát fogjuk áttekinteni.

A magatartás- és beállítódásformálás egysége a hazafias nevelés keretében

A hazafiság aktív jellegéből következően a hazafias nevelés végső soron a nemzeti közösség fejlesztését szolgáló magatartás- és tevékenységformák kialakítására irányul. A nemzet, a társadalom konstruktív aktivitást vár el tagjaitól, s az egyént azonosítja cselekvéseivel, azzal, amit tesz, alkot vagy elkövet. Ez a tettekre irányuló társadalmi-nemzeti elvárás indítja az iskolát arra, hogy a hazafias nevelés keretében mindenekelőtt a magatartás- és tevékenységformálás eredményes megvalósítására törekedjék.

Tudnunk kell azonban azt, hogy a magatartás és tevékenység önmagában nem formálható, mivel azok elválaszthatatlan egységben állnak az őket meghatározó, szabályozásukat ellátó személyiségbeli képződményekkel. Másként fogalmazva, ez az egység azt jelenti, hogy az egyén aktivitása nem szűkíthető le a cselekvések végrehajtására, külső megnyilvánulásaira, hanem elválaszthatatlan a cselekvéseket meghatározó, személyiségen belüli sajátosságoktól és azok magatartást, tevékenységet szabályozó működésétől.

A cselekvések, az aktivitás és a személyiség egységéből következően, a magatartás- és tevékenységformálás is szorosan összefügg a személyiségfejlesztéssel. Ennek megfelelően azt mondhatjuk, hogy a magatartás- és tevékenységformálás áttételesen, a személyiség fejlesztésén, a szociálisan értékes magatartás- és tevékenységformák személyiségbeli feltételeinek, lehetőségeinek (beállítódásoknak, motívumoknak, ismereteknek, szokásoknak, meggyőződéseknek stb.) megteremtésén keresztül valósítható meg. *(12)*

Ezen a ponton felvetődik a kérdés, hogy a nemzeti közösség fejlesztését szolgáló magatartás- és tevékenységformák milyen személyiségbeli tényezőn alapulnak, milyen személyiségen belüli tényező szabályozza, határozza meg ezeket.

A kérdésre, az eddig kifejtettekkel összhangban azt válaszolhatjuk, hogy a nemzeti közösséget fejlesztő konstruktív magatartás- és tevékenységformák legfőbb szubjektív ösztönzője és szabályozója a demokratikus nemzeti beállítódás. Ezt a beállítódást kell tehát fejleszteni, erősíteni, ha azt akarjuk, hogy az állampolgárok belső indíttatásra, autonóm módon a nemzeti közösség érdekeinek megfelelő aktivitást tanúsítsanak.

Meg kell azonban jegyezni, hogy mindebből még nem tudjuk levezetni azokat a gyakorlati teendőket, amelyeket az iskolának vagy más nevelési színtereknek a hazafias neveléssel kapcsolatban el kell végezniük. Ehhez feltétlenül szükség van a beállítódás tartalmi és szerkezeti sajátosságainak mélyebb feltárására. Ez azonban nem megoldhatatlan feladat. Tudjuk ugyanis, hogy az olyan etikai jellegű beállítódások,

mint a demokratikus nemzeti beállítódás, magasrendű szükségletformákból épülnek fel. Az egyes szükségletformák a következőképpen határozhatók meg:

– a szokások beidegzés-begyakorlás útján szükségletté alakult magatartás- és tevékenységformák (pl. a munka szokása, a fegyelmezett magatartás szokásai stb.);

– a példaképek és eszményképek meghatározott magatartási-tevékenységi modellek utánzásának, követésének szükségletei (pl. életvitelben, célkitűzésekben, segítőkészségben stb.);

– a meggyőződések szükségletté vált normák, elvek, nézetek, eszmék.

Nem nehéz belátni, hogy a fenti szükségletformák, kialakulásuk és megerősödésük után szinte elemi erővel indítanak meghatározott magatartásra, tevékenységre. Ha pedig a helyzet nem kedvez érvényesülésüknek, akkor az egyént annak átalakítására, megváltoztatására ösztönzik olyan értelemben, hogy az átalakított szituáció adjon módot a szokásos, illetve a meggyőződésen alapuló, vagy a modellkövető magatartás, tevékenység érvényesítésére.

Emellett fontos sajátossága a felsorolt szükségletformáknak a *maradandóság,* a tartósság. Ez egyben azt is jelenti, hogy ezek a szükségletformák, ha egyszer megerősödtek, gyakran az ember egész életén keresztül funkcionálnak, tehát adott irányban határozzák meg az egyén magatartását és tevékenységét. Ismert tény, hogy az ember igen nehezen tud kialakult szokásaitól megszabadulni, de meggyőződéseit sem adja fel könnyen. Ennek a tartósságnak, maradandóságnak a magyarázata abban lelhető fel, hogy az ember azonosul magasrendű szükségleteivel, azokat védelmezi, ugyanakkor nyitott a már meglévő szokásait, meggyőződéseit, eszményképeit erősítő hatásokra, s ez utóbbiakat engedi érvényesülni, kerülve egyszersmind a leépítő hatásokat.

A magasrendű szükségletformákról elmondottak feltehetően jól igazolják azt az álláspontot, mely szerint a pedagógiai tevékenység keretében ezek fejlesztésére, társadalmilag értékes minőségük és funkcióképességük biztosítására kell legfőképpen törekednünk, ha azt akarjuk, hogy az egyén aktivitása szociálisan értékes irányba álljon be. *(13)*

A beállítódás és a felsorolt szükségletformák olyan módon függnek össze, hogy a tartalmilag homogén szükségletcsoportok alkotják a beállítódást. Eszerint a demokratikus nemzeti beállítódás nem más, mint a nemzeti közösség fejlesztését szolgáló aktivitás

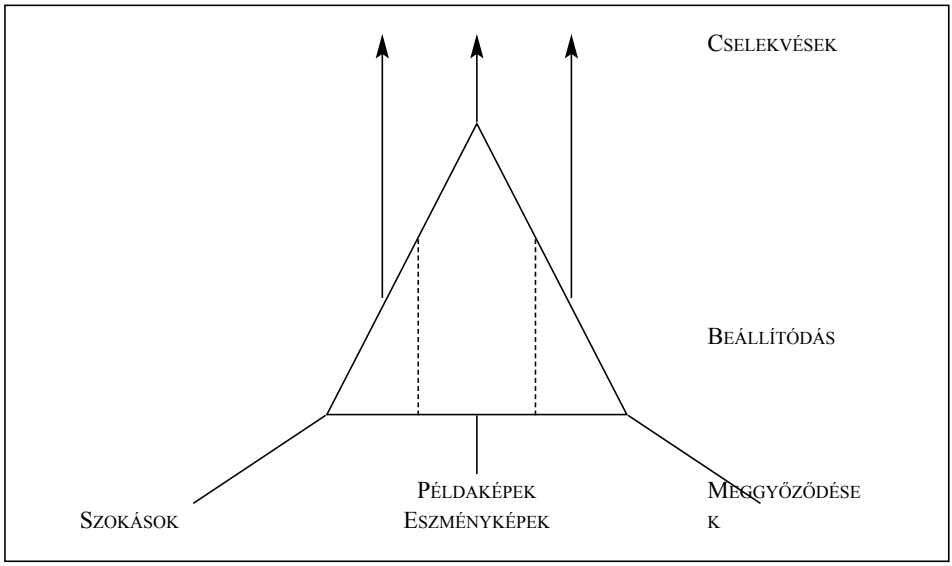

A beállítódás szerkezete

szükségleteinek együttese, még konkrétabban: a nemzeti szempontból konstruktív szokások, példaképek-eszményképek és meggyőződések rendszere *(lásd az ábrát!)*.

Ez a képződmény ösztönzi az egyént nemzeti értelemben konstruktív tevékenység- és magatartásformák produkálására. Ennek megfelelően a hazafias nevelés keretében lényegében a nemzet érdekeinek adekvát konstruktív szokások, példaképek-eszményképek és meggyőződések közvetítése, elfogadtatása és megerősítése folyik a gyakorlatban. Amennyiben ez a munka sikeres, a neveltek magatartása, tevékenysége, aktivitása közösségfejlesztő jelleget ölt, belső indíttatásra, külső ösztönzés vagy kontroll nélkül is, a kialakult demokratikus nemzeti beállítódás, illetve az azt alkotó értékes szükségletek befolyására.

Jegyzet

(1) DIKOW, J.: *Grundwerte in der Schule.* = PÖGGELER, F. (Hrsg.): *Grundwerte in der Schule.* Herde, Freiburg–Basel–Wien 1980, 16. old. L. még: HEINZ, H.: *Wertorientierung in der Erziehung.* = Uo., 104–133. old.
(2) CSEPELI GYÖRGY: *Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években.* Bp. é. n., 53. old.
(3) CSEPELI GYÖRGY: *Csoporttudat – nemzettudat.* Bp. 1987, 208. old.
(4) PIAGET, J.–WEIL, A.: *A haza és más országokkal való kapcsolat eszméjének kialakulása gyermekeknél. = Előítéletek és csoportközi viszonyok.* Szerk.: CSEPELI GYÖRGY. Bp. 1980, 159–188. old.
(5) ALLPORT, G. W.: *Az előítélet.* Bp. 1977, 86–92. old.; HOROWITZ, E. L.: *A gyermeki hazafiság kialakulásának néhány szempontja. = Előítéletek és csoportközi viszonyok,* i. m., 189–203. old.
(6) Gyermekek a múzeumban. Szerk.: DR. FOGHTŰY KRISZTINA–HARANGI ANNA. Tárogató Kiadó, Bp. 1997.
(7) SUMMER, W. G.: *Kollektív viselkedési módok. = A szociológia története 1917-ig, III.* Szerk.: HUSZÁR TIBOR–SOMLAI PÉTER. Bp. 220. old.
(8) CSEPELI GYÖRGY: *Csoporttudat – nemzettudat,* i. m., 1987, 372. old.
(9) WULF, CH.: *The Challenge of Intercultural Education.= Education in Europe.* Waxmann, Münster–New York 1995, 24.old.
(10) NAGY ANDOR: *Médiapedagógia. Televízió a családban és az iskolában.* Seneca Kiadó, Pécs 1993.
(11) BÁBOSIK ISTVÁN: *Jellemformálás és jellemfejlődés.* Bp. 1987; BÁBOSIK ISTVÁN–MEZEI GYULA: *Neveléstan.* Telosz Kiadó, Bp. 1994.
(12) NUNNER–WINKLER, G.: *Moral Development. = The International Encyclopedia of Education; Pergamon. V.* Szerk.: HUSEN, T.–POSTLETHWAITE, T. N.8. 3915–16. old.
(13) BÁBOSIK ISTVÁN: *Egy optimális nevelési modell körvonalai. = A modern nevelés elmélete.* Szerk.: BÁBOSIK ISTVÁN. Telosz Kiadó, Bp. 1997, 249–264. old.

Szabó János

Az állampolgári tudat és a honvédelmi szocializáció

Az állampolgári tudat összetevői tekintetében – bármennyire is hátat fordítottak e kérdés új viszonyaink közötti tisztázásának a nevelési, szocializációs szakemberek – elengedhetetlen valamiféle minimum-konszenzus indítványozása. Úgy véljük, hogy a tartalmak alapvető megváltozása mellett is arról, hogy az ifjúság állampolgári jogainak, s kötelességeinek eleget tudjon és akarjon tenni, valószínűleg a belátható jövőben nem mondhat le egy minimális „közös többszöröst" kereső szocializációs politika.

Ehhez az állampolgárrá nevelést szolgáló intézményrendszer részéről egyfelől ismeretátadás (állampolgári ismeretek közvetítése – vagy szétszórtan különböző tantárgyak által, vagy koncentrált jogi, politikai, szociológiai, földrajzi, közigazgatási, szervezeti stb. ismereteket szintetizáltan, komplexen közvetítő tananyag keretében), másfelől politikai-közéleti gondolkodásra és tevékenységre szoktatás, gyakorlatszerzés biztosítása tartozik.

Az intézményeknek az állampolgárrá formálásban történő részvételével kapcsolatos gondolkodás még mindig a rendszerváltás során előállott bénultság állapotát tükrözi: az államszocializmus illuzórikusan optimista elképzelése az új nemzedékeknek kizárólag a módszerek jóságától, a szocializáció tudatos és összehangolt egységességétől, a káros hatásoktól való intézményes távoltartásától függő, jó állampolgárrá alakításáról már régen lejáratódott, mégsem mondhatjuk, hogy az ifjúság állampolgári minőségével kapcsolatos egyre nagyobb elidegenedés orvoslására nem ugyanazok a reflexek lépnek életbe ma is („Nevelje meg az iskola!"; „Jobb oktatást!"; „Szervezzük meg a szabadidejüket!"; „Átgondolt nemzeti alaptantervet!"; „Működjék jobban együtt az iskola, az ifjúsági mozgalom és a család!" stb.). Az új pluralista demokráciában viszont az intézmények állampolgári szocializációs tevékenységének eredménye igazából még nem érzékelhető, ezért igen nehéz igazat adni akár azoknak, akik a tudatos, tervszerű szocializációt tagadva azt állítják, hogy az új szabadságok minden intézményesítés nélkül, spontán módon is hatásosabban képesek jó állampolgárokat nevelni, mint a totalitárius korlátozások. De nehéz igazat adni azoknak is, akik elutasítják a spontaneitást, s azt mondják, hogy a plurális demokráciában nem azért van több esélye a jó állampolgári azonosulás kialakításának, mert az kevésbé tervszerű és tudatos, mint a totalitárius rendszerekben, hanem azért, mert választani lehet a különböző legális viszonyulásmódok, közvetítő intézmények között.

Az intézmények ifjúsági szocializációs tevékenysége tehát manapság egyfelől meghatározhatatlan a múlt eltaszítása és a jelen birtokbavételének hiánya miatt, másfelől meghatározhatatlan abban az értelemben is, hogy ma már bizonyosan nem lehet szó semmiféle egyetlen megoldásról (valamiféle központosított, egy centrumból szervezett intézményi összehangolásról). Az iskola, az ifjúsági szervezetek az állampolgári jogok és kötelességek gyakorló terepei – köztük a védelmi szerveztek is – egyértelműen tanácstalanok, az állampolgári nevelés nemzeti stratégiájának újjáépítését szorgalmazzák. Ám addig is, amíg ez megvalósul, teszik dolgukat, ahogy tudják: rábízva azt munkatársaik lelkiismeretére (ezt manapság pedagógusi autonómiának nevezzük), illetve a fiatalok – kli-

enseik – választására (ezt ma emberi jogi, szabadságjogi választásnak nevezzük). Az intézményesedés esetlegessége miatt az átmeneti periódusban ily módon az ifjúsági szocializáció döntő mértékben az új demokráciával, a megváltozott világ számukra adott valóságával, a rendszerteljesítményekkel való elégedettségükkel kapcsolódik össze. A pluralista demokráciákban a vállalkozás szabadsága mellé azok tudnak felzárkózni, akiket ez a valóságban vagy perspektivikusan sikerhez juttat, illetve akiknek sikertelenség esetén is biztosítja életfeltételeit. Akik az új demokráciákban nem a sikeresélyek értékelésével, hanem a jogos járandóságaik tudatában és azok követelésével közelítenek a közszektorhoz, illetve akiket megbénít az önérvényesítési feltételekből történő kirekesztettségük, azok nagy valószínűséggel nem viszonyulnak majd pozitívan a közszektorhoz és nem is lesz fontos számukra, hogy állampolgári képességeiket magas szintre fejlesszék, magas szinten működtessék.

Ezeknek az összefüggéseknek a felvázolására azért van szükség, hogy érthetővé tegyük az ifjúság ma jellemző állampolgári kultúráját, felkészültségét látleletként jellemző, alábbi kijelentéseinket:*

– az ifjúság állampolgári szocializációja ez idő szerint sem a magán-, sem a közszférában nem tudhat maga mögött sem konzisztens stratégiákat, sem rendszerszerű, szervezett intézményrendszert;

– az iskolarendszerben a korábbi szocializációs mechanizmusok elemeinek töredékeit spontán módon összeterelő reflexeké, a családokban a tulajdoni, a kulturális és a kapcsolati tőkehasznosítás sikeressége vagy sikertelensége alapján szerveződő orientációé, az ifjúsági szervezetekben a világnézeti besorolástól a piacképességi besorolásig tartó szelektivitásé, a nyilvánosságban az ifjúsági világkultúra fogyasztóinak és önmegvalósítóinak késztetéseié és a mindezt korlátozni kívánó közkötelességek elutasításáé a meghatározó szocializáló szerep. Következésképpen nem létezik domináns szocializációs minta;

– a politika világában mindenféle értékiránynak megtalálható a képviselete, s a kormányzó politikai akarat teljesítményével szemben is tartós az elégedetlenség, ami – legalábbis egyelőre – kizárja, hogy valamely politikai erő tömeges politikai szocializációs irány mintaadójává váljék;

– szülei korábbi szocializációs mintáit az ifjúság nem képes használni azok inadekvátsága miatt (nem demokráciára és nem piaci környezetre irányultak), az iskolarendszer viszont részint kivonult a nevelési feladatok területéről, részint „piacosította" a minőségi és a minimálisnál magasabb szintű tudást. Így az ifjúság rétegei akkor maradtak szocializációs vákuumban, amikor a legbefolyásosabb két társadalmi intézmény részéről (család–iskola) a támogatásra a legnagyobb szükségük volna;

– az instabil társadalmi környezet az ifjúság közszerepekre orientálódását is elbizonytalanítja: a fiatalok a rendszerváltást csak a vállalkozók és a politikusok számára látják egyértelműen hasznot hozó történésnek, a maguk számára többségükben veszteségesnek látják; a demokratikus intézmények működését igen szkeptikusan szemlélik és értékelik, azok új identitást gerjesztő képessége fejletlen; a saját esélyeiket a politikai döntések befolyásolására a korábbihoz hasonlóan, lényegében nemlétezőnek tekintik; a politikusokat szűk érdekek képviselőinek, az állampolgárok részvételi igényét mellőző, elkülönülő elitnek értékelik, a velük való azonosulás minimális körükben; az ország jövőjét és a személyes jövőt meglehetősen egyértelműen a társadalmi háttér alapján látják negatívnak vagy pozitívnak, a többség azonban a jövőt illetően ambivalens módon vélekedik; az ifjúság pontosan érzi a tudás, a szellemi tőke felértékelését és jövőjét a tudás-tőkéhez való hozzájutás arányában véli fenyegetőnek vagy sikerekkel kecsegtetőnek; ezzel ellentétben, a kilátástalansággal egyenlő mértékben, azaz a rosszabb életesélyű rétegekben növekvő arányban regisztrálható körükben az apátia;

* Ezek a kijelentések egy igen kiterjedt, s az irodalomjegyzékben jelzett kutatási háttér elemzéseinek szintézise alapján fogalmazódtak meg, s természetük szerint nem lehetnek részletezők!

– a fiatalok élettervei, aspirációi alapvetően a személyes környezet, az individuális érvényesülés kondícióira irányulnak (lakásszerzés, szakmaszerzés, önálló egzisztencia megteremtése, családalapítás, vállalkozás, saját javak szerzése, az élet élvezete stb.) és távol áll tőlük mindenfajta korábbi konzervatív érték, a közboldogulás segítése, a közérdekű teherválalás;

– az ifjúság képességei kibontakoztatása szempontjából elengedhetetlennek tartja a liberális értékeket, ugyanakkor – bár egyértelműen pozitívan fogadja a veszternizációt – kevésbé bízik a tőkés gazdaság társadalmilag pozitív eredményességében, nem hisznek a magántulajdon előnyösségében, s igen jelentős bizalmat táplálnak az ún. „harmadik utas" megoldások iránt. Azaz politikai orientációjuk szerint a szociális és a tőkés előnyöket együtt szeretnék;

– ahogy a szociális előnyöket is inkább a rosszabb társadalmi pozícióban lévők igénylik és a tőkés termelési mód velejáróit is (magántulajdon, egyenlőtlenség) ők utasítják el, a nemzeti érzelmű emberek nagyobb (politikai, gazdasági) szerephez juttatását is ők kívánják elsősorban. Azaz a modernizáció – konzervativizmus, liberalizálás – szociális biztosítékok dimenziókban a társadalmi hátrányokkal együtt növekszik a gondolati zavarodottság, a dezorientáltság, a szocializációs és integrációs zavar;

– a mai magyar ifjúság társadalmi-szervezeti érintettségét és közrészvételét szintén befolyásolták a rendszerváltozás hatásai. A regisztrációk azt mutatják, hogy általában kevesebb fiatal tartozik valamely szervezethez, ugyanakkor a megváltozott tartalommal újjászerveződő szervezetek között más és más arányban oszlik meg a részvételük is: nőtt az ifjúsági korúak vallásos szervezetekhez és csökkent az ifjúsági szervezetekhez, illetve a pártokhoz tartozása. Bíztató, hogy megnőtt körükben a civil szervezetekhez tartozás, viszont a negatív hatásokkal jár, hogy kevesebben élnek közülük a szervezetszerű sportolási és kulturális lehetőségekkel. A legerősebben azok ragaszkodnak szervezeteikhez, akik ezt vallásosságuk okán teszik, ám a legtöbben azok vannak, akik érdekvédelmük módozatait keresik ilyenformán.

Az iskolarendszerben a korábbi szocializációs mechanizmusok elemeinek töredékeit spontán módon összeterelő reflexeké, a családokban a tulajdoni, a kulturális és a kapcsolati tőkehasznosítás sikeressége vagy sikertelensége alapján szerveződő orientációé, az ifjúsági szervezetekben a világnézeti besorolástól a piacképességi besorolásig tartó szelektivitásé, a nyilvánosságban az ifjúsági világkultúra fogyasztóinak és önmegvalósítóinak késztetéseié és a mindezt korlátozni kívánó közkötelességek elutasításáé a meghatározó szocializáló szerep. Következésképpen nem létezik domináns szocializációs minta.

A több szervezethez tartozás a jobban pozícionált rétegek gyermekeire jellemző, a kevesebb szervezeti hatás viszont a kevésbé jó helyzetben levő rétegek gyermekeit érinti.

A nemzettudat az állampolgári tudatnak az a vonulata, mely bázisát képezi és mintáit adja a személyes és csoportidentitásnak és cselekvésnek.

A nemzettudat és nemzeti érzésvilág a történelmi-társadalmi tényezők lényegében korszakonként átalakuló terméke, melynek kialakulásáért az egyénen kívüli történelmi-társadalmi hatótényezők a felelősek, ám megjelenésük és működésük az egyéni és csoportviselkedéshez kötött.

A nemzettudat a világkép része, az identitással kapcsolatos érzelmi és gondolati mintákat tartalmazó kommunikációegyüttes, a társadalom által biztosított jelölőrendszeren belülről fakadó választás eredménye.

A nemzettudatnak biztonságpolitikai szempontból különleges jelentősége van, hiszen az identitás dinamikus hierarchikus struktúráján belül a nemzeti kategória aktivizálható, ha nyíltan vagy rejtetten erre felszólítás kap, a csoportazonosság védelmében vagy a saját nemzeti csoportra veszélyesnek mutatkozó etnikailag különbözőnek tartott csoportok, kisebbségek, másságot hordozók ellenében. A nemzettudat dinamizálását, másokkal szembefordítható aktivizálását az ingatag társadalmi-lélektani helyzetekben az előítéletekre alapozó demagógia eredményesen elvégezheti. Ez azonban csak akkor működik, ha a társadalom dezintegrált, dezorientált helyeztében az egyénben hovatartozás-érzésének pozitív mozzanatai (büszkeség, elégedettség, hűség) manipulálhatók, ha azok szerkezete nem eléggé tárgyilagosan felépített, ha túlsúlyban vannak az érzelmi vélelmek és nem a racionálisan levizsgáztatott tudás-elemek a meghatározók.

Ekkor ugyanis a nemzeti kudarcokért más csoportok bűnbakokkénti megbélyegzése, a saját erények túlértékelése elfedi a tények valóságos szerkezetét, lehetetlenné teszi az egyén, sőt a csoportok tájékozódását, az egyén és a társadalmi csoportok védtelenné válnak az érdekek vezérelte manipuláció sztereotípia-kölcsönzéseivel szemben.

A nemzettudat senkivel nem születik vele, arra mindenkit nevelni kell, s fontossága indokolja azt is, hogy a modern demokráciák népessége ne szenvedjen a féloldalas, vagy másként torzult nemzettudat hiánybetegségétől. Itt, Közép- és Kelet-Európában – ha csak a 20. századot vesszük is – egymás torz nemzettudatától már eleget szenvedtek a népek. Az új európai biztonsági struktúrába csak akkor viszünk biztonsági hozadékot magunkkal, ha népességünk döntő többségének olyan ép és öntudattal viselhető nemzettudata lesz, amelyet nem kell örökké kompenzálni a mások értékeinek megkérdőjelezésével, s inkább az önmérsékeltről adunk példát szomszédainknak, semmint az „ordas eszmék" iránti fogékonyságunkról. Bár e tekintetben ifjúságunk nem mentes bizonyos előítéletektől, azok mértéke szerencsére semmiképpen nem rosszabb, mint a környező országok mutatói.

A nemzettudat és az állampolgári tudat tehát azon közösségi relációink közé tartoznak, amelyeknek közvetlenül biztonsági vonatkozásuk van. Bizalmat és kiszámíthatóságot sugározni azok a nemzetek tudnak, amelyekről szomszédaik is tudhatják, hogy polgáraik hajlandóak a közösségük elvárásainak megfelelni, alávetni magukat a köz akaratának, vállalni a köz terheiből és olyan szilárd azonosságtudattal rendelkeznek, amely megengedheti számukra mindenki másnak a tiszteletét, s nem teszi lelki szükségeltükké, hogy elvitassák mások erényeit és eredményeit.

A védelmi szektor a társadalomtól nem készen, legfeljebb csak félkész állapotban kapja e társadalmi készségeket az ifjúság szocializációjának eredményeképpen, és saját eszközeivel tovább építi cselekvő azonosulássá, gyakorolt készségekké szilárdítja, amennyiben az állampolgári nevelés befejezője, legalábbis e dimenziókban. Ez akkor is így van, ha ebbéli „társadalmi szolgáltató" tevékenységéhez a védelmi szektor – s ezen belül nemzeti intézményként a fegyveres erő – hasonlóan az átmeneti válságtól megviselt civil társadalomhoz, maga sem rendelkezik túlságosan jó kondíciókkal.

A védelmi tehervállalás és a katonai szocializáció mint az állampolgári és nemzeti azonosságtudat próbája és fejlesztője

A katonai szocializáció az általános érték- és tapasztalatátadáson belül az a folyamat, amelynek során az állampolgárok (egyre újabb nemzedékei) elsajátítják azokat az értékeket, normákat, szerepeket, amelyek alkalmassá teszik őket egy adott védelmi fegyveres szervezetben elfoglalt helyük betöltésére. A posztmodern társadalmi fejlődésben a védelem intézményrendszere nem korlátozódik a fegyveres szervezetekre, illetve esetleg nem kötelező, hanem önként választható, továbbá a védelmi szolgálaton belül állampolgári jogon választható a nem fegyveres és a nem katonai, hanem az ún. polgári szolgálat egy legális és diszkriminatív következmények nélküli folyamatban. Ezért egyesek szerint célszerű manapság már általában a katonain túlmutató (hon)védelmi szocializációról beszélnünk.

A honvédelmi szocializáció jellegzetesen a felnőttkori vagy másodlagos szocializáció része, amelyet megelőz az elsődleges, az ún. „természetes belenövés" formájában átélt gyermek- és ifjúkori, illetve követ a munkahelyi és élethelyzetváltozásokból adódó számos további szocializáció. A honvédelmi – még inkább a katonai – szocializáció az általános állampolgári szocializáció része, ugyanakkor nem minden állampolgárra vonatkozik, csupán azokra, kik e körbe tartozó szolgálatot teljesítenek.

A modern társadalmakban általában kimaradnak belőle a nők, az egészségileg vagy más okból alkalmatlannak minősítettek, illetve akik elutasítják a fegyveres katonai szolgálatot. További szűkítést jelent a sorozásos rendszerről az önkéntes rendszerre áttérő fegyveres erők esetében a toborzás megváltozott módja: ez esetben csak a szolgálatot önként vállaló állampolgárok körére terjed ki, azonban a haderők csökkentése következtében bármennyire visszaszorul arányaiban, amíg a védelmi szerepre történő szocializálás szükséglete jelen van a társadalmakban, addig ezt a szocializációt mindig a közérdeket érvényesítő tehervállalás elfogadtatásának motivációja tartja fenn.

A katonai szocializáció alapvetően különbözik a legénységi, a tiszti és a tiszthelyettesi állomány számára. A legénység számára ugyanis csupán átmeneti, a tiszti, tiszthelyettesi állomány számára viszont tartós katonai, szakmai és hivatásszerepeket rögzít. A katonai szocializáció mindig konfliktusos folyamatban zajlik: e konfliktusok alapvetően az előszocializáció egyenetlenségeiből, a katonai szolgálatot teljesítők eltérő adottságaiból és motiváltságából, a katonai élet- és munkakörülmények és a speciális szervezeti követelmények megszokottól lényegesen eltérő voltából, a szocializációs folyamat helyi társadalmi környezetének, valamint az alkalmazott módszereknek esetleges negatív hatásaiból táplálkoznak. E konfliktusokkal annál inkább számolni kell, mivel szocializációs folyamat csak részben tervezhető és irányítható intézményesen, mindenképpen számolni kell a spontán szocializáció tényeivel, illetve a szándékolttól eltérő vagy azzal ellentétes hatásaival, amelyek az intézményes szocializáció hibáival azonos mértékben termelhetnek ki az intézményes törekvések ellenében ható informális ellenhatásokat.

A katonai szocializáció folyamatában megszülető személyes reagálásoknak alapvetően négy fokozatuk ismeretes: a szocializáció kudarca, amikor a személy nem sajátítja el a szükséges mértékben az elvárt készségeket, nem alkalmazkodik a szervezethez, sőt, a követelményeket szankcionálandó mértékben sértő magatartást tanúsít; túlélő passzivitásról beszélünk, amikor a személy nem sajátítja el a szükséges készségeket, de annyira hajlandó az alkalmazkodás minimumát produkálni, hogy a számára kellemetlen szankcionálást elkerülje; adaptációról van szó, ha a személy beilleszkedik a katonai szervezet hierarchizált világába, elfogadja a ráruházott szerepet, igazodik annak követelményeihez, törekszik a sikert garantáló szervezeti magatartásra, s ahhoz az érdekei racionális érvényesítését szem előtt tartva alkalmazkodik; konformizmussal van dolgunk, ha az egyén mérlegelés nélkül, kritikátlanul azonosul az intézményes követelményekkel.

A követelmények azonban – ahogy fentebb már említettük – jelentős mértékben eltérnek az állampolgári minőségek és a nemzettudat iránti igényességük tekintetében is a védelmi szervezet két meghatározó állománykategóriáját, a hivatásos (főleg tiszti) és a legénységi állományt illetően.

A tiszti hivatás állampolgári és nemzettudati szocializációs elemei

A 17–18. században még létezett az a gyakorlat, amikor sem a hatóságok, sem a társadalom nem tulajdonított különösebb jelentőséget a képességek alapján szerződtetett szakemberek – így katonatisztek – nemzeti hovatartozásának. Az európai nemzetállamok végleges formáinak kialakulása óta azonban, minél inkább össznemzeti érdekekre szerveződött hivatás tagjáról van szó, általában annál erőteljesebb a követelmény, hogy a hivatás vállalói intézményüknek a nemzet értékeihez kötődő hagyományait is továbbvigyék.

A magyar hivatásos katonával szemben szintén tradicionálisan erős elvárás a honvédelem nemzeti hagyományainak vállalása, ám a nemzeti tradíciók mellett a legjobbak mindig megtartották kapcsolatukat a „szakma" nemzetektől független professzionális tradícióival is.

A hivatásos katona vállalt történelmi értékei tehát alapvetően két forrásból táplálkoznak: a honvédelem nemzeti múltba visszanyúló példaértékű hagyományaiból és a katonai hivatás egyetemes történetének nemzetközi folyamatából. Ez utóbbiban szintén megtalálhatók az erkölcsi példázatértékű mozzanatok; a döntő azonban ezen belül mégis a katonai szakma elméletének, technikáinak, eljárásainak, gyakorlatának fejlődése.

A hivatásos katona által hordozott két értékforrás nem ellentétes egymással, hanem ellenkezőleg, kiegészíti, felerősíti egymást: ahogy a thermopülei hősöknek kijáró tisztelet csak növeli azt a nagyrabecsülést, amit az iránt a *Görgei Artúr* iránt érzünk, aki a komáromi–ácsi hatalmas ütközetben elszenvedett súlyos sebesülésének operálása után huszonnégy órát töltött nyeregben, hogy személyesen vezethesse a következő harcot, úgy pontosabban ismerjük „mesterségünk" mai tudnivalóit is, ha tudjuk, hogy az egyetemes fejlődésben mely eleme mikor, milyen hatásokra alakult ki és abban milyen szerepet vállaltak, milyen eredményességet mutattak fel honvéd elődeink.

A történelmi fejlődés lenyomatát nemcsak a hivatásos katonák nemzeti értékein és nemzetközi viszonyító, összehasonlító önértékelésén találjuk meg, hanem – ennél sokkal erőteljesebben – tényleges szakmai differenciálódásukon, belső állománykategóriáik jellegén és egymás közötti munkamegosztásán is kimutathatjuk.

Az a tény például, hogy a tiszti és tiszthelyettesi állománykategóriák közötti eltérés még ma sem csupán fokozati különbséget jelent egy hierarchikus felelősségi, hatalmi és illetékességi rendszerben, hanem minőségi váltást takar a katonai szervezethez kapcsolódó szerepek rendszerében, mély történelmi gyökerekből táplálkozik. A nyugati modern hadseregfejlődés történetében a tiszt és a tiszthelyettes jellegzetesen rendi értelemben elkülönülő eredettel bír. Európában, egészen a napóleoni háborúkig, tiszt csak nemes származású lehetett, míg az „altisztek" tipikusan a közrendű legénység soraiból tehetségük, harci erényeik, katonai teljesítményeik alapján kiválogatott „előrerukkoltak" lettek.

A reguláris hadseregszervezés kezdetén a tiszt az államhoz való rendi viszony hordozója volt, míg a tiszthelyettes a közkatonák csapatokon belüli közvetlen teljesítőképességének megítélése következtében lett valakiből.

Ebből adódóan a tisztek minden időben rendkívül egyértelműen igyekeztek megkülönböztetni magukat a „nem tisztektől". Még a 20. század elején is – amikor pedig már egyértelmű volt a polgári tendenciák térhódítása – az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében az őrvezető még a legénységhez számított, az altisztek közé csak a tizedes, szakaszvezető és őrmester tartozott, nekik járt a szurony, vagy kardbojt és a fehér bőrkesztyű.

A katonatiszttel szembeni társadalmi elvárások a történelem minden ismert időszakában igazodtak a társadalmak által fenntartott katonai rendszerek jellegéhez, a hadseregek nemzetközi viszonylatban és az adott társadalmon belül betöltött funkcióihoz.

Jelenleg, a második világháború utáni nemzetközi kapcsolatok harmadik szakaszában (az első 1945-től 1968-ig, az első nukleáris fegyverektől az USA és a Szovjetunió aktív stratégiai fegyverkorlátozási tárgyalásáig, a második ezt követően a Varsói Szerződés felszámolásáig, a bipoláris világrend megszűnéséig terjedt), az új típusú biztonsági rendszerek kiépítésének, s ennek megfelelően a korábbi destabilizáló katonai rendszerek új típusú stabilizáló szervezetekké történő átépítésének korszakába léptünk. E folyamat Európában kezdődött, itt jutott legtovább, ám még itt is meglehetősen hosszúnak ígérkezik a kontinentális méretekben való megvalósítása.

Távlatilag alapvető meghatározója lesz a módosított katonai rendszereknek, hogy a parlamentáris demokráciában élő ipari nemzetek esetében, bár összeszűkülnek a katonai funkció határai, de az erő, főként a nemzetközi kapcsolatok stabilizálására irányuló legitim erő továbbra is nélkülözhetetlen szerepet játszik.

Magyarország biztonságpolitikai orientációja arra irányul, hogy a nemzetközi kapcsolatok új szakaszában országunk egy megbízható európai biztonsági rendszer elemévé váljon, s ennek megfelelő helyet és szerepet szán katonai erejének is. A katonai nyelvben a „békefenntartás katonai jelenléttel" kifejezés azt jelenti, hogy a katonai rendszer akkor teljesíti stabilizáló funkcióját, „ha folyamatosan bevetésre kész, erejét csak minimális mértékben használja fel, s a benne rejlő, védekező katonai magatartás miatt nem a legyőzést tartja szem előtt". A magyar honvéd tisztikarnak ahhoz, hogy a rábízott Magyar Honvédséget önmaga átalakításával a jelzett irányban, a megváltozott funkciókhoz való igazodás érdekében vezethesse, számos merőben új feladatot kell megoldani és új képességekre kell szert tennie. Olyan új típusú professzionalizmust kell képviselnie, amely képes hatékony összekapcsolódásra a hivatás hagyományos erkölcsi és szimbolikus tőkéjével és létrehozni azt a testületi szellemet, szervezeti hatékonyságot, amelyben a honvéd tisztikar:

– az új helyzetben is képes a védelem össznemzeti érdekét hatékonyan szolgáló szervezet működését biztosítani;

– képes a katonai funkció „nagy eszméi" és a mindennapi tevékenység közötti kapcsolatot fenntartani;

– képes a társadalom és a hadsereg közötti választóvonal elvékonyodásából a védelmi képesség növelése számára haszonnal járó hatásokat biztosítani anélkül, hogy túllépné a védelmi illetékessége határait;

– képes kialakítani és fenntartani a hagyományokkal folyamatosságot tartó, ugyanakkor az új helyzetben is funkcionális és a nemzeti társadalom részéről is elismert katonai életstílus elemeit;

Jelenleg, a második világháború utáni nemzetközi kapcsolatok harmadik szakaszában (az első 1945-től 1968-ig, az első nukleáris fegyverektől az USA és a Szovjetunió aktív stratégiai fegyverkorlátozási tárgyalásáig, a második ezt követően a Varsói Szerződés felszámolásáig, a bipoláris világrend megszűnéséig terjedt), az új típusú biztonsági rendszerek kiépítésének, s ennek megfelelően a korábbi destabilizáló katonai rendszerek új típusú stabilizáló szervezetekké történő átépítésének korszakába léptünk. E folyamat Európában kezdődött, itt jutott legtovább, ám még itt is meglehetősen hosszúnak ígérkezik a kontinentális méretekben való megvalósítása.

– képes meglátni és értelmezni a biztonságpolitikai korszakváltás, a társadalmi, gazdasági korszakváltás és a haderő modernizációjának sokoldalú összefüggéseit;

– képes belátni és érvényesíteni a modern katonai rendszerek működésének azt az alapelvét, amely szerint a harckészültség nem a személyes agresszivitás vagy a merev ideológiai perspektívák kifejeződése, hanem a szervezeti hatékonyság alapvető eleme;

– képes belátni és érvényesíteni, hogy professzionalizmusa nemcsak szűk szakmai hozzáértést jelent, hanem a védelem céljainak, stratégiájának felismerésétől a mindennapi vezető tevékenysége során az általa vezetettek kollektív motivációi, csoportkohéziója folyamatos biztosításáig húzódó feladatokban is meghatározó.

Ahhoz, hogy a honvédtiszt e perspektivikus elvárások megbízható teljesítője legyen, eredményesen teljesítenie kell azt a már elkezdett feladatot, ami a korábbi bürokratizált haderőszervezet jellemzőinek lebontásából és egy új professzionális haderőszervezet felépítéséből reá hárul. Ez minden bizonnyal korszakos feladat és megjelenik majd

– a tiszti tevékenység céljában (előírások teljesítőjéből az intézményi eredményesség letéteményesévé kell válnia);

– a tevékenység minőségében (a szimpla normakövetést fel kell váltania az új reagálási minták kezdeményezőjének);
– az erkölcsi referenciákban (szabályzatok kizárólagossága helyett szakmai etika);
– a szellemi orientáció forrásaiban (hivatalos publikációk vonalassága helyett a szakértők véleménye);
– az elégedettségkeresés módjában (karrierizmus helyett a kihívások keresése);
– a szociokulturális ösztönzőkben (elöljárók mintái helyett az innovatív kollégák és az alárendeltek stimulációi);
– a referenciacsoportok választásában.

A sorkatonai szolgálat állampolgári és nemzettudati szocializációs elemei

A sorkatonák és a társadalmi hatások

Az elmúlt évek társadalmi, gazdasági és politikai mozgásai jelentős változásokat eredményeztek a sorköteles korú fiatalok, illetve a sorkatonák tekintetében is. A közvélemény-kutatások eredményeinek ismertetésén túl, szeretnénk néhány olyan alapvető összefüggésre is felhívni a figyelmet, amelyek aligha elhanyagolhatóak a honvédelem és a katonatársadalom folyamatainak megértése szempontjából. Legalább két fő tényezőt kell megemlítenünk: az egyik közvetlenül társadalmi-gazdasági eredetű és a honvédség szervezetétől függetlenül hat; a másik a környezeti változásokra reagáló honvédség szervezeti változásaiból származik.

A sorállományú korosztály – döntő hányadát tekintve 18–23 éves férfiakról lévén szó – már életkoránál fogva is számtalan problémával küzd. Túl a kamaszkoron, de még a felnőtt személyiség teljes kialakulása előtt, teljesíteniük kell az egyéves – 1997 augusztusától már csupán kilenc hónapos – katonai szolgálatot, amely a kibontakozó „sajátságos törekvések”, az életcélok megvalósításának útjában áll, vagy legalábbis azok elérését egy ideig (esetenként örökre) befolyásolja.

A gazdasági, családi hatásokon túl fontos a politikai, szocializációs hatás megemlítése is. A honvédelmi kötelezettség elviselését és a hierarchikus, parancsuralmi szervezet szocializációs hatásait is befolyásolja, hogy a társadalomban jól, illetve rosszul működő, kiforrott vagy kiforratlan, éppen felbomlott vagy éppen kialakuló hatalmi struktúrák léteznek-e, továbbá, hogy milyen típusú hatalomgyakorlásról van szó.

Mindazonáltal korántsem lehet egységes egészként tekinteni a sorállományt. Jelentős szubkulturális különbségek hatnak. Példaként talán a legfontosabbat említjük: a katonai szolgálat életútban betöltött szerepét, amely súlyos meghatározóként működik a katonai szolgálat elfogadásában, elviselésének mikéntjében. Egyesek számára jelentős anyagi, egzisztenciális veszteséget (pl. sikeres vállalkozók stb.) jelent, így mások számára a munkahelyért vívott küzdelemből való kiesést, vagy éppen szerencsés időhúzást az esélytelenség éveiben. Bár a katonatársadalom e csoportja számtalan más dimenzió mentén is csoportosítható lenne (pl. foglalkozás szerint vagy éppen a honvédelemmel kapcsolatos hozzáállásuk mentén stb.), a továbbiakban mégis egységesen fogjuk kezelni e csoportot.

Sorkatonák és a honvédségi szervezet

A sorkatonák a honvédség szervezetében sok tekintetben speciális helyzetbe kerülnek (sajátos feladatok, tömeges együttlét, korábban szokatlan alávetettség stb.). A bevonulók döntő többsége a hadsereggel köt életében először lényegében kényszerítő erejű „pszichológiai szerződést”: nem önként tagja a szervezetnek, tevékenységének irányítása a pozicionális hatalmon és a büntetések kilátásba helyezésén alapul. Az ilyen típusú szervezet, hatalmának erősítése, az egységes, engedelmes cselekvés céljából igyekszik megfosztani az egyént identitásának jó részétől (egyenruha, egyen-

hajviselet, elzártság stb.). Mindezen túl a hadsereg a szervezet szempontjából fontos „jól" szocializáltságot olyan rövid idő alatt kívánja elérni, ami többnyire lehetetlen. Így egyfelől (minden bizonnyal) sikerül a bevonult katonát a harcban nélkülözhetetlen készségekkel, tudással és sok tekintetben szervezetkonform viselkedéssel felruházni; másfelől azonban ez a folyamat pszichés zavarokat, deviáns magatartásokat, bizonyos szellemi leépülést stb. alapozhat meg.

Itt két dolgot feltétlenül jeleznünk kell: az egyik, hogy a sorkatonák öngyilkossági aránya nem haladja meg az azonos életkorú nem katona férfiak öngyilkossági arányát; a másik, hogy a honvédség szervezeti céljainak elérése érdekében évek óta lépéseket tesz a devianciára hajlamosabb férfiak (büntetett előéletűek, alkoholisták) katonai szolgálattól való mentesítésére.

A sorkatonák olyan mértékű „katasztrofális szociális változást" *(Allport)* élnek meg (kultúra, helyzet, szerep stb.), amely sokkal markánsabb a napjainkban dinamikusan változó társadalmi környezet kiváltotta hatásoknál is. Ezek viselkedést és személyiséget befolyásoló hatásáról tanúskodnak a következő kutatási eredmények. Sorkatonák egy kutatás során lehetőséget kaptak arra, hogy bármit leírjanak egy üres oldalra. Az ötszáz „üzenet" közül egy jelentős csoportnál egyéni problémákról esett szó és elsősorban pszichés gondokat említettek. Ugyanezen kutatás során derült ki az is, hogy a bevonulás óta 48%-kal többen dohányoznak, 37%-kal többen kávéznak és sokkal idegesebbnek, fáradtabbnak érzik magukat.

A fent említett környezeti, szociális változások, valamint a kríziseken keresztüli szervezeti megújulás felhalmozódásáról tanúskodnak a fegyelmi helyzet alakulását bemutató adatok, amelyek széles körben publicitást nyertek az utóbbi években. A legfrissebb eredmények valamelyest pozitív elmozdulást regisztrálnak. Ez bizonyos mértékig azon törekvéseknek lehet eredménye, amelyek a szervezet sorkatonákhoz való viszonyát akarják javítani (szelektívebb, szociális szempontokat jobban figyelembe vevő bevonultatás, feladatszabás; humán szempontok iránti érzékenység stb.). Ezen törekvések nyomán jelenleg folyik a humán, illetve megtörtént a tábori lelkészi szolgálat kiépítése, amely még akkor is eredményként könyvelhető el, ha azok az „erős" szervezeti-politikai érdekérvényesítő csoportok szándékai által terheltek.

Hogyan ítélik meg a sorkatonák az ország biztonságát?

1992-ben a sorkatonák a fegyverekre, hadseregre, illetve a békés, politikai eszközökre alapozott biztonsági garanciákat általában egymás mellett, illetve együtt tartották kívánatosnak. Ezen kérdéskörben az eltérő vélemények az iskolai végzettség függvényében alakultak ki. Az érettségivel rendelkezők nagyobb valószínűséggel preferálják a békés, politikai eszközöket és utasítják el vagy helyezik második vonalba a fegyveres garanciákat.

A biztonsági „garanciák" eszközeire vonatkozóan a sorkatonák a külpolitika elsőbbségét, illetve a hadsereg mindenkori készenlétét együttesen tartják legfontosabbnak. A kollektív biztonságot azonban elsősorban a szomszédos országokkal való jó viszonyban jelölték meg; ezt a véleményt többen támogatták, mint a környezetünknél erőteljesebb hadseregi modernizálást. Mindezeken túl úgy látták, hogy 1992-ben a politikai stabilitás és az erős gazdasági háttér szolgálná leginkább biztonságunkat. A 18–23 éves sorkatonák fokozott félelemérzetét látszik igazolni, hogy a környező országokbeli háborús konfliktusokat, illetve hazánk esetleges háború részvételét sokkal kevesebben tartják kizártnak, mint lehetségesnek.

Ezen álláspontot illetően 1996-ra lényeges változás történt, amennyiben a NATO-csatlakozás és a hadsereg-modernizáció szorgalmazói elsősorban a fiatalok köréből kerültek ki. E mögött a katonai szervezet professzionalizálódásába, az élet- és munkakörülmények korszerűsítésébe fonódó érdekeltségük, a civil kontroll és „a katona egyenruhás állampolgár" elvének érvényesülése iránti érdekeltségük képezte a fő motivációt.

Elégedettek-e a sorkatonák a feladat-végrehajtás feltételeivel?

A sorkatonák tárgyi, anyagi feltételekkel, vezetési, kiképzési emberi viszonyokkal való elégedetlensége feltételezett – szervezeti helyzetükből adódó – véleményorientációjuk mellett is figyelmet keltő. A vizsgálatok során egyértelművé vált, hogy elkerülhetetlen az eltávozások megfelelő rendszerének kiépítése, a szaktudásnak megfelelő beosztás biztosítása, valamint a tárgyi, anyagi (technikai) körülmények, ezeken belül a primer szükségletek kielégítése.

Az emberi erőforrások fejlesztésére tett honvédségi lépések (humán szolgálat, lelkészi szolgálat kiépítése stb.) szükségessége mellett a vizsgálati eredmények arra irányították a figyelmet a feltételrendszer komplex vizsgálatakor, hogy az csak akkor lehet sikeres, ha az említett igényeket kielégíti. A sorkatonák a honvédség akkori struktúráját úgy minősítik, hogy az sok tekintetben nem funkcionális. Ugyanakkor olyan szervezés-lélektani mozzanatok igazolódnak vissza, amelyek a „saját" alegységek, parancsnokok megítélését ennél jóval kedvezőbb színben tüntetik fel.

Mindent összevetve: az utóbbi évek változásai, így elsősorban a hadsereg nemzeti jellegének újjáéledése, környezetünk békéjének instabilitása és valószínűleg a hadseregben a fiatalok iránt tanúsított differenciáltabb figyelem magasabb szintre emelte a honvédség elfogadottságát. Ugyanakkor az új struktúraalakítást a sorkatonák nem tartják kielégítőnek – jelzi ezt a feladat-végrehajtás feltételrendszerének alapjaiban negatív hangulatú megítélése.

Irodalom

BÉKÉS ZOLTÁN: *Political Socialization of Teenagers and Post-Material Values in Hungary.* Kézirat, 1992.
CSEPELI GYÖRGY: *Nemzet által homályosan.* Századvég Kiadó, Bp. 1992.
Állam és polgár. Szerk.: CSEPELI GYÖRGY–KÉRI LÁSZLÓ–STUMPF ISTVÁN. MTA Politikai Tudományok Intézete, Bp. 1992.
Az alattvalótól az állmapolgárig. Szerk.: CSEPELI GYÖRGY–KÉRI LÁSZLÓ–STUMPF ISTVÁN. (megjelenés előtt).
CSEPELI GYÖRGY: *Változás és folytonosság a magyar teenagerek politikai szocializációjában.* Info-Társadalomtudomány, 1993. 16. sz.
ERŐS FERENC: *A válság szociálpszichológiája.* T-Twins Kiadó, Bp. 1993.
KÉRI LÁSZLÓ: *Vázlat az új politikai elit szocializációs hátteréről.* Korunk, 1994. 3. sz.
LENGYEL LÁSZLÓ: *Korunkba zárva.* 2000-Pénzügykutató Rt., Bp. 1995.
MOLNÁR FERENC: *A hivatásos és a sorkatonák helyzete a '90-es évek elején.* INFO-Társadalom-Tudomány, 1993. 24. sz.
PATAKI FERENC: *Társasdalomlélektani tényezők a magyar rendszerváltásban.* Valóság, 1990. 6. sz.
STUMPF ISTVÁN: *Politikai szocializáció, generációs kihívás, választói magatartás.* Kandidátusi disszertáció, 1994.
SURÁNYI BÁLINT: *A generációs faktor és a létező szocializmus összeomlása.* Valóság, 1991. 12. sz.
SZABÓ ILDIKÓ: *A megtanulhatatlan rendszer.* Társadalomtudományi Közelmények, 1991. 1–2. sz.
SZABÓ ILDIKÓ: *A politikai szoicalizáció nyomában.* Politikatudományi Szemle, 1994. 2. sz.

Dobos Krisztina

Gondolatok a hazafias nevelésről

Az európai gyakorlatban az iskolák évszázadokon keresztül kettős funkciót láttak el: tanítottak és neveltek. Az oktatás és nevelés megfelelő szimbiózisa nemzedékek hosszú sorának biztosította a szellemi és lelki gyarapodás lehetőségét. Az utóbbi évtizedekben jelent meg és erősödött e kettősség szétválasztásának szándéka. Sokszor hallhattunk olyan véleményeket, hogy az iskola csak tanítson, oktasson, képezzen, a nevelés a szülők dolga.

Szakmailag téves, emberileg pedig cinikus ez a szándék, mely ellentmond évszázadok bevált gyakorlatának éppúgy, mint a mai kor pszichikai feltételeinek. Szakmai szempontból az oktatás és a nevelés nem választható el és nem is állítható szembe egymással. Az oktatás ugyanis a tágabb fogalom, a nevelés szerves része. Az európai gondolkodásnak több ezer éves sajátossága egy olyan emberkép, melynek alapvető vonása, hogy az ember egyszerre individuum és kollektív lény. Individuum, mert egyszeri és megismételhetetlen személyiség, ugyanakkor kollektív lény is, mert természeténél fogva szűkebb és tágabb közösségekben él.

Pszichológiai szempontból közismert, hogy a nevelés a ráhatások összessége. Az élet első szakaszaiban valamennyi hatás alapvető befolyással bír. Az ember egyik sajátossága a fejlődés képessége, ezért roppant fontos minden személyiség fejlesztése, adottságainak kibontakoztatása. És emiatt nem lehet mintegy kiragadni a nevelés fogalmát sem az iskolából, sem pedig a mindennapi életből.

A közoktatás általános célkitűzéseit és szabályozási elveit a minisztérium kidolgozta a rendszerváltás után, mindezek szakmai körökben közismertek. Az iskola pedagógiai programjának tartalmi és formai kereteit a Közoktatási törvény szabja meg.

A nevelés területén alapvető célkitűzésként hét témakört fogalmaztunk meg: Ezek a következők: az anyanyelvi, az erkölcsi, a hazaszeretetre nevelés, a családi életre, szülői szerepre nevelés, az egészséges életmódra nevelés, a testi, a környezeti és az esztétikai nevelés. Sajnálatos, hogy az 1996-ban elfogadott Nemzeti Alaptanterv ezt figyelmen kívül hagyta, illetve nem fontosságának megfelelően kezelte.

Mielőtt témánkról, a hazafias nevelés problémaköréről beszélnék, álljon itt egy hosszabb idézet, amely tartalmilag és érzelmileg rátapint a lényegre. *Bajza József* vetette papírra 1846-ban:

„A történetírás tanúsítja, hogy minden időben és minden népeknél, melyek a mívelődésnek némi fokára emelkedtek, a haza neve szent volt, s még a mélyen elfajult nemzetek sem tagadták azt meg. Nincs is ember, ki magában a szív e szép érzelmét egyszer-másszor fellobogni ne tapasztalta volna. Az apai hajlék, melyben bölcsőnk rengett, hol első hangjait rebegénk az örökre kedves anyanyelvnek, a patak, melynek virág-partjain játszadozánk, az erdő, melynek árnyában gyakran pihentünk, a honi föld határát koszorúzó halmok, melyeken szemeink sokszor édes sejtések közt andalgának, rokonaink, játszótársaink, szóval gyermek- és ifjúkorunk kis országa egész életen át szívünk kedvenc tárgyai maradnak. Még a kopár sivatag is, ha honunk volt, olthatatlan vággyal vonz magához, és a távolbóli visszaemlékezés a fiatal kor gyönyörű álmainak fátyolán át minden tárgyat a haza földén. És nincs okunk csodálni, ha a regényes Svájc lakosa, elválasztván hegyeitől meghal bánatában, midőn még a grönlandi ember is komor jéghazáját és a néger égő homoksivatagjait oly mondhatatlanul szereti. A szegény német vándor, kit bal-

szerencse, üldözés vagy éhség az óceánon túl Amerika földére űzött, gyarmatát hazája édes nyelvén nevezi el. Oly kedves még a hálátlan hazának emlékezete is! Isten oltá a szívbe e mély érzelmet, mely a míveletlen emberben csak ösztönszerű, de a polgárilag kifejlettben hatalmas meggyőződéssé szilárdúl."

E sorok szépsége és igazsága ma is vitathatatlan. Ugyanakkor Bajza írásában megtalálható mindaz, amit e témában mai nyelven a mai szakirodalom is megfogalmaz. Hallhattunk a legszűkebb környezetről, a családról, az anyanyelvről, a gyermekkor tájairól, amelyek kitörölhetetlen nyomokat hagynak az ember lelkében. De Bajza nem áll meg személyes tapasztalatainál, hanem bölcsen általánosít. Ezek az érzések ugyanis mindenkiben megvannak. Így válik élővé és hihetővé a svájci, a grönlandi példa.

Nemzeti érzés, identitástudat, hazaszeretet – és minden e tárgykörhöz kapcsolódó fogalom csak közvetett úton alakítható ki, illetve tanítható. Ez azért is fontos, mert elmélyíti és tudatossá teszi a hazaszeretetet. A közvetett megközelítés legfontosabb eleme a magyar földrajz, a történelem, a művelődéstörténet – és mindenek felett a magyar irodalom tanítása. Természetes, hogy a földrajz keretén belül legrészletesebben hazánk tájait, természeti kincseit, állat- és növényvilágát, gazdaságföldrajzát kell megismertetni a diákokkal. Tanulmányi kirándulások, túrák egészítik ki, bővítik személyes élményekkel a már megtanultakat.

Magától értetődő, hogy a történelem tanításának tantárgyi jellegéből adódóan legrészletesebben a nemzet históriájának megismertetésével kell foglalkoznia, ügyelve arra, hogy szervesen illeszkedjék a világtörténelem és a kronológia eseménysorába. A legnagyobb és leghálásabb terület a magyar irodalom.

Nemzetünk irodalma egyben a nemzet történelme is. Költészetünk a magyar sors ábrázolása az évszázadok folyamán. Nagy költőink emlékezetünkbe és lelkünkbe rögzített szavai, kifejezései, szófűzései, gondolatai hétköznapjaink útitársává és tanácsadóivá váltak, nehéz helyzeteinkben vigasztalnak. Áttételesebben, de a reáltárgyak is bevonhatók e témába: nagy magyar tudósok, feltalálók, fizikusok, kémikusok, természettudósok, matematikusok életének bemutatása nemcsak oldja az órák hangulatát, szélesíti a tanulók ismereteit, hanem a hazaszeretetet is táplálja.

A hazafias szellemű tanítás ugyanakkor nem jelentheti a történelmi tények meghamísítását. Minden hazafias szólam, melldöngetés, frázis, a dicső múlt és a kiválasztottság hirdetése visszatetszést kelthet. A hazaszeretethez szervesen hozzátartozik a múlt megbecsülése és a jövőbe vetett remény táplálása is. Mindkettőhöz azonban kellő kritika szükséges. A dicső múlt emlegetése helyett történelmi szerepünk valós értékelésére van szükség. Szent István óta befogadó nép voltunk és vagyunk. Ezért semmiféle származási, faji, vallási megkülönböztetés vagy kirekesztés nem indokolt.

Természetes, hogy a hazaszeretetre nevelés nem kizárólag az iskola feladata. Sokat tehet a család, a társadalmi környezet valamint az önkormányzatok és a civil szervezetek is. A legkisebb faluban is létrehozható olyan helytörténeti gyűjtemény, ami bemutatja az adott település múltját, értékeit. Helyzetéből adódóan nagy felelősség hárul a médiára, hiszen ismeretterjesztő filmekkel, híres magyarok életét bemutató alkotásokkal hangsúlyozottabb szerepet vállalhatna az ifjúság hazafias nevelésében, értékorientálásában.

Az európai gondolkodásban alapvetés, hogy minden nemzet saját polgárait a haza szeretetére, megbecsülésére neveli. Természetes, hogy a franciák büszkék arra, hogy franciák, az EU-országokban mindenütt leng a nemzeti lobogó. Sajnálatos, hogy az utóbbi években, a rendszerváltás kezdetétől bizonyos félelmek éledtek. Sokan gúnyosan vagy haragosan ellentámadásba csaptak, magyarkodónak, nacionalistának, sovinisztának bélyegezve minden hazafias megnyilvánulást. Pedig csak akkor tisztelhetjük a másságot kultúrában, történelemben, mentalitásban, ha mindenekelőtt magunkat tiszteljük. Csak az értékelheti az idegen kultúrát, aki a sajátját jól ismeri. Ez a célja és feladata a hazaszeretetre nevelésnek. Ismerjük önmagunkat és figyeljünk másokra.

Ráskay Pál

Katonai középiskolák a két világháború között

Az első világháború elvesztésével megszűnt az Osztrák–Magyar Monarchia, ezzel széthullott katonaiskola-rendszere is. Ebben a rendszerben a tisztképzés és előképzés közös és nemzeti intézményekben folyt. Négyféle iskolatípust alkalmaztak: 1. katonai alreáliskolák (4 éves); 2. katonai főreáliskolák (3 éves); 3. hadapródiskolák (4 éves); 4. katonai akadémiák (3 éves). A háború végén a m.kir. honvédség nevelő- és képzőintézetei a következők voltak: 1 felsőfokú tisztképző akadémia, a Ludovika Akadémia Budapesten; 1 katonai főreáliskola Sopronban; 2 gyalogsági hadapródiskola Nagyváradon és Pécsett. A magyarok tanulhattak még a legtöbb közös (k.u.k.) katonaiskolában is. Ezzel az örökséggel léptünk át a trianoni korszakba.

A fegyverszünet után az ország részleges megszállása és a forradalmak nehéz helyzetet teremtettek. A meglévő honvédiskolákat stabilizálni kellett, a korábban közös iskolákat be kellett kapcsolni a magyar oktatási rendszerbe, a várhatóan elszakadó iskolák magyar emberállományát valahogyan honosítani kellett. Mindez nagy nehézségek árán, több gyűjtőiskola közbeiktatásával valósult meg.

A trianoni békeszerződés kegyetlen előírásai ezután gyökeresen megváltoztatták, gyakorlatilag megszüntették a katonai középiskolák rendszerét. Mindössze a Ludovika Akadémiának a működését engedélyezték. A békeszerződés katonai előírásait 1922 májusáig kellett végrehajtani, amit a Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottság ellenőrzött.

Ebből a helyzetből valamiféle kiutat kellett találni. A kormányzat végül is az előírások látszólagos betartásának és tényleges kijátszásának kettős játéka mellett döntött. Ezt az időszakot, mely nagyjából 1927-ig tartott, szokás a *rejtés* éveinek nevezni.

Az országgyűlés megalkotta az 1921. évi XLIV. törvénycikket, mely az iskolákról a következőképpen intézkedik:

A korábbi katonai középiskolák (reáliskolák és hadapródiskolák) megszűnnek és négynek a helyén polgári, reáliskolai fiúinternátust hoznak létre. Ezek irányítása a HM-ból átkerül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) hatáskörébe, ahol azt a HM rejtett szerve, az V/b. ügyosztály gyakorolja. Minden katonai jelleget meg kellett szüntetni, a parancsnokból igazgató lett, a tanárok és nevelők nem használhatták rendfokozatukat, nem viselhették egyenruhájukat. Még a gyanúját is el kellett kerülni a katonai vonatkozásoknak.

Valójában azonban ezek az álcázott iskolák rejtve és óvatosan, de folytatták a tiszti hivatásra való nevelést és előkészítést, fenntartva ez életkornak megfelelő fegyelmet és formákat.

1922 őszén tehát négy „civil”, m. kir. reáliskolai nevelőintézetben indul meg az oktatás és a nevelés. Mindegyik felvette történelmi múltunk egy-egy nagy alakjának nevét:

– Budapesten a „Bocskai István” 4 éves főreáliskola;
– Kőszegen a „Hunyadi Mátyás” 4 éves alreáliskola;
– Pécsett a „Zrínyi Miklós” 4 éves főreáliskola;
– Sopronban a „Rákóczi Ferenc” 4 éves alreáliskola.

Ez a szervezet az 1930–1931-es tanév végéig állt fenn változatlanul, de a húszas évek vége felé az iskolák minőségében, ellátottságában és a nevelés módszereiben nagy és pozitív változások mennek végbe. Ezek természetesen nem köthetők egyetlen időponthoz, de a korszakolás egyszerűsítése érdekében a fő határvonalat az 1927-es évnél húzhatjuk meg. Ekkor szűnik meg ugyanis a Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottság állandó működése, ekkorra érik be a „bethleni konszolidáció" néven ismert folyamat, javul az ország politikai és gazdasági helyzete, Magyarország kilép teljes elszigetelődéséből és hamarosan megindul az első, óvatos hadseregfejlesztés is. Különösen nagy hatása volt a változásokra *Klebelsberg Kúnó* gróf kultuszminiszter (1922–1931) működésének, aki felismerte, hogy van egy tényező, a kultúra, mely egy legyőzött és megalázott nemzet számára is reménységet adhat a biztató jövő felé. Elgondolásának lényege a „kultúrfölény" volt, melynek értelme, hogy a magyarság csak akkor és úgy képes komoly történelmi eredmény elérésére, ha nemcsak az államrend, a szociális helyzet és a gazdaság, hanem a szellemi élet és az egész nemzet műveltségi színvonala magasabban áll, mint szomszédainál. Számtalan reformja mind ennek a koncepciónak a szolgálatában állt.

Klebelsberg legfőbb segítője (oktatási reformjainak kivitelezője) *Kornis Gyula,* neves művelődéspolitikus (és filozófus, egyetemi tanár, piarista szerzetes) volt (róla az írás második részében még bővebben is megemlékezünk). Történeti áttekintésünkben most csak azt említjük meg (mert erősen hatott a katonai iskolák értékrendszerének alakulására is), hogy a korszakra jellemző „keresztény-nemzeti" eszme, az ezt magasabb szintre emelő „kultúrfölény"-koncepció, az egész országot egyesítő „revízió" célkitűzése szinte az egész nemzetet áthatotta. Érdekes, uniformizáló folyamat indult meg: a sajátos katonai gondolkodásba benyomult a műveltség fontossága, a civil társadalom értékrendjébe pedig a fokozottabb hazafias gondolkodás és a honvédelem jelentősége (levente-mozgalom stb.).

Nagyarányú fejlődés és átalakulás indul meg tehát a katonaiskolákban is. A húszas évek végén építkezések kezdődnek, ugrásszerűen javul a növendékek (a köznyelvben „cőgerek") ellátása és élelmezése. Emelkedik az oktatás színvonala, a nevelés kezd elszakadni a poroszos, herbartiánus fogantatású drilltől, francia és angol (Kőszeg) pedagógiai hatások kezdenek érvényesülni. Az altiszteket teljesen kivonják a közvetlen nevelésből.

A szerény hadseregfejlesztés keretében az iskolák átszervezése is napirendre kerül. Az első intézkedések (újabb tisztképző akadémia Pécsett stb.) túlzottnak és irreálisnak bizonyulnak. Az eredeti elgondolásokat megzavarta a világon végigsöprő gazdasági válság is. Az elképzeléseket újragondolják, végül 1931-ben megszületik a döntés. Megszüntetik a budapesti „Bocskai István" főreált. Helyén létrehozzák a Ludovika Akadémia II. főcsoportját (a műszaki fegyvernemek képzése számára). A megmaradt három (Kőszeg, Pécs, Sopron) katonaiskola egyforma, nyolcosztályos reáliskolává alakul át, évfolyamonként egyetlen, kb. harmincöt fős osztállyal. Ez összesen száz-száztíz érettségizőt jelent, mely a Ludovika akkori létszámának mintegy 60%-át biztosítja (1938-ig) mint utánpótlás. Ebben az új rendszerben a tanítás az 1931–1932-es tanévben indul meg.

Az elkövetkező hét év az erőteljes és nyugodt fejlődés időszaka. A három katonaiskola fokozatosan a legjobb civil és egyházi iskolák színvonalára emelkedik, sőt bizonyos vonatkozásban azokat felül is múlja. A harmincas évek közepén a rejtés fokozatosan megszűnik. A tanárok és nevelők nyíltan használják már rendfokozatukat, viselhetik egyenruhájukat. Az iskolák 1936-ban nevükben hivatalosan is felveszik a „honvéd" jelzőt. A belső szervezet nyíltan is a katonai modellt követi: a növendékek zászlóaljba szerveződnek, ez három századra, azok szakaszokra (osztályokra) tagozódnak.

Az 1938–1939-es tanévtől kezdve ismét átszervezik a honvéd nevelő- és képzőintézeteket. Klebelsberget a művelődési tárca élén *Hóman Bálint* követte. Kezdeményezésére az országgyűlés meghozza az 1934. évi XI. tc. új oktatási törvényt, mely elrendeli a középiskolák egységesítését, megszünteti a reáliskolákat és a reálgimnáziumokat, és elrendeli gimnáziumokká való átszervezésüket. Az új típusú gimnáziumi tantervek kötelező

bevezetési időpontja az 1938-ban induló tanév. Ez a katonaiskolákra is kötelező. Ez az újabb változások alapoka, de felgyorsulnak a történelmi események is. Gondoljunk csak magára az 1938-as évre:

Március 5.: Győri program, a hadsereg radikális fejlesztésének kezdete.

Március 13.: Anschluss.

Augusztus 23.: Bledi konferencia. Elismerik Magyarországi fegyverkezési egyenjogúságát.

Szeptember 29.: Müncheni egyezmény. Csehszlovákia feldarabolása.

November 2.: Első bécsi döntés. A felvidék egy részének visszacsatolása.

A HM már 1937 őszén foglalkozik az átszervezés kérdésével. Két álláspont ütközik. Az egyik a kemény katonai vonal, mely szívesebben látna „igazi" katonaiskolákat (például hadapródiskolákat) a civiles gimnáziumok helyett, mert jobban szolgálják a gyorsított hadseregfejlesztés és a várható háború igényeit. A másik vonal éppen a jövendő tisztikar műveltségi szintjének emelése és a vezetés javítása érdekében kitart az eddigi rendszer mellett, sőt erősítené azt. Ezúttal még az utóbbi diadalmaskodik, csak átcsoportosításra kerül sor.

Kőszegen csak alsó tagozatú gimnázium marad, latinnal és minimális katonai neveléssel. Előtérbe kerül az iskola szociális rendeltetése. Pécsett és Sopronban csak felső tagozat (főgimnázium) működik tovább, módosított, latin nélküli tantervvel. Megmarad a katonai jelleg és a hivatásos tiszti előkészítés feladata. Érettségi után a növendékek külön felvételi vizsga nélkül (de sikeres orvosi vizsga után) kerülnek át a Ludovika Akadémiára.

A vágtató történelmi események azonban ennek az átcsoportosításnak is már csak három évet engedélyeztek. A világháború kitörése a kemény katonai vonalnak kedvez és a 4020/1941 ME rendelet megszünteti a katonai középiskolák (a köznyelvben cőgerejek) rendszerét. Kőszegen meghagyják ugyan az algimnáziumot, de célja kizárólag szociális, hogy ezzel segítsenek a tiszti gyermekek nevelésében. A kifutási idő két év. 1941-ben (Pécsett 1942-ben) kiépítik a hadapródiskolák (tulajdonképpen fegyvernemi tagozódású katonai szakiskolák) hálózatát. Sopronban és Pécsett egy-egy gyalogsági hadapródiskola indul, Budapesten műszaki és repülő (utóbbi csupán egy évig), Nagyváradon tüzér, Marosvásárhelyen gyorsfegyvernemi hadapródiskola kezdi meg működését.

Az utolsó „cőger" érettségik 1943-ban zajlanak le. A régi katonai középiskolák ezzel befejezték küldetésüket.

A szellemiség, gondolkodásmód, erkölcsi tartás és a jellem megformálása az iskolákban az oktatás és a nevelés hajszálerein keresztül valósul meg. Bentlakásos (internátusi) nevelőintézetekben nagy szerepe van még a hivatalos oktatás utáni „szabad idő" felhasználásának is.

A katonai reáliskolákban a cél nem az volt, hogy a növendékekből katonát faragjanak, hanem az, hogy olyan belső tartást és hivatástudatot alakítsanak ki bennük (az iskolai tananyag teljes elsajátítása mint főcél mellett), amire majdan, a katonai főiskola eredményesen építhet a hivatásos tisztté formálás során.

Milyen módszerekkel próbálták mindezt elérni a katonaiskolákban? Vizsgálódásunkra az 1931–1938 közötti időszakot választottuk, amikor az ország viszonylag nyugodtan fejlődött, túl voltunk már a konszolidáción, de még innen a nemzetiszocialista agresszivitáson és a háború közvetlen veszélyén.

Rendelkezésünkre áll az Országos Közoktatási Tanács (OKT) írásos jelentése a honvéd középiskolák 1936. évi működéséről és állapotáról. Az OKT az ország művelődéspolitikájának egyik csúcsszerve volt, e téren a minisztertanács mellett működő tanácsadó testület. Az OKT delegációja, *Kornis Gyula,* az egész országra nézve meghatározó jelentőségű kultúrpolitikus vezetésével 1936-ban meglátogatott két katonai középiskolát, a Ludovika Akadémiát, a Hadiakadémiát, a Katonai Pszichotechnikai Intézetet, egy honvéd szociális iskolát és teljes felmérést végzett. A delegáció tagjai voltak még: *Teleki Pál*

gróf, *Szily Kálmán* és *Tasnádi-Nagy András*. Egyikük sem hivatásos katona: teljes rálátásuk volt az egész ország pedagógiájára és iskolarendszerére. Nem lehet őket tehát azzal gyanúsítani, hogy megállapításaikban valamiféle „mundér becsülete" szerepet játszott volna. Kornis Gyula 1936. július 10-i, huszonkét oldalas jelentésében kimerítő, tudományos szintű elemzést adott a saját és a delegáció tapasztalatairól.

Minden korszak meg szokta rajzolni a maga emberideálját a kor értékrendjének megfelelően. Kornis Gyula, a keresztény-nemzeti eszmén nyugvó, és a revízió gondolatával átitatott nemzet egyik vezető kultúrpolitikusa is megrajzolja jelentése elején az eszményi katonatiszt modelljét:

„A legfőbb jegy, ami jellemzi, a mély katonai hivatástudat, mely annak a tudatos átélése, hogy mi a jelentősége és a szerepe a honvédségnek a nemzet életében. Valamennyi tiszt mint láncszem felelős a nemzet fennmaradásáért, vagy pusztulásáért. Ebből sarjad ki a többi katonai erény: a fegyelem, az odaadás és önfeláldozás, a szolgálati öröm, a heroikus magatartás, a bajtársi érzés és hűség, a megvédendő népnek a szeretete és az állandó szomjúság minden új ismeret és készség megszerzésére.

Ennek az eszményi tisztképnek a kialakítása nem könnyű és teljes megvalósítása nem is lehetséges, legfeljebb megközelíthető. Különösen nehéz az alapozó munka elvégzése a nyolcosztályos középiskolában, ahol – esetünkben – tíz–tizennyolc éves fiúkról van szó, az emberi fejlődés mikrokozmoszáról, ahol a belépő tanuló még abszolút gyermek, a kilépő pedig már érett fiatalember. Közben van a kamaszkor, amit *Németh László* így jellemez: „A fejlődés-lökések közt a leghatalmasabb kétségkívül a pubertás, mely az érdeklődés forradalma. A felnőttek felé nyomuló lélek szinte megsokszorozza önmagát, hogy minden kínálkozó lehetőségen végigszaladhasson. Az iskola tanmente nem tud mit kezdeni az érdeklődésnek ezzel a hirtelen kigyöngyöző habjával, a vakmerő kezdeményező kedvnek az iskolán kívül kell medret ásnia."

A harmincas évek közepén fel is merült a kétely a katonai oktatás irányítóiban, hogy szükség van-e a honvéd alreáliskolákra? Nem lenne-e célszerűbb a hivatásra alapozást csak a tizennégy éves korban kezdeni, amikor a kamaszkori túlpezsdülést már eredményesen lehet befogni a jellemformálás fogatába. Ez be is következett 1937-ben, amikor a HM 9. osztályán a következő egységes vélemény alakult ki a katonai oktatás irányítói körében az alreáliskolákról:

Hátrányai: 1. gyermekkorban a növendék nehezen nélkülözi a szülői támogatást;
2. a katonai drill ebben a korban fásultságot okoz;
3. költséges és nem jár közvetlen haszonnal;
4. az V. évfolyamban (14–15 éves kor) megkezdett katonai nevelés több eredménnyel jár.

Előnye: Csökkennek a szociális problémák. Az árvák és az iskolák nélküli helyőrségekben szolgáló tisztek és altisztek gyermekeinek iskoláztatási nehézségei miatt teljesen nem szüntethetők meg.

Ez volt az egyik oka az 1938. évi átszervezésnek.

A Kornis-jelentés, mely a nyolcosztályos rendszer tapasztalatait értékeli, a visszaemlékezések és beszámolók, valamint a túlélő volt növendékek elbeszélései mind arról tanúskodnak, hogy ezek a hivatásra előkészítő iskolák eredményes módszerekkel építették be a növendékek jellemébe és személyiségébe azt a sokágú motivációs rendszert, amely hozzásegítette őket később a Ludovikán, majd hivatásuk gyakorlatában sikeres helytállásukhoz. Sőt, tágabb értelemben, ez a belső tartás a háború utáni szétveretésük következtében a civil élet váratlan fordulatain és abszurd helyzetein is átsegítette őket.

Kornis a tiszti modell megrajzolása után kiemeli, hogy többnapos vizsgálatuk a katonai képzés teljességét fogta át a tízéves kortól harmincéves korig, azaz az alreáliskolásoktól a hadiakadémia hallgatóiig. Hangsúlyozza az egész oktatási rendszer egységes szellemét és stílusát, ezen belül a folyamatosságot:

„Ennek a stílusnak főmotívuma a katonai hivatástudatnak kis kortól kezdve minél hatékonyabb fejlesztése. Tízéves kortól kezdve a gyermek, majd ifjú érzi, hogy milyen életfeladat szolgálatába állott, micsoda kötelességek várnak rá, milyen szellemi és testi erőfeszítésekkel kell ezeknek eleget tenniök? Erre figyelmezteti állandóan egész élő és élettelen környezete, az iskolában tanulmányainak anyaga, az iskolán kívül sportszerű foglalkozásai és katonai gyakorlatai, az egész intézetben uralkodó fegyelem, a tanárok és nevelők bánásmódja és szuggesztiója. Így fokozatosan kialakul benne pályájának szeretete és étosza: tudja, mi akar lenni, s ez a tudat nemes becsvágyat ébreszt benne, melynek konkrét tárgya az iskolák fokozatai szerint változik ugyan, azonban az alapvető irányérzelem: jó katonának lenni, a hazát önfeláldozóan megvédeni, változatlanul ugyanaz marad. Micsoda örömük telt benne, amikor… a kis pöttöm gyerekek, az alsó osztályosok kipirult arccal, büszke katonás öntudattal, fegyelmezetten biztos léniákba állva, indultak a menetelésre. A szolgálat milyen belső öröme sugárzott… a legtöbb fiú arcáról, amikor valami tisztséget teljesített, rendezkedett vagy szervezkedett, parancsolt vagy engedelmeskedett. A katonai atmoszféra hatása már kis korukban… beleorganizálódik idegrendszerükbe, s egészen más külső magatartásúvá s belső gondolkodásúvá formálja őket, mint amilyen civil középiskolai társaik testi-szellemi habitusa. A katonai hivatás kezdettől fogva rájuk nyomja bélyegét."

A legfőbb jegy, ami jellemzi, a mély katonai hivatástudat, mely annak a tudatos átélése, hogy mi a jelentősége és a szerepe a honvédségnek a nemzet életében. Valamennyi tiszt mint láncszem felelős a nemzet fennmaradásáért, vagy pusztulásáért. Ebből sarjad ki a többi katonai erény: a fegyelem, az odaadás és önfeláldozás, a szolgálati öröm, a heroikus magatartás, a bajtársi érzés és hűség, a megvédendő népnek a szeretete és az állandó szomjúság minden új ismeret és készség megszerzésére.

Kornis a hivatástudat (pályaérzés) begyökeresztetésének sikerét a katonaiskolákban, szemben a civil iskolákkal, három okban látja:

1. a felvételi szelekció;
2. a viszonylag csekély osztálylétszám;
3. az intézetek internátus jellege (minden fiú, mindig, reggeltől estig kézben van, megfigyelés alatt áll, alaposan megismerhető és megfelelő módon hajlítható vagy fegyelmezhető).

A továbbiakban megállapítja, hogy a fenti formai keretet az intézetek tartalmilag is sikeresen töltik ki. A tanulásban elért eredmény színvonala a polgári középiskolákét a legtöbb tárgyban eléri, sőt felül is haladja, főként azokban, melyek szorosabban tartoznak a katonai hivatáshoz. Nem volt megelégedve viszont a történelem oktatásával, mely mint mindig, akkor is már allergikus területe volt a középiskolai oktatásnak. Leírja, mit várt volna: „A katonai nevelés érzületi oldala sokban függ a történelmi tanulmányoktól. A történelemből érzik meg szemléletesen, sugalmazó erővel a fogékony ifjú lelkek, milyen sorsú emberi közösséghez, nemzethez tartoznak, mik ennek hagyományai és értékei, amelyek sok század óta a haza corpus mysticumába zárja a nemzet fiait, sajátszerű magyarrá avatja őket."

Helyette száraz eseménysorozatot hallott, írja jelentésében Kornis.

A katonás nevelés örök problémája az, hogy a növendékekben szintézisbe kell hozni azt az ellentmondást, hogy úgy tanuljanak meg parancsot teljesíteni és „vakon" engedelmeskedni, hogy közben megőrizzék belső függetlenségüket és helyes döntési képességü-

ket. Kornis: „A kérdés megoldását a gyakorlatban megnyugtatónak találtam A fegyelem nem olyan lenyűgöző, hogy elfojtaná végleg és károsan az egyéniséget.”

A nevelésben a pedagógusok az érzelmi ráhatás (emóció) és a szoktatás eszközével éltek. Okosan hasznosították a gyermeki és kamasz lélekben amúgy is meglévő romantikus képzeletet, játékosságot, kalandvágyat és heroikus érzést, melyben mindig is összefonódik a bátorság, a vállalkozó kedv, a küzdelem szeretete és a feltűnni vágyás. A drillt ekkor már száműzték az eszköztárból.

A tanári kar mind diplomás pedagógusokból állt össze. Volt közöttük még korábbi Eötvös-kollégista is. Érdekes, hogy sok szerzetes tanár is működött (nem csak a hitoktatásban); felismerték, hogy ők a hivatásra nevelés és az internátusi élet specialistái. A tanári kar egyéni jellegzetessége színesebb, kitekintésük a világra tágabb volt, mint a csapatoktól jött nevelőtiszteké, akik közt előfordultak alkalmatlanok is. A tanári kar működésével Kornis is elégedett volt: „…nem csak szakművelt, de általános műveltségű egész emberek, s nem tört emberek…”

A tanárok között voltak karizmatikus, meghatározó jelentőségű személyiségek is, akik modern, az előzőktől eltérő szellemet honosítottak meg, és meghatározták az egész iskola értékrendjét és atmoszféráját. Kőszegen például, a harmincas években angol, college típusú rendszer alakult ki, elszakadtak a német–osztrák herbarti elvektől, helyette *John Locke* nevelési filozófiájából indultak ki. Az a meggyőződés alakult ki, hogy a brit iskolatípus, a public school, sajátos jellemnevelési módszerével olyan erős karaktereket nevelt fel falai között, melyek megállották a helyüket a világtörténelem legvéresebb forgatagában is. A pedagógia központjába a fegyelmezett egész ember és a kifogástalan gentleman megvalósítását helyzeték. E két tulajdonság birtokában – vallották – az ifjú, később a katonai felsőoktatás során már szinte észrevétlen módszerekkel alakítható hazafias szellemtől átitatott, átlagon felüli hivatásos tisztté („katonai értékkiteljesedés”). Ilyen modern iskolává fejlődött az az intézmény, ahol a húszas évek elején *Ottlik Géza* még az osztrák eredetű, túlszabályozott, kaszárnya szellemű atmoszférától szenvedett és ahol a drill volt a fő nevelőeszköz.

Ezek az iskolák persze nem voltak tökéletesek. Főként az internátusi jellegből fakadó veszélyek és hibák itt is előfordultak.

A túlterhelésre a Kornis-jelentés is kitér. A katonai középiskolák nem voltak szakiskolák, de a katonai hivatásra irányuló nevelés szükségessé tette az erősebb testnevelést és rendkívüli tárgyak bevezetését. Mindezek a fáradtságból eredő felületesség és elszürkülés veszélyével jártak.

A zártság már sokat javult a korábbiakhoz képest, de voltak még maradványai. A város civil társadalmával való érintkezésre kevés lehetőség volt. Kimenőre csak a hét végén, szabadságra évente háromszor lehetett menni, ezért a külvilág hírei kevésbé, vagy szűrve érkeztek a „campus” belvilágába. Az egyenruhát kötelező volt hordani a kimenő alkalmával is. Ez egyrészt védte a növendékeket attól, hogy társadalmi helyzetükhöz nem méltó körülmények közé keveredjenek, másrészt valamiféle elkülönülést is szimbolizált. A hivatásos tisztikar akkor a társadalom megbecsült rétege volt. Nem képezett külön társadalmi osztályt, de sajátos arculatú „kasztnak” volt tekinthető. A növendékek zöme a kisfizetésű értelmiségi középrétegből származott. Neveltetési költségeiket 90%-ban az állam, vagy valamilyen alapítvány vállalta. Az iskolába csak sikeres orvosi vizsgálat és tanulmányi felvétel birtokában lehetett kerülni. Pótfelvétel még az utolsó előtti évben is előfordult. Sikeres érettségi vizsga után a Ludovika Akadémiára a növendékek felvételi vizsga nélkül kerülhettek. Orvosi vizsgára azonban szükség volt.

Az erőteljes hazafias nevelés és a revízió markáns hangsúlyozása bizonyos fellengzős hangvételt, üres, de hatásos frázisok használatát, álpátoszt fejlesztett ki az egész ország-

ban. Ez az ifjúságot is megfertőzte. Az intézetekben élénk és gazdag, színvonalas önképzés folyt az önképzőköri szakosztályok keretében. Minden intézetnek volt ének- és zenekara. A növendékeket gyakran szerepeltették, megtanultak nyilvánosan fellépni és helyesen beszélni, hangsúlyozni. A vezető tanárok igyekeztek kigyomlálni az említett puffogó frázisokat és az olcsó, „alanyi" hazafias versek elburjánzását.

Az internátus jellegű iskolákra jellemző negatív jelenségek (melyektől a civil társadalom mindig elborzad), ha megszelídülve is, de még ekkor is előfordultak. Úgy tűnik, ezek az értelmetlennek látszó fonákságok: kitolások, felsőbb évesek basáskodásai, a cezaromániások nagyhangúsága, erőfitogtatás, csínytevések stb. hozzátartoznak minden bentlakásos iskola morbid romantikájához. A modern pedagógia és intézményvezetés mindig igyekszik ez ellen küzdeni és ezeket legalább humanizálni, de teljesen felszámolni valószínűleg sohasem tudja majd. Az egészséges fiúk (és ők voltak többségben) bár szenvedtek ezektől, de nem roppantak bele, lelki világuk egészséges maradt. A megszokás, a vidámság, a hamar kifejlődő összetartás és bajtársiasság átsegítette őket a nehézségeken.

Szólnunk kell végül azokról az igazságtalan vádakról és megállapításokról, melyekkel a közel fél évszázados kommunista kurzus, e katonai középiskolákkal kapcsolatban a magyar társadalmat félrevezette.

Az iskolákban a politizálás a legszigorúbban tilos volt és ezt a háború utolsó napjáig betartották és betartatták, még a szándékát is csírájában elfojtották és megtorolták.

Nem igaz az, hogy az iskolákban erős német befolyás uralkodott volna. Éppen ellenkezőleg, a németekkel semmiféle kapcsolat nem alakult ki, csereüdülés, kölcsönös látogatás, barátkozás hasonló iskolákkal – netán a Hitler-Jugend szervezettel – egyáltalán nem volt. Szoros volt azonban a kapcsolat az olaszokkal, melynek – politikától függetlenül – gazdag hagyományai voltak.

Nemeskürty István, aki 1943-ig a pécsi iskola növendéke volt, az Anschlussra utalva így ír: „…Bennünket akkoriban egyáltalán nem neveltek a német katonai szellemben, bármennyire hasonlít is az osztrák »szoldateszka« öröksége némely vonatkozásban a poroszra… Határozottan állíthatom, hogy eszmei nevelésünket valami olyasfajta koncepció határozta meg, mely… államunk léte szempontjából alapvetően fontosnak tartotta a szomszédos Ausztria létezését…" E sorok írója, aki 1938-ban egy másik, a kőszegi iskola végzős növendéke volt, ezt csak megerősíteni tudja. A csatlakozást az egész növendéksereg előtt bejelentő ügyeletes tiszt szavaiból az öröm és a lelkesedés teljesen hiányzott, inkább gondterhelt volt és érződött az az aggodalom, amit a fenyegető német birodalom karnyújtási közelbe kerülése kiváltott.

A honvéd középiskolák nem voltak janicsárképző intézetek!

Irodalom

„Katonaiskolák a hűség városában" A soproni katonaiskolák története 1898–1945. Szerk.: CSERESNYÉS GÉZA. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Bp. 1995.

NEMESKÜRTY ISTVÁN: *Befejezett múlt. A pécsi katonaiskola.* = Uő: *Tűnődések történelemről, irodalomról.* Magvető, Bp. 1985.

PERJÉS GÉZA: *Olyan foglalkozás, mint a többi? = A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások.* Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Bp. 1995.

RÁSKAY PÁL: *Középiskolai honvéd nevelő- és képzőintézetek 1918–1945.* Honvéd Hagyományőrző Egyesület, Bp. 1994.

RÁSKAY PÁL–SZABÓ ZOLTÁN: *A kőszegi „Hunyadi Mátyás" katonaiskola története 1856–1918–1945.* HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp. 1995.

SZABÓ MÁRIA: *A történelmi tudat formálása a két világháború közötti honvéd reáliskolai nevelőintézetekben, a Ludovika Akadémia előkészítő iskoláiban.* Egyetemi doktori értekezés. Bp. 1993.

Nagy Gábor

Pályára irányító tábor a Lenkeyben

A végzős általános iskolai tanulóknak minden évben dönteniük kell arról, hogy milyen középiskolában folytassák tanulmányaikat. A pályaválasztási döntés megkönnyítése érdekében pályára irányító nyári tábort szervezünk részükre. Valljuk, hogy a megalapozott pályaválasztáshoz kellő önismeretre és reális pályaismeretre van szükség. Az ember életének nagy részét munkával tölti el. Nem közömbös tehát, sikerül-e olyan pályát találnia, amely egyéniségének, érdeklődésének, vágyainak megfelel. Ugyanis azt, ami számára izgalmas, érdekes, általában sikeresen és jól csinálja az ember.

Az ember és a pálya egymásra találásának két nagyon fontos feltétele, hogy a tanulók ismerjék saját jellemvonásaikat és azt, hogy a katonai pálya milyen tulajdonságokkal rendelkező embert kíván. Az előbbi önismeret kérdése. A másik feltétel az alapos és a sokoldalú pályaismeret, amelynek legfőbb forrása a kiszemelt szakma, pálya megfigyelése, s ha lehetséges: kipróbálása. Ezért hirdetjük meg a nyolcvanas évek eleje óta minden évben a Lenkey-s PIR tábort.

Maga a PIR szócska a Pályára Irányító kifejezés rövidítése. A tábor célja, hogy tájékoztatást adjon a gimnázium működéséről, múltjáról, jelenéről és jövőjéről; egyben bemutassa a növendékek életét, annak hátterét, a szolgálati rendszert, az elhelyezési feltételeket, az ellátást. Azoknak a 7. osztályt elvégző fiúknak teszi ezt, akik vonzódnak a hivatásos katonai pályához és az osztályfőnökük véleménye szerint az eddigi tanulmányi eredményük alapján eséllyel pályázhatnak ebbe a tanintézetbe.

Hogyan lehet a pályárairányító táborba jelentkezni?

Az információs rendszeren keresztül minden hadkiegészítő parancsnokság pályára irányítással foglalkozó főtisztje felkérésünkre a saját megyéjében lévő általános iskolák igazgatóit tájékoztatja ezen lehetőségekről; másrészt a megyék pedagógiai intézetének igazgatóival történő együttműködés jegyében a pedagógiai intézetek saját hatáskörükön belül szintén tájékoztatják erről az általános iskolák igazgatóit. Ők azután névjegyzék formájában közlik azon jelentkező fiú tanulók adatait, akik szerintük megfelelnek az elvárásoknak.

A másik tájékoztatási forma a médiák bevonásával történik. A helyi és körzeti rádiók, napilapok és szóróanyagok (pl. Egri hangok, Hívogató – időszakos kiadvány) rendszeresen közlik a pályára irányító táborba történő jelentkezés feltételeit. A beérkező jelentkezések alapján kerül kiválasztásra az a szerencsés tanuló, aki egy héten (hétfőtől péntekig) keresztül a Lenkey János Honvéd Gimnázium „növendéke” lehet.

Kezdetben csak Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye tanulói vehettek részt a táborozáson. Az utóbbi időkben tíz–tizenkét megyéből érkeznek tanulók. A kezdeti hatvan fővel szemben a résztvevők száma elérte a százötven főt. A három-négyszeres túljelentkezés mellett nehéz kiválasztani a táborozáson résztvevőket. A rendezőelv a tanulmányi eredmény. Általában csak jó rendű, 4-es tanulmányi átlag feletti eredménnyel lehet bejutni a táborba. A kiválasztott tanulók szüleit értesítjük a fontosabb tudnivalókról és egyben kérjük a visszajelzésüket arra vonatkozóan, hogy gyermekük részt tud-e venni a PIR táborban.

A táborba érkező tanulók tíz fős rajokba kerülnek beosztásra és irányításukat másodéves növendék látja el. Így a táborozók szabadabbnak érzik magukat, hiszen vezetőik csak pár évvel idősebbek, mint ők maguk; illetve a növendékek is gyakorolhatják vezetői funkcióikat.

A tanulók többségének – általános tapasztalat szerint – ez az első olyan táborozása, amelyen szüleik nélkül vesznek részt. Talán ezért is vannak az első napon megilletődve, de a kezdeti feszélyezettséget a kitűnően szervezett és érdekes programok (felderítő katonák bemutatója, kirándulás a Bükkbe, harci túra, lovaglás, lövészet, játékos sportvetélkedők, strandolás) hamar feloldják. (Ezenkívül a honvéd gimnáziumba jelentkezők részére felvételi előkészítő megtartása is szerepel a programban.) A sportversenyek eredményeinek kihirdetésére és az egyéb díjak átadására a tábor utolsó napján kerül sor. A győztesek értékes nyereményeket kapnak és a többiek pedig csodálatos élményekkel gazdagodva térnek haza.

A katonai toborozás legfontosabb didaktikai alapelve a szemléltetés, mivel az emberi megismerés az érzéki észleléssel kezdődik, amely a valós képzetek, fogalmak, ismeretek útján juthat el a szemlélet és a meggyőződés kialakulásáig. Az eredményes pályára irányítási propaganda elképzelhetetlen a szemléltetés mint átfogó elv és konkrét gyakorlati fogásainak alkalmazása nélkül.

Az empirikus ismeretek igen jelentős – és legmaradandóbb – részét a látás, hallás, tapintás együttes érzékszervi élményei útján szerezzük. Ez indokolja a pályára irányító táborok fontosságát, ahol a tanulók közvetlen, komplex és maradandó élményeket szereznek. A pályára irányító táborok tapasztalatai azt igazolják, hogy a táborozáson részt vevő tanulók közel 50%-a a Lenkey János Honvéd Gimnáziumba adja be jelentkezési lapját. Másik érdekesség, hogy abból az iskolából, ahonnan valamely tanuló a táborozáson részt vett, megnőtt a jelentkezők száma.

A jelentkezők körében történő felmérés alapján megállapítható, hogy a katonai pálya választásához szükséges ismeretek megszerzéséhez a pályára irányító tábor nagyban hozzájárult.

A hadsereg vonzereje további csökkenésének megállítása érdekében elengedhetetlen: a belső viszonyok, emberi kapcsolatok gyors és nagymértékű javítása, amelyben mindent átható elem a bajtársiasság szelleme, jellemző az egymás megbecsülése, a társakért érzett felelősség, az egyéni és közös sikerekben talált örömök és nincs helye a hatalommal való visszaélésnek, a kiszolgáltatottságnak, valamint a hadsereg közmegbecsülését és működését aláásó intrikáknak.

A hadsereg vonzereje további csökkenésének megállítása érdekében elengedhetetlen: a belső viszonyok, emberi kapcsolatok gyors és nagymértékű javítása, amelyben mindent átható elem a bajtársiasság szelleme, jellemző az egymás megbecsülése, a társakért érzett felelősség, az egyéni és közös sikerekben talált örömök és nincs helye a hatalommal való visszaélésnek, a kiszolgáltatottságnak, valamint a hadsereg közmegbecsülését és működését aláásó intrikáknak.

A korábban áthatolhatatlannak tűnő titokzatosság eloszlatásának felgyorsítása is hozzájárult ahhoz, hogy a pályaválasztás előtt álló fiatalok jobban megismerjék a hadsereg lényegi jegyeinek pozitív, indokolt tartalmát, mint a fegyelem, a függelmi és a parancsvégrehajtási viszonyok, s hogy ezek ne a valóságtól elrugaszkodó, nagyotmondó szóbeszéd által eltorzított formában jussanak el hozzájuk, s ne tántorítsák el őket a katonai pályától.

Sokan – a honvédségben feltalálható, nekik tetsző szakmák és tevékenységi körök (pl. emberekkel való foglalkozás) alapján történt pályaválasztásukkal – arra engednek következtetni, hogy a munkában remélt öröm fontos motívum a számukra. Külön figyelmet érdemel, hogy a fiatalok nagy részét vonzza a megszerezhető (és a polgári pályákon is hasznosítható) magas általános és szakmai műveltség, valamint a modern technikával, a korszerű fegyverekkel való találkozás, az idegennyelv-ismeret birtokában pedig a külföldre utazás lehetősége. A katonai pálya választásában sok fiatalt befolyásol a katonaromantika iránti fogékonyság is.

Miklósy Gyula

Hazaszeretetre, honvédelemre nevelés a honvéd gimnáziumban

„A múlt nélkül hiába akarunk élni, lehetetlen. Gyökerek nélkül elpusztulunk.” *(1)* *Papp Anna*

A hazafias nevelés az utóbbi évtizedben mélyreható változáson ment át. Valóban átment? A Magyar Pedagógiai Társaság életéből közölt hírek közt találhatunk ilyen címet: Haza- és honvédelmi tudatunkért (2). Az 1990-es dátum az átmenet bizonytalanságát, zűrzavarát sugallja, s óvatos szemléletváltást sejtet: „Az erre (ti. szocializmusra) »épített« hazafiság- és honvédelem-felfogás erőteljes kritikára, újraértelmezésre szorul, s nincs semmi konkrét indokunk arra, hogy a jelen társadalmi, gazdasági, ideológiai és politikai feltétel-rendszerében szocialista hazafiságról, honvédelmi nevelésről beszéljünk” – írja Bodó László. (3)

Hazafiság – hazaszeretet – hazaszeretetre nevelés! – csak így, jelzők nélkül. Holott korábbi sorsunkból belénk rögzült, hogy a hazafiság, ha nem szocialista, akkor nem is igazi, a nemzetköziség is csak proletár jelzővel értelmes kifejezés. „Át kell gondolnunk a múltat ahhoz, hogy a jelenlegi, percről percre változó, talán jó irányba mozduló korunkban a hazafiság tartalmáról, a hazafiságra nevelés feladatairól határozott elképzelésünk legyen. Nincs (…) miniszteri rendelet, törvénynek minősülő nevelési terv, magunknak kell irányt változtatni, s a fogalmakat igazi tartalommal megtölteni.” *(4)* Mindenekelőtt azonban nekünk, pedagógusoknak kellett, kell megváltoznunk, hogy a tantárgyainkból adódó lehetőségeinket ki is használjuk.

Kétségkívül mutatkozik bizonytalanság a pedagógustársadalomban. A lassan elkopó osztályfőnöki órák nem kínálnak megfelelő nevelési helyzeteket. A szaktárgyhoz kötődő nevelési lehetőségek is egyre inkább esetlegessé válnak, különösen a történelemórákon, hiszen a történelemtanárokat olyan vád is érte a közelmúltban, hogy hamis történelemképet közvetítettek, azaz mintegy ők az okai annak, hogy a diktatúra negyven évig megmaradhatott; ők az okai annak, hogy a „bűnös nemzet” eszméje megmérgezte nemzeti tudatunkat, aláásta önbecsülésünket. A bizonytalanság oka az is, hogy legújabb korszakunk változásai újra és újra fölvetnek régi dilemmákat: az új integrációban nem rendelődünk-e alá más hatalmak akaratának, mint eddig; lesz-e mód magyarságunk megőrzésére, vagy beteljesül-e a jóslat, hogy feloldódunk a nagy népek tengerében? Nagy tehát a felelősségünk, nekünk néhányunknak különösen, akik a honvéd gimnáziumokban tanítunk haza-tudatot megalapozó tárgyakat, s azoknak is, akik a honvédelmi nevelés mára avíttnak tekintett feladatával foglalkoznak.

Középiskolás fiataljaink fejlődésük kritikus szakaszában vannak. Ebben az életkorban alakítják ki véleményüket a világról, megpróbálják meghatározni helyüket a világban, saját életcéljukat, eszmény- és példaképüket. Szükségszerűen felvetődnek ilyen kérdések: mit jelent a haza, mit jelent magyarnak lenni, mit Európához tartozni?

A Haza fogalma a történelem során sokat változott. A Kárpát-medencébe jöttünktől kezdve a szülőföld az etnikai közösségek összetartó erejévé vált, történelmünk során természetes módon bővült, így kapcsolódott hozzá a közös nyelv, a közös kultúra, majd a társadalom más összetevői is. A haza a szülőföld, az adott társadalmi, emberi közösség, annak jelene és múltja, hagyománya, kultúrája. A tevékenység oldaláról fogalmazva egy történelmileg adott, meghatározott társadalmi közösség együttes munkája, küzdelme az életért és a felemelkedésért. A hazafiság ebből fakadóan nem más, mint az egyén vagy az egyes csoportok aktív és pozitív bekapcsolása a nemzet felemelkedéséért, haladásáért vívott küzdelembe.

A Hazát – mint szüleinket, szülőföldünket – általában nem magunk választjuk magunk számára. „Szívet cseréljen, aki hazát cserél" – szokták mondani. A Haza az emberek döntő többsége számára születésüktől adott. Természetesen érthető, hogy mindenki gazdag, fejlett, szép hazában, korszerű feltételek között szeretne élni. Valójában azonban, az emberek, népek többsége ezt nehezen érheti el, marad számukra a küzdelem. Az igaz hazafiság nem egy kész és minden területen komfortos otthon szeretete, hanem ennél lényegesen több és más is. Az életet, kultúrát adó közösséghez, emberi kapcsolatokhoz való ragaszkodás, közös küzdelem a haza, az otthon, a közösség boldogulásáért.

Az ifjúság, az új nemzedék részéről nagyon is érthető, hogy nem a múltba, hanem a jövőbe kíván tekinteni, azt nézi, mire mehet, milyen lehetőségek állnak előtte hazájában, mennyire vannak adva az emberi élet, az emberi felemelkedés feltételei. *(5)* Úgy látszik, hogy e kérdés az utolsó negyven évben mindig is élt a fiatalokban. Manapság homályos és pesszimista a fiatalok jövőképe. A mai fiatalság válságérzékeny, nem lelkesítik őt világmegváltó tervek, legfeljebb az anyagi gyarapodás ad számára biztonságérzetet. Valószínűleg ez összefüggésben van azzal az identitás-problémával, ami nagy változások időszakában gyakran jelentkezik.

A rendszerváltást követően az iskolaügy depolitizálódott, ami egyúttal azt is jelentette, hogy a hazafias nevelés egyik részterülete, a honvédelmi nevelés kihullott a nevelési célok közül. Valljuk meg, korábban is már meglehetősen formális volt az ez irányú tevékenység, s ezért ezt a változást nagyon sokan pozitív fejleményként élték meg. Ugyanakkor logikusan vetődött föl a kérdés, lehetséges-e egészséges magyarságtudatot, nemzeti identitástudatot kialakítani a honvédelemre nevelés nélkül. Ugyanennek a korszaknak a szülöttei a honvéd középiskolák, elsősorban a gimnáziumok, amelyek – úgy látszik – pótolni voltak hivatva az iskolatársadalom egészéből elmaradó honvédelmi nevelést. Igaz, a Varsói Szerződés megszűnése a tevékenységet is átalakította, hiszen a pedagógiai szférát korábban átható ellenségkép megszűnt, s a korábban volt „ellenség" együttműködő partnerré, integráló féllé vált.

A hazafiságra nevelés kétségkívül új elemeket kapott a régi értelmezés helyett, s ma a következőt takarja: „A hazafiságra nevelés a hazához (szülőföld, anyanyelv, az ország lakói, az azonos nemzethez tartozók, nemzeti hagyományok és kultúra) való pozitív viszony kialakítására és megszilárdítására irányuló nevelési törekvés. A hazafias nevelés a nemzetállamok kialakulásával vált hangsúlyos célkitűzéssé. Progresszívnak elismert formáiban egyeztetni igyekeztek a nemzetközösséggel, de mind a családokban, mind az iskolákban és az ifjúsági szervezetekben folyó nevelés gyakran vált a beszűkült nacionalizmus terjesztésének színterévé." *(6)* E fogalmi meghatározás rögtön kérdésekre késztet: Haza és Nemzet fogalma mennyire fedi egymást; kultúrnemzet és politikai nemzet azonos tartalmat hordoz-e; létezik-e a homogenizált nemzetállam; s a nacionalizmus-patriotizmus megkülönböztetés mint kelet- és közép-európai fogalmi differencia használható-e a továbbiakban a közös európai porondon? (Vö: az angol nem tesz különbséget a kettő között!) A Haza mely értelmezését fogadhatjuk el: a földrajzit (térbeli elemek), a történelmit (időbeli elemek), az ökológiait (természeti, környezeti elemek), a társadalomlélektanit (társadalmi kapcsolatok rendszere vagy hiánya), vagy a liberalizmus (civil

társadalom kiépülése, aktivitása) által megfogalmazottat? *(7)* Az e kérdésekre adandó korrekt válaszokkal még adósak vagyunk.

*

A hazafiságra nevelés mindenekelőtt érzelmi és akarati nevelés – írja a Pedagógiai Lexikon. Az érzelmi nevelésben fontos szerepet kap a gyermekkor, ismerkedésünk a nép szellemiségével: kisgyermekkorban kell elsajátítanunk a ránk jellemző gondolkodásmódot, ezzel együtt meghódítanunk nyelvünket. A nyelv mindenki számára elsősorban az anyanyelvet jelenti. Az iskolai nevelés egyik fontos feladata az elsajátítás automatizmusát tudatossággá alakítani. Hazafiságunk része, hogy miként szólalunk meg, s ez nem feltétlenül egy nyelvet – a hivatalosat – jelent csupán; a nyelv az az eszköz, ami által a közösséggel megértethetem magam, ez adja meg az összetartozás öntudatát számunkra, ez közvetíti a nemzeti tudományokat.

Az érzelmi alapú nemzeti identitás egyik legfontosabb iskolai meglapozója az irodalom, melynek át kell vennie azokat a feladatokat is, amelyeket korábban a család teljesített. Fiataljainkra gyakran jellemző a beszűkült képcső-látás, az akciófilmekből megismert brutalitás, a nyelvi durvaság, a kulturális értéktelenség és az értékrombolás. Elkeserítő hallani a tanítványoktól, hogy nekik gyerekkorukban a szüleik nem meséltek, nem énekeltek velük együtt stb.

A hazaszeretetre nevelés folyamatában a gyermekkor érzelmi hatásainak primátusa van. Ekkor lehet megteremteni az érzelmi, jellembeli és erkölcsi alapot, amely döntő a további építkezésben. A szervezett játékok, magyar gyermekdalok, versek, népmesék, regék, mondák stb. meghatározó szerepűek. Ezt követően a második szakaszban fokozatosan kapcsolódhat be az értelmi nevelés. *(8)*

A hazaszeretet megalapozásához nagy szükségünk van az irodalomra; amit az órákon átadunk tanítványainknak, az már meghatározott szempont szerinti válogatás, a fő vonulat, mely nem törekedhet teljességre. „Az anyanyelv és irodalom egyik legnagyobb, múltat és jelent együtt idéző területe a hazafias nevelésnek. Maga az anyanyelv közismerten túlbecsülhetetlen és természetes hordozója a nemzeti tudat kialakulásának. Furcsa viszony: azt mondják, addig magyar valaki, amíg álmában magyarul beszél. A valóság ennél sokkal összetettebb. Az anyanyelv valahol állandó tényező, de nem kizárólagos." *(9)* Hasonló a helyzet a magyar irodalom ismeretével is. Általában a magyar nyelv és irodalom ismerete és használata együtt jár a magyar identitás kialakulásával, mindkettő egyszerre történeti és mai, a nemzeti múlt és jelen művészeti kommunikációjának eszköze. Ilyen szempontból a történelem és az irodalom azonos helyzetben van mint nemzeti tudatot létrehozó tényező, mindkettő ugyanarról szól, a társadalomról és az emberről, csak az egyik a társadalom oldaláról, a másik az egyén oldaláról közelít tárgyához. Így lehetséges, hogy e tárgyak kiegészítik egymást a hazafias nevelés munkájában, nem pedig egymás vetélytársaként jelennek meg.

Az érzelmi alapú nevelésben a leghatásosabb nevelőeszközünk a példamutatás lehet. A történelemből és az irodalomból vett példák mellett szükséges a mai társdalom életéből is bemutatni olyan embereket, akik alkotó munkájukkal fejezik ki hazaszeretetüket. *(10)*

*

A szülőföld a szülőháztól a regionális hazán keresztül akár az egész országig terjedhet. Az ezért való tenni akarás a cselekvő hazafiság kinek-kinek a mikrokörnyezethez fűződő viszonyából fakadhat. Átalakult, változó országunk hazájukhoz ragaszkodó, aktív és tevékeny emberek nevelését igényli a szülőktől és az iskolától. „A gazdasági, társadalmi metamorfózis alapja a magántulajdon. Ez azt is jelenti, hogy az állampolgárok a hazát is igyekeznek tulajdonba venni, területeket és épületeket szerezni és otthonossá tenni… A jelenben és a jövőben élő és cselekvő hazafi értéknek tartja a szülőházat és a családot, gyermekei számára kiválasztja és támogatja az iskolát. Szülőfalujához vagy -városához ragaszkodik, s részt vesz közéle-

tének formálásában…" *(11)* A jó hazafitól a lokálpatriotizmus nem áll távol, a lokálpatrióta tevékenysége a településre irányul: a falu vagy a város fejlesztésére és gyarapítására.

A középiskolás korosztály egy része – így a mi iskolánk növendékei is – pont abban az érzékeny korszakban kerül távol a szülőföldjétől, amikor a környezetbe való beilleszkedés mint az identitás része megtörténhetne. Mit tehetünk, hogy ez a kapcsolat ne szakadjon meg, hanem erősödjék? Segítségünkre siet e kérdésben a honismereti mozgalom, mely ráirányítja a fiatalok figyelmét a nemzettörténet részleteire, segít megértetni velük, hogy a „helytörténet nem az országos köztörténet helyi vetülete, hanem a helyi sajátosságok, a csak ott és csak akkor ott lehetséges helyi események, helyi sajátosságok tárháza". *(12)* S „ahol íly nagy dolgok nem történtek", ott segítségül lehet hívni a néphagyományt. A szülőföldhöz való kötődést érzelmi síkon így próbálhatjuk ébren tartani. Történelemtanításunk akkor hatékony, ha élő korképet tud adni. „A történelemtanítással megfelelően összehangolt honismeret a nemzeti tudat formálásában meghatározó szerepet tölthet be: jobban megismerhetjük önmagunkat, mások is reálisan ismerhetnek meg bennünket." *(13)*

A Hazát – mint szüleinket, szülőföldünket – általában nem magunk választjuk magunk számára. „Szívet cseréljen, aki hazát cserél" – szokták mondani. A Haza az emberek döntő többsége számára születésüktől adott. Természetesen érthető, hogy mindenki gazdag, fejlett, szép hazában, korszerű feltételek között szeretne élni. Valójában azonban, az emberek, népek többsége ezt nehezen érheti el, marad számukra a küzdelem. Az igaz hazafiság nem egy kész és minden területen komfortos otthon szeretete, hanem ennél lényegesen több és más is. Az életet, kultúrát adó közösséghez, emberi kapcsolatokhoz való ragaszkodás, közös küzdelem a haza, az otthon, a közösség boldogulásáért.

Ugyanakkor a helytörténet segít kapcsolatot teremteni a régi és az új környezet között. Tanulóink egy részét megbízzuk az intézménytörténet gondozásával, tekintettel arra, hogy leendő katonákról van szó, kutatják alakulatok, fegyvernemek, lassan elnéptelenedő, lepusztuló laktanyák történetét, a magyar hadtörténelem egyes eseményeit. S ha már megismerkedtek a levéltári, könyvtári, múzeumi források tulajdonságaival, szívesen nyúlnak a szavakban már nem élő emlékezet tárgyiasult dokumentumaihoz, s közben megszokják az időszemléletet, a korszemléletet, mellyel megalapozzuk történelemszemléletüket is.

A cselekvő hazafisághoz segítségül hívhatjuk a társadalomismeretet is, hogy identitástudatunk töretlen legyen. A NAT bevezetése a hagyományos tantárgyi struktúrákat amúgy is szétfeszíti, az ember és társadalom műveltségtömb négy társadalomtudományos tantárgy kérdéseit foglalja össze, s együttes megvilágításukra törekszik: ezek a társadalomismeret, az állampolgári és gazdasági ismeretek, az emberismeret és a történelem. Ezek közül – ahogy *Szabolcs Ottó* megállapítja – a történelem a társadalmi fejlődés bemutatásakor diakronitásra, a másik három szinkronitásra törekszik.

Az említett műveltségi blokkok közül a magam részéről a társadalmi ismereteknek tulajdonítok nagy jelentőséget, elsősorban azért, mert a Haza alulról, általunk szerveződik. A Haza kiváltja a cselekvés szándékát, biztosítja az alkotás örömét, az emberi szellem példamutató bátorságát. Társadalmunk metamorfózisa a polgár nevelését igényli, akinek legjellemzőbb „tulajdonsága a tudatos cselekvés, a vállalkozásra és változtatásra való készség, az alulról szerveződés jogának fenntartása, a minimalizált hatalom eltűrése, a jártasság az üzleti életben, a vonzódás az értékes kultúrák és a társasági élet iránt, az idegen nyelvek elsajátítása, az célra és sikerre törekvés a munkában, a tudatos határozottság

és szorgalom, a megértő nyugalom, az udvariasság és műveltség, a figyelmesség és tapintat". *(14)* A hazafiságra nevelésnek tehát ebbe az irányba is hatnia kell.

A Hazának – s benne a hazafiságra nevelésnek – új vonása, hogy a Hazát senki nem sajátíthatja ki magának, illetve, hogy a Hazából senki nem zárható ki. A Hazát sokféleképpen lehet szeretni és szolgálni, s egy plurális társadalomban a hazafiságra nevelés más-más filozófiára, koncepcióra, programokra és módszerekre épülhet. Az állam nem rendelheti el, hogy polgárai váljanak hazafiakká, lokálpatriótákká. A hazafiság alapvető feltétele a szabadság, a gondolkodás, a szabad akarat kinyilvánítása, az önkéntes kapcsolat- és feladatvállalás. *(15)* Ily módon a hazafiságra nevelés – emberségre nevelés. A hazafiságra nevelésben a nevelési-oktatási intézmények – különösen a honvédség által fenntartottak – kiemelt jelentőséget kapnak. A „regionális haza" sajátos műveltséget ad az állampolgároknak, felvértezi őket, hogy közéleti szereplésük kiterjedhessen.

Az új tantervi struktúra szinte minden részében megvannak a hazafias nevelés tényezői. Mégis talán a történelem az a diszciplína, amely a *Horthy*-korszaktól kezdve más-más előjellel, de mégis nagyobb szerepet kapott a többinél. Kétségkívül a hazafias nevelés nem lehet reszortfeladat, de mert a közösség és társdalom elsősorban történetiségében érthető meg, ezért a történelem afféle közös nevezőként jön számításba.

A történelem által kialakított tudat az egyén sajátja, amelyhez érzelmek is kapcsolódnak. Van a mi történelmünknek egy huszadik századi pontja, amely sok tragédiánk mellett mindmáig különösen élő problémát jelent, s egyúttal hazafiságunk próbaköve is. Trianon sokkját mindmáig nem sikerült feldolgoznunk. Az egész kérdéskör a legutóbbi időkig a tabuk közé tartozott, s aki e korszakkal reálisan foglalkozott, ritkán kerülhette el a nacionalizmus vádját. Az igazságtalan döntés hatásainak feltárása nélkül a 20. századi magyar történelemhez aligha nyúlhatunk.

*

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az integráció versenyt is jelent, melyben önbecsülés nélkül nincs siker, önismeret nélkül nincs érvényesülés. Benyomásom, hogy az önbecsülés mértéke a környező nemzeteket nézve, nálunk a legalacsonyabb. Reális nemzetképet kell tehát kialakítanunk magunkról, amelyben meg kell jeleníteni a változó nemzeti karaktert, s ezt népszerűsíteni kultúrdiplomáciánk feladata lenne a világban. Reális ismeretekre, alapos tudásra van szükségünk ahhoz, hogy a korábbi korszakban a nacionalizmus ürügyén a történelmi tudatból kiradírozott emlékek újra tudatunk részévé válhassanak, s ehhez józan megközelítés szükségeltetik, már csak azért is, mert legalább két nemzedéknek – beleértve a tanárokat is – nincs reális képe legújabb korunkról.

Az integráció óhatatlanul fölveti a tolerancia kérdését mint a hazafiság összetevője, s rögtön két vonatkozásban is: országon belül és országon kívül. A társadalomismeret-órák vitái igazolják, hogy milyen erős az intolerancia fiataljainkban, ha például cigányokról, menekültekről van szó. Kívánhatjuk-e így, hogy az európai integrációban előítéletmentesen fogadjanak bennünket is?

Hasonlóképpen felvetődik az állami szuverenitás kérdése is. Az integrálódó Európában a nemzeti önrendelkezés joga egy adott szinten megilleti az adott nemzetet is, de ki dönti el, hogy milyen szinten? Ki határozza meg, hogy konfliktus esetén kinek van joga, s kinek nincs beavatkozni egy állam belügyeibe akármilyen szinten is? A kérdések megválaszolása ügyében még nagyon sokat kell tennünk, míg a nemzettudatunkba is beleépül, hogy a mai integráció nem egy totalitárius hatalom által ránk kényszerített döntés, s hogy csatlakozásunk az európai szervezetekhez nem szolgáltatja ki a nemzeti érdekeinket, hiszen az integrációs szervezetekben a nemzeti döntések konszenzussal elfogadott közös minimuma számít.

*

A hazafiságra nevelés fontos területe még a honvédelmi nevelés. Ez szerves része ugyan az általános nevelésnek, de mégis kicsit speciálisabb terület. A katonai doktrína

megváltozása magával hozta, hogy az eszme védelme után most a haza védelme került az első helyre. Ez a nevelési terület különösen fontos hangsúlyt kap a katonai középiskolákban és főiskolákon.

Hajlamosak vagyunk azt állítani, hogy a mi történelmünk itt, a Kárpát-medencében, honvédő harcok története. A magyar nép génjeiben kell lennie valaminek, ami erős védekező attitűdre készteti, különben már rég beteljesedett volna a herderi jóslat, s elpusztultunk volna. *(17)* Létezik persze „pacifista" megközelítése a dolognak, amely inkább a túlélés, a megmaradás, az alkalmazkodás ösztönének szerepét hangsúlyozza a magyar történelemben. A kilencvenes évek egyik nagy vitája a fegyveres vagy alternatív katonai szolgálatról ezt a két pólust jelenítette meg. A pacifista megközelítés sem tagadja a honvédelmi nevelés pozitív oldalait, a fegyelmezett magatartásra, az állóképességre és a kitartásra való nevelés fontosságát. A honvéd középiskolák diákjai tudatosan készülnek a haza fegyveres szolgálatára, így nálunk a képzés és nevelés jellegzetességét a honvédelmi nevelés adja. Építünk azokra a történelmi tényekre, melyek bizonyítják, hogy a hősiesség ősi érték; az ember kockáztatja az életét az övéiért, a barátaiért, a vele egy földön élőkért, a népért, a Hazáért. A honvédelmi nevelés alapja a bajtársiasság. A hazafias nevelésnek úgy látom értelmét, hogy ezzel együtt a békére is nevelünk, s természetesen alapvetően szeretetre is nevelünk. Az élet szeretetére, és arra, hogy ne magunkat szeressük elsősorban, hanem vállaljuk életünk kockáztatásával megvédeni mindazt, amit szeretünk: a szűkebb családot, a nemzetet, a hazát.

A honvédelmi nevelés nem egyszerűen katonai előképzést jelent, hiszen elemi honvédelmi, katonai ismeretekre minden állampolgárnak szüksége van, akkor is, ha soha nem lesz katona, illetve nem használ fegyvert. A nemzetet szolgálni a túléléssel is lehet, az életfeltételek kritikus helyzetek közti megteremtésének képessége az egyik legfontosabb mindennapi kultúraelem. A honvédelem így tágul ki, s a katonai szolgálat helyett egyre inkább identitásbeli készenlétet jelent. Ez pedig az iskola szerepét hangsúlyozza, hiszen az iskola a legfontosabb identitást alakító tényező.

Jegyzet

(1) PAPP IMRE: *„Elindultam szép Hazámból…" – szép hazámba.* A Jövő Magyarországa, 1997. 11–12. sz.
(2) BODÓ LÁSZLÓ: *Haza- és honvédelmi tudatunkról.* Pedagógiai Szemle, 1990. 2. sz., 185–186. old.
(3) Uo.
(4) IHÁSZ ISTVÁNNÉ: *„Hazádnak rendületlenül". Töprengés a hazafias nevelésről.* Megyei Pedagógiai Körkép XX/1. 1990, 12. old.
(5) Vö: MIKLÓSY GYULA: *Középiskolai tanulók hazaszeretete egy vizsgálódás tükrében.* Pedagógiai Tanulmányok (Győr-Sopron) 1974. 1. sz., 22. old.
(6) Pedagógiai lexikon A–H. Keraban Kiadó, Bp. 1997, 649. old.
(7) BÓRA FERENC: *A haza nevelő hatása.* Módszertani Közlemények 1993. 2. sz., 66–68. old.
(8) HORVÁTH CSABA: *Gondolatok a haza szeretetéről.* Új Katedra, 1991. 8. sz., 27. old.
(9) SZABOLCS OTTÓ: *Hazafias, honvédelmi nevelés a megújuló iskolában. = Oktatás–biztonság–honvédelem.* A történelemtanári továbbképzés kézikönyvtára 10. Bp. 1997, 60. old.
(10) Vö. TOBONYECZ ISTVÁNNÉ: *Szülőföldünk, hazánk helye a világban. Óratervezet egy osztályfőnöki órához.* Módszertani Közlemények, 1990. 2. sz., 120–123. old.
(11) BÓRA FERENC: *Az alulról szerveződő haza.* Fejlesztő Pedagógia 1993. 3. sz., 55–59. old.
(12) JÁSZBERÉNYI FERENCNÉ: *Honismeret és történelem.* Hogyan tovább? 1993. 5. sz., 5. old.
(13) FRIDERY LÁSZLÓNÉ: *Az identitástudatra nevelés.* Hogyan tovább? 1993. 5. sz., 5. old.
(14) LITVÁN JÓZSEF: *Ítéletidő.* Tekintet Alapítvány, Bp. 1991, 147–148. old.
(15) BÓRA FERENC: *Az alulról szerveződő haza,* i. m., 56. old.
(16) NAGY PÉTER TIBOR: *Erkölcstan vagy értéksemlegesség az iskolában.* Új Pedagógiai Szemle, 1991. 11. sz., 3–10. old.
(17) „Édes hazám"… fegyverrel vagy anélkül? Kerekasztal-beszélgetés a honvédelmi nevelésről. Új Pedagógiai Szemle, 1992. 10. sz., 42–58. old.

Koós Anna

Párbeszéd a társadalommal

Kommunikáció a honvédelemről

Az elmúlt néhány évben a honvédség megítélése tárgyában elvégzett közvéleménykutatás adatai szerint a Magyar Honvédség intézményének a presztízse magas, s kizárólag a Határőrség bizalmi indexe nagyobb a honvédségénél. A megkérdezetteknek csupán 13%-a nem bízik a hadseregben. A sorozott hadsereg hívei vannak többségben, és az a véleményük, hogy a sorkatonai szolgálat a magyar fiatalok férfivé válásában elengedhetetlenül fontos momentum, az állampolgári kötelesség teljesítése egyben hazafias kötelesség. A Magyar Honvédség iránti bizalmat firtató kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy a szervezetet kevéssé hiszik alkalmasnak katonai feladatok sikeres végrehajtására, a sorkatonai szolgálatot a zömében ötven évnél idősebb válaszadók tartják fontosnak, és a honvédelemre fordított költségeket szívesebben látnák a szociális, egészségügyi vagy más népjóléti célok megvalósításánál.

A fiatalok elvesztegetett időnek érzik a sorkatonai szolgálattal eltöltött kilenc hónapot, s minden bevonuláskor riasztó adatokat olvashatunk a nagyszámú „untauglich", alkalmatlan szolgálattól való megmeneküléséről, vagy éppen azokról a munkanélküli fiatalokról, akik a sorkatonai szolgálatban látják gondjaik legalább időleges megoldását.

A Magyar Honvédség átszervezésének időszakában végzett belső életmód- és közérzetkutatás a tisztikar belső meghasonlásának jeleit mutatja, a tisztek egy része úgy érzi, hogy a társadalom szociálisan lecsúszó, erkölcsileg leértékelt rétegéhez tartoznak.

A Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalása, a magyar katonák helytállása a nemzetközi békefenntartó egységek kötelékében, szakmai rátermettségük elismerést váltottak ki külföldön és belföldön egyaránt.

Az 1994-es évben a kísérletképpen lányoknak is felvételt hirdető katonai műszaki főiskolán túljelentkezés volt, és azóta is így van minden évben. A hallgatónők közül kevesen hagyták el azóta a főiskolát.

A Magyar Honvédség átszervezése, modernizálása hosszú távú honvédelmi érdek, a Magyar Köztársaság biztonsága garantálásának feltétele. Az 1990-es évtized nemzetközi viszonyainak világméretű újrarendeződése közepette nemzeti érdekeink érvényesítése szempontjából kedvező helyzet alakult ki: a NATO-hoz való csatlakozás távlatosan megkönnyíti a hadsereg korszerűsítésének nem egyszerű feladatát, s teljesítőképessége javulásával, valamint tagjainak magasabb szintű szakmai tudásával, egy nyitottabb, öntudatosabb mentalitással és a mások teljesítményét elismerő magatartással sikerül kivívniuk a társadalom nagyobb megbecsülését, amelyre természetesen vágynak; az évek óta nyilvánosan működő hadsereg a demokratikus politikai viszonyoknak megfelelően egyre inkább válik – mint nemzeti intézmény – a társadalom természetes, integráns részévé.

A csak a véletlenszerűen egymásra halmozott tények és a vélemények tarkasága jól felismerhetően jelzi számunkra a honvédelemmel összefüggő kérdéskörök társadalmi megítélésének, ismeretének ellentmondásosságát, bizonytalanságait. Ebben a halmazban figye-

lemreméltó még az ifjúság viszonyulása a hadsereghez, a sorkatonai szolgálathoz. A bevonulás előtt álló fiatalok sorkatonasággal szembeni fenntartása nagymértékben az ismeretlentől való félelemből fakad, vagy a barátok által elmesélt élmények hatására alakul ki. Úgy tűnhet, maguk a honvédelem irányítói keveset tettek a jobb megismerés érdekében.

Megértetés és közérthetőség

A lakosság, a társadalom információval való ellátása, a tájékozódás lehetőségének megteremtése a honvédelmi minisztérium kiemelten fontos feladata. A honvédelmi kérdésekről folytatott kommunikáció során az állampolgárok tájékoztatást kapnak a kormányzat honvédelmi politikájáról, az egyes katonai programokról, továbbá a hadsereg életéről, annak érdekében, hogy a társadalmi problémákat és érdekeket figyelembe vegyék mindezek kialakítása, meghatározása és megvalósítása során. A hatékony és sikeres munka alapfeltétele a helyzetismereten alapuló tájékoztatási, kommunikációs tervek kialakítása, módszerének, fő irányainak meghatározása.

Az elmúlt évben a tájékoztatás csatornái a NATO-csatlakozás híreivel, információival árasztották el a közvéleményt, s a kormányzat külpolitikai sikerei háttérbe szorították azt a meghatározó folyamatot, melynek eredményeképpen befejeződött a Magyar Honvédség létszámának csökkentése és az átszervezés egy újabb, modernizációs szakaszba lépett.

A fegyveres erők átalakítása nem csupán az érintettekre tartozó, szűk szakmai kompetenciába utalható kérdés. A folyamat a belső konfliktusokon túlmenően hatással van a helyi társadalmakra, önkormányzatokra és kitágítva a horizontot, a költségvetésen keresztül az egész társadalomra. A parlamentben lefolytatott költségvetési vita a honvédelmi költségvetés nagyságáról, az egészhez viszonyított arányáról, a honvédség fejlesztésének, korszerűsítésének távlatairól, fejlesztési irányairól szólt. A több oldalról megfogalmazott óhaj a korszerű, modern hivatásos hadseregről mindaddig óhaj marad, amíg a gazdaság növekedése nem eredményez e célra fordítható nagyarányú többletet, anélkül, hogy túlzottan megterhelné a magyar társadalmat.

A helyi önkormányzatok megszenvedték a honvédségi alakulatok felszámolását, bevételi forrásaik az addig ott élő és személyi jövedelemadót fizetők számának csökkenésével jelentős mértékben apadtak. A helyzetüket tovább nehezítette a munkahelyek megszűnése, a korábban a hadsereg számára végzett, de a helyi közösség által is használt infrastruktúra fejlesztésének megakadása.

A kommunikáció, a tájékoztatás tehát vezetési kérdés és az érdekek egyeztetésének, az elfogadható kompromisszumok megkötésének nélkülözhetetlen feltétele.

1990 óta nőtt a katonai kérdések nyilvánossága, a magyar sajtóban nagy teret kaptak a hadseregben végbemenő reformok kérdései, azonban éppen a műfaj sajátosságai miatt a híradásokban rövid tények, a riportokban természetszerűleg szubjektív hangvételű tudósítások hangzottak el. Az átalakuló rendszer jellemzőit, társadalmi összefüggéseit bemutatni, az érdeklődőkkel párbeszédet kezdeményezni a honvédelmi vezetés feladata és jól felfogott érdeke.

Az ifjúság és a honvédelem

Az 1998-as évben a fiatalok képezik e kommunikáció fő – és hozzáteszem – nehezen elérhető célpontját. Már több éve kezdődött a minisztériumban az a kísérlet, melynek eredménye mostanra kezd megmutatkozni, s amely természetesen a fiatalokkal „hivatalból” foglalkozó pedagógusok együttműködésére és segítségére épít.

A kezdeményezés mintegy legalizálódott, amikor találkoztak a honvédelmi és a művelődési tárca közigazgatási államtitkárai. A megbeszélés fő témája a katonai felsőoktatás

polgári felsőoktatásba való integrálása volt, s általában jelezte a tárca megváltozott felfogását a katonai felsőoktatás tekintetében, s kifejezte azt a szándékát, hogy saját eszközeivel részt vegyen a NAT-ba ajánlott és felvett témakör: a hazafiság és honvédelem nemzeti biztonsági kérdéseinek kidolgozásában.

A fegyveres erők civil kontrollja oly sokat emlegetett fogalma a sajtónak, a köznapi politikai szlengnek, hogy már fel sem tűnik: ahány helyen leírják, elmondják, annyiféleképpen értelmezik – ebben a kérdésben még mindig sok a bizonytalanság. A sajtóban és a politikában eltérő értelmezések, közhelyszerű egyszerűsítések feleselgetnek egymással.

Kétségtelenül új kérdéskör került előtérbe, a polgári demokráciák politikai rendszerének a második világháború után elterjedő új intézménye működésének a nyugat-európai és az Amerikai Egyesült Államok-beli gyakorlati, tapasztalati és elméleti feldolgozása megkezdődött. 1957-ben megjelent *S. Huntigton* – azóta magyarra is lefordított – alapvetőnek tekintett összefoglalása a fegyveres erők demokratikus vezérlésének, irányításának témájában. A *Katona és az állam* című monográfia ott és akkor a reveláció erejével hatott. Az Amerikai Egyesült Államokban a hidegháború idején a folyamatosan növekvő mértékű fegyverkezés, a háborús konfliktusok megnövelték a hadseregvezetés politikai szerepét és befolyását, amely a Szovjetunióval való kapcsolatok javulása időszakában – nagyon leegyszerűsítve a problémát – „kényelmetlenné" vált és kikényszerítette a hadseregvezetés fölötti kontrollt.

Az amerikai védelmi kiadások nagymértékű emelkedése 1950 után tükröződik a koreai háború költségében, valamint jelzi Washingtonnak azt a meggyőződését, hogy ebben a fenyegető világban újra fegyverkezni kell. Az 1953-at követő visszaesés *Eisenhower* azzal kapcsolatos próbálkozását mutatja, hogy ellenőrzése alá vonja a „katonai-ipari komplexumot", még mielőtt az mind a társadalmat, mind a gazdaságot tönkretenné. A monográfia ezt a bonyolult problémahalmazt vizsgálta a sajátos amerikai politikai viszonyrendszerben, korának időszerű kérdéseire keresve a választ és a megoldást. A kormányzati politika elsődlegességét, a megnövekedett hatalmú, helyenként önállósodó hadsereg vezetése fölötti irányítási, ellenőrző és felügyelő funkcióját elméletileg is megalapozta.

Magyarországon a polgári demokratikus politikai intézmény- és jogrendszer kialakulásának időszakában a fegyveres erők civil kontrollja is aktuális feladattá vált, törvényi kereteit a '90-es évek első felében megalkották. E civil kontroll eszköztárába beletartozik a honvédelemről, hadseregről szóló folyamatos és tárgyszerű tájékoztatás, valamint az ifjúság felkészítése az állampolgári, társadalmi ismeretek keretében. A fiataloknak szóló tájékoztatás, ismeretátadás tartalma és módszere korcsoportok szerint, életkori sajátosságaiknak megfelelően változik. A 8–14 éves korú gyerekekhez programokkal fordulunk, melyek elsősorban emocionális, romantikus, játékos elemekből állnak, s a katonaélet romantikus, izgalmas mozzanatait villantják fel a történelmi példaképekre, irodalmi élményeikre alapozva.

A *Szondi apródjai* címmel meghirdetett, katonai mozgáselemekből összeállított országos sportverseny a magyar történelem katonaalakjairól szóló szellemi vetélkedővel egészül ki, a regionális elődöntők és döntők helyszíne valamelyik katonai alakulat laktanyája, a szervezés lebonyolítása során a pedagógusok és a tisztek, sorkatonák közös munkája a felnőttek és gyerekek számára egyaránt alkalmat teremt újabb tapasztalatok megszerzésére, kapcsolatok kialakulására.

Számítva a gyerekek érdeklődésére, minden honismereti, hagyományőrző vagy más ifjúsági szervezetnek segítségére vagyunk szellemi munícióinkkal és kapcsolatrendszerünkkel.

A magyar polgári forradalom és szabadságharc 150 éves évfordulója újabb alkalom a honvéd hagyományok ápolására, s ezen keresztül a mai honvédség életének élményszerű bemutatására: a Hadtörténeti Múzeum időszaki és állandó kiállításai, közművelődési

ajánlata sok iskola tanárai és gyerekei között népszerűek. A jubileumi kiállítás – eddig be nem mutatott honvédrelikviákkal – biztosan sok látogatót vonz.

A történelmi ismereteken, a hagyományokon túl szükségesnek tartjuk az állampolgári ismeretek megszervezését a 10–14 évesek körében, s a honvédelem, politika tárgykörében rendszeresen megjelentetjük a hozzáértők cikkeit. Példaként a *2 Zsiráf* diákújság hazáról, hadseregről, hadkötelezettségről szóló cikkeit említhetném. A gyerekek érdeklődését, aktivitását jelzi a cikkekben a Hazáról megfogalmazott kérdésekre adott nagyszámú, meglepően érett és meghatóan érzelmes válasz.

A középiskolás korosztályról élt bennünk „prekoncepció" a politika, a társadalmi lét iránti közönyükről, közömbösségükről, melyre – meglepetéssel és örömmel tapasztaltuk – rácáfoltak. A Budapesti Külkereskedelmi Szakközépiskola igazgatója kezdeményezésére a társadalomismeret-órák keretében kialakítottunk egy, két egységre tagolt tanmenetet biztonság, honvédelem–katonai szolgálat témakörben.

Az első egység a magyar biztonság elemzéséből kiindulva alapfogalmakat dolgoz fel; a nemzet, haza, biztonságpolitika fogalmát, történeti fejlődését a történelemről tanultak alapján a gyerekek maguk foglalják össze. Ezt követi az európai stabilitás történetébe ágyazottan a hadtörténet, majd a biztonságpolitikai alapfogalmak és összefüggések tárgyalása.

A második egység a hadkötelezettséggel, a Magyar Honvédség szervezetével, funkciójával gyakorlatiasan foglalkozik.

A témát oktató hivatásos katonatanárok élményszerűen és szakértelemmel vezették le az órákat.

A fegyveres erők átalakítása nem csupán az érintettekre tartozó, szűk szakmai kompetenciába utalható kérdés. A folyamat a belső konfliktusokon túlmenően hatással van a helyi társadalmakra, önkormányzatokra és kitágítva a horizontot, a költségvetésen keresztül az egész társadalomra. A parlamentben lefolytatott költségvetési vita a honvédelmi költségvetés nagyságáról, az egészhez viszonyított arányáról a honvédség fejlesztésének, korszerűsítésének távlatairól, fejlesztési irányairól szólt. A több oldalról megfogalmazott óhaj a korszerű, modern hivatásos hadseregről mindaddig óhaj marad, amíg a gazdaság növekedése nem eredményez e célra fordítható nagyarányú többletet, anélkül, hogy túlzottan megterhelné a magyar társadalmat.

Minket is meglepett, milyen nagy volt a gyerekek kíváncsisága és érdeklődése. Ízelítőül, az általunk kidolgozott tansegédletből, néhány leggyakrabban feltett kérdést citálok: miért kötelező bevonulni; mi történik, ha nem vonulok be; mennyi idő alatt lehet megszokni a benti légkört; mi az erőltetett menet; van-e a honvédségben gépjárművezetői tanfolyam; mi a fóka?

Ezekre a kérdésekre legjobban és hitelesen „egy katona" adhat választ, nem elhallgatva a nehézségeket: a kétéves gyakorlat, a gyerekek érdeklődése a siker bizonyítéka.

NAT és honvédelem

A NAT ember és társadalom témakörében a 20. század történetében részletként vagy egységes blokkban a felsorolt kérdéskörök szerepelnek.

A 20. századi történelem főképpen politika- és gazdaságtörténet, oktatása „finoman szólva" is problematikus. E korszak biztonságpolitikai szempontú feldolgozása Magyar-

országon nem elterjedt, a biztonságpolitika nem rendelkezik nagy hagyományokkal; könyvtára ugyan óriási, de az az oktatás igényeinek nem felel meg.

Ezért úgy gondoltuk, hogy ezt az időszerű politikai kérdést, megfelelő távolságtartással történelmi összefüggéseibe ágyazottan célszerű megvizsgálni és ezzel segíteni az eligazodást napjainkban.

A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatával és a Stratégiai és Védelmi Kutató Intézettel összefogva – bízvást állíthatom – hasznos tanácskozásokat terveztünk a történelemtanárok számára.

Ezek eredménye két kötetben került összegzésre. Az első a Történelemtanár-füzetek sorozatban jelent meg Oktatás–biztonság–honvédelem címmel, a második pedig a Biztonságpolitika tansegédlet korunk legjelentősebb politikatörténeti kérdéseit, a 20. sz. második felében bekövetkezett globális változásokat mutatja be, és a feldolgozáshoz módszertani mankót is ajánl.

Két időszerű kérdést kiemelek a kötetből, melyeknek oktatása, megismerése politikai kulturális fejlődésünk egyik záloga.

Magyarországon a fegyveres erők civil kontrolljának kérdése értelemszerűen a rendszerváltással vált gyakorlati problémává és az elmúlt hét év alatt elméleti és empirikus feldolgozása rengeteg cikk, tudományos dolgozat, tanácskozás és tapasztalatcsere tárgyává lett. Világosan látható, hogy a külföldi irodalom nagyszámú fordítása nem pótolhatja a magyar tapasztalatok elemzését, s a magyar viszonyok között folyamatosan alakuló, változó intézmények és gondolkodásmód elemzését.

A terminológiai kavalkád tovább nehezíti a probléma megértését. A civil kontroll kifejezés is magyarázatra szorul, mintegy körülírásra, mert mindkét szónak van magyarul értelme, régóta megszokott és használt tartalma, s nem jelenti az angolban meglévő irányítást, vezetést, felügyeletet. A civil kontroll magyar megfelelőjenem lehet egyszerű tükörfordítás, helyette a körülményesebb, de így egyértelműbb polgári vezetés, irányítás és felügyelet kifejezés ajánlható.

A szemantikai probléma valójában érdek- és értékösszeütközéseket takar, mivel a polgári és a katonai szféra legsajátosabb céljait és érdekeit érinti. A polgári vezetés sarkköve, hogy mindig a civil vezetésnek – parlamentnek, kormánynak – kell eldöntenie, hol van a katonai és a civil felelősség határa. Az elmúlt évek tapasztalatait végiggondolva, megkockáztatom azt a feltételezést, hogy ez a határvonal nem jelölhető ki egyértelműen, hosszú időre megkérdőjelezhetetlenül, hiszen a politikai rendszer szilárdsága, kialakulóban levő intézményrendszere, szokásrendszere, az ország külpolitikai helyzete mindmind befolyásoló tényezők.

Csak jelzésszerűen említek meg néhány példát: 1990-ben a Magyar Köztársaság elnöke főparancsnoki jog- és hatásköre ismeretlen jogintézmény a nyugat-európai alkotmányokban. Magyarországon a kormány akkori szakértőivel szemben az ellenzékben tárgyaló Antall József, későbbi miniszterelnök ragaszkodott az 1946. évi I. tc-hez, hogy a Magyar Köztársaság az 1946-os köztársasággal mutasson kontinuitást. Akkor máshol húzódott a politikai és szakmai kompetencia határa, mint a jogintézmény megszületése után, és 1994 után előfordult, hogy a parlament honvédelmi bizottsága egy, a Honvédelmi Minisztérium által elkövetett mulasztás miatt több ügyben magához vonta a döntést, melyeket korábban szakmai kérdésnek tekintett. Talán nem túl nagy melléfogás azt állítani, hogy maga a hadsereg polgári irányítása, felügyelete sui generis állandó konfliktusos folyamat, melyben a polgári dominanciát alapvetően nem megkérdőjelezve, de állandó érdek- és értékegyeztetés eredményeképpen érvényesül a demokratikus ellenőrzés folyamata.

Magyarországon 1990 és 1995 között létrejött a hadsereg civil kontrolljának jogi intézmény- és garanciarendszere. A parlament, a kormány rendelkezik az alkotmányban, a honvédelmi törvényben szabályozott módon a honvédelem és a honvédség irányításának, felügyeletének és ellenőrzésének eszközeivel. A társadalmi nyilvánosságnak a katonai

titkokat képező döntéseket kívül ki kell terjednie az egész honvédelmi igazgatásra és nem állami intézményei révén a hadsereg működése fölötti kontroll lehetőségére.

A témát hozzávetőleg is vázolva látható, hogy mennyire szövevényes és bonyolult összefüggésekről van szó, s ebben a körben még nem jelent meg összefoglaló és tájékoztató kitekintés.

A társadalmi nyilvánosság előtt megjelenő további, a honvédelmi politika körébe tartozó kérdés a magyar nemzeti biztonság stratégiájának léte. A nemzeti biztonsági stratégia magában foglalja a nemzet legfontosabb, hosszú távú közös érdekei védelme érdekében a nemzeti biztonsági célokat, valamint a nemzeti érdekérvényesítés eszközeinek szerepét és feladatait. A nemzeti biztonsági stratégia szolgál alapul az alacsonyabb szintű vagy rövidebb időre szóló dokumentumok, így a nemzeti katonai stratégia kialakításához is. Ennek során a nemzeti biztonsági stratégia a politikai, diplomáciai, gazdasági és más, nem katonai eszközök alkalmazását helyezi előtérbe. természetes, hogy az ország a biztonság katonai feladatainak ellátására megfelelő katonai védelmi potenciállal, szilárd honvédelmi rendszerrel, ütőképes fegyveres erővel rendelkezzen, amely a nemzet biztonságának katonai hátterét, garanciáját adja. A fegyvernemi doktrínák e dokumentum keretein belül általában öt–tíz évre dolgozzák ki a hadseregre vonatkozó konkrét feladatokat, tennivalókat.

A nemzeti biztonsági stratégia és a belőle levezetett nemzeti katonai stratégia érvényessége mindaddig tart, amíg a biztonsági környezet alapvető tényezői vagy a honvédelemről alkotott meghatározó nézetek meg nem változnak.

A nemzetközi helyzet gyökeresen megváltozott a bipoláris világ megszűntével. A hidegháború és a globális katonai szembenállás véget ért. Ezzel Európa biztonsága egységessé vált, bár nem szilárdan biztonságossá. A napjaink korszakváltásából eredő átmenetiség jegyeit viseli magán a viszonyok dezintegrálódása, az újfajta egyensúlyok labilitása formájában.

Közép- és Kelet-Európában biztonságpolitikai szempontból számos negatív folyamat zajlik. A nacionalizmus – de inkább a sovinizmus – megerősödő tendenciája érthető a történelmi előzmények ismeretében, de a Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamaiban végbement és ma sem rendezett háborúk jelzik e folyamat erejét és veszélyességét az európai biztonságra. Magyarországnak mint leendő NATO-tagországnak a nemzeti biztonságát befolyásolja ez a tény, de azt alapvetően a szomszédos országokhoz való viszonya határozza meg. A nemzeti katonai stratégia – a reálisan számításba vehető veszélyforrások és a belőlük keletkező veszélyek elemzése alapján – abból indul ki, hogy Magyarország és a környező országok kapcsolata rendezett, háború veszélye köztük nem áll fenn. Mégis, a katonai tényező jelenleg – és még meghatározhatatlan ideig – nem pótolható szerepet tölt be a biztonság garantálásában, ennek a katonai erőnek azonban más a rendeltetése, feladata és működése, mint korábban.

Závodny László

A hivatásos tiszthelyettesi és tiszti állomány utánpótlása

A katonai hivatás férfias, nagy felelősséggel járó életpálya és életforma, amely nem állhat távol egy mai modern, sokoldalú érdeklődésű, változatos életre vágyó fiatalembertől. A hivatásos katonai pálya nem csupán egy a sok foglalkozás közül, hanem olyan, teljes értékű embert formáló hivatás, amely magában foglalja számos közismert, korszerű szakma vonzó elemeit.

A katonai vezetők (parancsnokok) a rájuk bízott katonai szervezetben irányítják és végzik a katonák kiképzését, nevelését, vezetik a harci tevékenységet (békében annak gyakorlását), biztosítják a haditechnika megbízható üzemeltetését, irányítják alegységük mindennapi életét, és gondoskodnak beosztottaik mindenoldalú ellátásáról. A technikai szakemberek a haditechnikai eszközök üzemben tartásával, ellenőrzésével, karbantartásával, javításával és kiszolgálásával teremtik meg és biztosítják a csapatok harci tevékenységének technikai feltételeit. A gazdálkodási szakemberek biztosítják a csapatok tevékenységének anyagi, pénzügyi hátterét, az élelemmel, a ruházattal, a lőszerrel, az üzemanyaggal és a karbantartó anyagokkal való ellátást, a harctevékenység és a mindennapi élet anyagi feltételeit.

Ország-világ előtt ismert, hogy a rendszerváltás után több lépésben megindult a Magyar Honvédség átszervezése, működésének a demokratikus jogrendszerhez történő illesztése, ennek során a hivatásos állomány új felkészítési rendszerének kimunkálása, valamint az ezt biztosító intézményrendszer átalakítása, kialakítása.

Jó fél évvel vagyunk a madridi döntés után, melynek alapján a NATO-tagországoktól hazánk meghívást kapott a világ legnagyobb és legerősebb védelmi szervezetéhez való csatlakozásra. Pár hónappal vagyunk a népszavazás után, melyen a szavazók több mint 80%-a voksolt a NATO-hoz történő csatlakozás mellett, mert hazánk biztonságát e közös védelmi rendszerben látta politikailag, katonailag és pénzügyileg biztosíthatónak.

Milyen minőségű haderővel, milyen felkészültségű, felkészítésű hivatásos állománynyal fogunk rendelkezni az új európai struktúrában, mit tettünk eddig és hol tartunk most a felkészítésben, hiszen 1999 áprilisáig, a NATO-hoz történő tényleges csatlakozásig alig több, mint egy év áll előttünk.

A válasz az iskolarendszerű felkészítésben, tisztek esetében a katonai felsőoktatás, tiszthelyettesek és zászlósok esetében a közoktatás és a katonai szakképzés területén keresendő. Szinte permanens a képzési, képesítési követelmények hozzáigazítása az új kihívásokhoz, de folyamatos az intézményrendszer átalakítása is, melyet egyrészt az új célok, másrészt a haderő létszámának és költségvetésének radikális csökkentése követelt meg.

Körültekintve a világban azt láttuk, hogy állománystruktúránk az átalakítás kezdetén lényegesen különbözött más, elismert haderőkétől. Igen rossz volt a tiszthelyettesek aránya a tisztekhez képest, s ugyanez tükröződött az egyes tevékenységi körök eloszlásában, s az ezekre történő felkészítésben is.

A Magyar Honvédség átalakításának tehát egyik lényeges eleme az egyes állománykategóriák létszámának, tevékenységi körének megváltozatása. Ennek során a tiszthelyettesi,

zászlósi kategória a korábbiaknál fontosabb szerephez jut, feladatkörük bővül, felelősségi területük szélesedik. Egyre kiemeltebb szerepük lesz a csapatok életében, az oktatásban, a kiképzésben, a nevelésben, a mindennapok irányításában, a szolgálati rendszerek operatív működtetésében, a technika szakértésében. Új fogalmak és igények jelentek meg, mint a NATO-kompatibilitás és az interoperabilitás, amelyek tovább determinálják tevékenységünket.

A demokratikus jogrend hatásai

A rendszerváltozás óta feszített ütemű jogalkotó munka igyekszik a demokratikus rend és működés jogszabályi kereteit biztosítani. Ennek alapvető eleme a módosított Alkotmány, mely az ország védelmi céljait, feladatait is meghatározza.

Erre épül a katonai terület jogi szabályozása, így:

– törvény a honvédelemről (1993);

– kormányrendelet a törvény végrehajtásáról (1993);

– törvény a hivatásos szolgálatot teljesítőkről (1996), mely megszabja, hogy hivatásos tiszthelyettesi, zászlósi állományba csak érettségivel, tiszti állományba csak felsőfokú végzettséggel rendelkező személy nevezhető ki;

– törvény a hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítőkről (1996);

– kormány- és miniszteri rendeletek ezek végrehajtásáról.

Az Országgyűlés a Magyar Honvédség átalakításának célkitűzéseit, feladatait a 85/1995. és a 88/1995. számú határozataiba foglalta, végrehajtására a honvédelmi miniszter utasítást adott ki. E szabályozók szerint a tisztképzést az ország felsőoktatási rendszerében, a tiszthelyettesi felkészítést a hazai szakképzés rendszerébe illesztve kell megvalósítani. Ezzel együtt meghatározták a haderő és ezen belül az egyes állománykategóriák létszámát is.

Egyes megítélések szerint talán jobb lett volna az általános polgári szabályozások helyett a területspecifikus szabályozás, az eltérések hangsúlyozása, s így az eltérő jogosultságok birtoklása. Mások szerint a civil szabályozások nem hogy megkötnék a kezünket, hanem magas színvonalú, egységes keretet adnak katonai képzési rendszerünknek is. E vita végére tett pontot tehát a Parlament az 1995. évi határozataival.

Az 1993. évi törvények és azok 1996. évi módosításai a felsőoktatásról, a közoktatásról és a szakképzésről, továbbá a kormány- és miniszteri rendeletek ezek egyes területeinek szabályozására, különös tekintettel az iskolarendszer működtetésére és a szakmai vizsgák szervezésére, egyáltalán nem azt jelentik, hogy a katonai tartalmi követelményekből akár jottányit is engedni kellett volna. Sőt, a társadalom várta, hogy nyíltan megjelenítsük, minden állampolgár számára hozzáférhetővé tegyük követelményeinket.

A tiszthelyettesképzés máig vezető útja

Ahhoz, hogy megértsük, miért beszélünk oly sokat gyökeres átalakításról, sokszor reformról, és mit jelent ez egyfelől a hadsereg, másfelől a társadalom számára, és hogy eldönthessük, késésben vagyunk-e a tiszthelyettesképzés átalakításával, vagy esetleg már a megfogalmazható igények előtt járunk, tekintsük át röviden eddigi tiszthelyettesképzésünket.

Aki a katonai területet figyelemmel kísérte, láthatta, hogy hadseregünk szaktiszthelyettes-képzése az elmúlt két évtized alatt igen sokat fejlődött, és bár a képzés tartalmát mindig a hadsereg fegyvernemei és szakszolgálatai előtt álló feladatok, s az általuk meghatározott igények szabták meg, struktúrájában, formájában, eredményeiben egyre több lett a kapcsolat a polgári szakképzés és a tiszthelyettesképzés között.

A hivatásos tiszthelyettesi állománykategória 1957. évi rendszeresítésétől kezdve általában nem sikerült összhangot teremteni a mennyiségi és a minőségi követelmények kö-

zött. Az adott történelmi és társadalmi körülmények között a mennyiségi utánpótlás került előtérbe. Így a tiszthelyettes csak megnevezésében tűnt a tiszt helyettesének, valójában a két állománykategória között műveltségi, motivációs és egzisztenciális szakadék húzódott.

Egészen az 1960-as évek közepéig történhetett a minőségi követelmények nélküli tiszthelyettesi utánpótlásnak, azaz éppen annak a kategóriának az elhanyagolása, mely a legtöbbet érintkezik a sorállománnyal. Így alakulhatott ki a társadalomban az a kedvezőtlen kép – a „faragatlan őrmester" képe –, melynek kihatásai a mai napig is éreztetik hatásukat.

Az 1960-as évek közepétől végre kiképző központok vették át a hivatásos tiszthelyettesi felkészítés feladatait. A kétéves képzés végén kibocsátott tiszthelyettesek csak a honvédségen belül elismert és felhasználható szakképesítést kaptak. Bár történtek lépések a szakmunkásképzéssel történő elvi egyenértékűsítésre, a polgári élet gyakorlata, azaz a munkaerőpiac ezt figyelmen kívül hagyta.

Az 1970-es évek elején a hadseregben felismerték, hogy a hivatásos állomány utánpótlását csak úgy lehet állandósítani, ha a honvédség lépést tart az állami oktatás aktuális folyamataival, illetve számol annak fejlesztési lehetőségeivel és tendenciáival. Ennek alapján kezdték meg 1975-ben egy szakterületen (Szabadszálláson) a 3+1 éves, iskolarendszerű, a polgári szakmunkásképzésre alapozott szaktiszthelyettes-képzést. E képzésben a honvédség által igényelt szakmai tartalmat (1 év) beépítették az Országos Szakmunkásképzési Jegyzék szerinti (3 év) szakmunkásképzésbe. A végzősök az állami szakmunkásvizsgával együtt tettek tiszthelyettesi kibocsátó vizsgát, így egyszerre kaptak államilag elismert szakmai és a katonai pályára jogosító katonai végzettséget. 1982-ben még egy iskolával és képzési szakkal bővült ez a forma.

Az újabb fejlődési szakasz 1984-ben vette kezdetét, amikor négyéves, a polgári értelmezésnek is megfelelő szakközépiskolai felkészítés kezdődött nyolc szakon, illetve nyolc helyőrségben. Ez már az utánpótlás minőségi fejlesztését szolgálta, hiszen a képzés állami rendszerű érettségi képesítő vizsgával és természetesen tiszthelyettesi kibocsátó vizsgával járt. Ugyanakkor e képzés csak a műszaki területekre, a szaktiszthelyettesi utánpótlásra korlátozódott; a parancsnoki szakokra a képzés továbbra is a kiképző központokon, két év időtartamban, de állami vizsgarendszerhez nem kötötten történt.

Határozott tartalmi fejlődése ellenére sok bírálat érte e négyéves képzést, amiért túl sokat vállalt egyszerre. Eleget tenni a középiskolai általános műveltségi feladatoknak, biztosítani a szakközépiskolai szakmai követelmények teljesítését, s egyben megadni a teljes értékű katonai-szakmai felkészítést is, mindezt nem lehetett maradéktalanul. Ezért az avatás után fegyvernemenként szervezett három-hat hónapos ismeretkiegészítő vagy első beosztásba felkészítő tanfolyam segítette a fiatal tiszthelyettesek pályakezdését.

1991-ben ismét lényeges változások történtek. Megszüntették a kiképző központokat, ezzel együtt a kétéves parancsnoki tiszthelyettesképzést a katonai főiskolákra helyezték át. Így a főiskolák a tisztképzés mellett az azonos szakon folyó tiszthelyettesi képzést is végezték. Ezzel együtt a tiszthelyettesképzésre való jelentkezés feltétele az érettségi vizsga lett.

A hirtelen megemelt követelmény miatt jelentősen csökkent a jelentkezők száma. A tisztképzésre jelentkezettek közül átirányítottak között igen nagy volt a lemorzsolódás, mely a jelölt csalódásából, a tiszti, tiszthelyettesi képzések és pályaértékek közötti különbségek felismeréséből, nem utolsósorban pedig a módszertani hibákból adódott.

A nyolc szakközépiskolán kívül egyéb intézmények is tartoztak a katonai iskolarendszerhez, így honvéd kollégiumok és gimnáziumok, melyek a 14–18 éves korosztály oktatásában, s a katonai pályára történő motiválásban kaptak szerepet. Tetemes költségeik és alacsony hatékonyságuk miatt azonban a kollégiumokat megszüntettük, s mindössze két gimnázium maradt közoktatási céljaink és igényeink kielégítésére. Igaz, hogy ez nem szerves része a tiszthelyettesképzésnek, azonban az iskolarendszer intézményeinek csökkentése és átalakítása a rendszer minden elemére kihatott, illetve még ma is érezteti hatását. Különösen azért, mert a

széttagolt iskolarendszer fölé egy középirányító szervet hoztak létre, mely 1997. augusztusi megszűnéséig szervezte és vezette az iskolák tevékenységét és az iskolarendszer átalakítását.

Ez időben kezdett megvalósulni az egységes nevelési célkitűzés, az egységes fenntartási, működtetési, valamint felvételi rendszer. Létrejött egy egységes egészségügyi, pszichológiai és alkalmassági vizsgálati rendszer, mely az utóbbi két évben már a testi-fizikai alkalmasságvizsgálattal párosult.

Még mindig az 1991-es változásokhoz tartozik, hogy a szakközépiskolákban megkezdődött a 4+1 éves rendszerű képzés. Ennek tartalma a négyéves műszaki szakközépiskolai képzés, valamint az arra épülő egyéves technikusi és tiszthelyettesi követelményrendszer teljesítése.

A történelmi események azonban túl gyorsan követték egymást, így alig indult be az 1991-es rendszer, máris megkezdődött annak gyökeres átalakítása.

Egyes megítélések szerint talán jobb lett volna az általános polgári szabályozások helyett a területspecifikus szabályozás, az eltérések hangsúlyozása, s így az eltérő jogosultságok birtoklása. Mások szerint a civil szabályozások nem hogy megkötnék a kezünket, hanem magas színvonalú, egységes keretet adnak katonai képzési rendszerünknek is. E vita végére tett pontot tehát a Parlament az 1995. évi határozataival.

Visszatekintve a bemutatott időszakra, a jövő szempontjából néhány megszívlelendő tapasztalatot rögzíthetünk:

– a tiszthelyettesképzés soha nem a társadalmi, hanem mindig csak a katonai-szakmai igények kielégítését szolgálta, s kifejezetten katonai, azaz a hadseregen belül felhasználható képesítést biztosított;

– éppen a társadalmi (erkölcsi és anyagi) elismertség hiánya inspirálta a képzési rendszer gyakori átalakítását, hogy legalább a tiszthelyettesi pálya választásához vezető utat vonzóbbá tegyék;

– a tiszthelyettesi kar előtt nem volt „pályakép", az életből hiányzott a továbbfejlődést ösztönző motiváció, s emiatt igen nagymérvű volt a pályaelhagyás;

– a jelentős létszámhiányokat elsősorban mennyiségi oldalról igyekeztek pótolni, így a minőségi követelmények rendszeresen háttérbe szorultak mind az iskolai felvételi követelmények, mind pedig a tanulmányi követelmények teljesítése terén;

– a pályaválasztáshoz a beiskolázási motivációt erősítették, az iskolát igyekeztek vonzóbbá tenni, ami a gyakoribb átalakításokat és az iskolarendszernek a polgári élethez való közelítését eredményezte;

– a 14–18 éves korosztály iskoláztatása inkább szolgált szociális és korai pályához kötési célokat, mintsem tudatos pályaválasztást és pályára való felkészülést;

– a képzési idő túl hosszú volt, a képzés ennek megfelelően drága, a kibocsátott kis létszám miatt pedig nem kellően hatékony;

– az iskolákat katonai szervezetként, a katonai anyagi-pénzügyi szabályok és ellátási rend szerint működtették;

– a képzési rendszer gyakori alakítgatása miatt szinte egyik rendszer sem futotta ki az idejét, így értékelhető tapasztalatokkal nem tudott szolgálni;

– tiszthelyettesi pályakép hiánya miatt a képzési, illetve iskolarendszer magára maradt.

A két fogalom ugyanis egymástól el nem választható, a kettő viszonyában az életpálya a meghatározó, melyet a képzés mindenkor kiszolgál.

A gyökeres átalakítás alapjai

A tiszthelyettesképzés gyökeres átalakításának társadalmi, gazdasági és haderőszükségleti alapjai vannak, melyek kölcsönösen összefüggenek és áthatják egymást. Ezért az átalakítás egyes összetevőit illetően önmagában egyik ok sem, inkább csak nagyobbrészt meghatározó.

Első helyen a társadalomban, ezen belül is az oktatásügyben zajló folyamatokat tekinthetjük meghatározónak, melyek jogszabályi kereteit az 1993. évi oktatási törvények adják. Így a felsőoktatásról szóló törvény olyan feltételeket és követelményeket állít a felsőoktatási intézményekkel szemben, melyek kizárják, hogy valamely felsőoktatási intézmény egyben a hadsereg kötelékében működő hadrendi szervezet legyen. Emiatt a katonai főiskolákról le kellett választani az ott folyó kétéves tiszthelyettesképzést, melyet a honvédelemről szóló törvény éppen katonai szervezetnél rendel végrehajtani.

A közoktatásról szóló törvény kitolja az általános műveltségi képzés idejét a 10. osztályig, a 11–12. osztályokban is csak szakmai alapozást engedélyez, így szakképzés – mint tiszthelyettesképzés – csak a középiskola befejezése után kezdhető. Ez teljesen gazdaságtalanná és feleslegessé tette a 14–18 éves korosztály katonai szakközépiskolai képzését, illetve e rendszerben tulajdonképpen gimnáziumi képzését, ami ezen szakközépiskolák 1996–1999 közötti folyamatos felszámolását eredményezi.

A szakképzésről szóló törvény hatályon kívül helyezi az Országos Szakmunkásképzési Jegyzéket, s lezárja a szakmatanulás korábbi korszakát. Az új, Országos Képzési Jegyzékre olyan szakmák felvételét engedélyezi, melyek követelményrendszerét szakmai és államigazgatási szűrések után jogszabályban teszik közzé. A szakképzés különválik az általános műveltségi képzéstől, s arra épülve, az után folytatható. A szakmai megítélés és minősítés területén a szakmai és gazdasági kamarák meghatározó szerepet kapnak. A Magyar Honvédségen belül a kamarai jogköröket az illetékes szakmai irányító szervezetek gyakorolják.

Az egyes képzési szakok engedélyeztetése, indítása, a szakmai vizsgáztatás egyes feltételeinek megteremtése és a vizsgáztatás minőségének biztosítása, továbbá a központi képzési dokumentumok kiadása a szakirány szerint illetékes miniszter hatásköre.

Az Országos Képzési Jegyzéken szereplő szakmák a szakképesítések nemzetközi összehasonlító rendszere (ISCED: International Standard Classification of Education) szerint kerülnek besorolásra, ami a nemzetközi összehasonlítást és a kölcsönös elismerést teszi lehetővé.

Ezek alapján nyílt a honvédelmi tárcának is lehetősége arra, hogy a katonai-szakmai igények, tehát a fegyvernemek és szakcsapatok igényei alapján 1993-ban huszonegy katonai szakképesítés kerüljön fel az Országos Képzési Jegyzékre. Ezzel a katonai szakképzés az állami szakképzés részévé vált, s megteremtődött annak feltétele, hogy a tiszthelyettes- és zászlósképzésben át lehessen térni az iskolarendszerű, az állam által elismert szakképesítést adó szakképzési rendszerre.

A képzés fejlesztésének ez az útja és formája bizonyíthatóan a maastrichti európai szabályozás elvéhez kapcsolódik amely kimondja, hogy olyan nemzeti szakképzési politikát kell működtetni, amely az emberi tevékenységnek a társadalom egészében értelmezett szakmai minőségét próbálja a képzéssel segíteni. Nem csupán a képzettség megszerzését szolgálja, hanem a továbbképzést, az átképzést, s általában mindazon emberi tevékenységek lehetőleg összhangban történő kezelését, amelyeket az oktatás oldaláról elősegíthetünk.

A kialakított rendszer segítségével elérhető, hogy a szakmai képzettségek egymásra épüljenek. Figyelembe veszi a rendszerhez kapcsolódó iskolaszerkezet adottságait, illetve azokat is úgy alakítja, hogy a képzés eredménye és megvalósítása megfeleljen a haderőfejlesztésben megfogalmazott alapelveknek. E képzési forma azt vállalta fel, hogy a legkritikusabb és legnagyobb létszámot érintő hivatásos tiszthelyettesi felkészítési rend-

szert összhangba hozza a fentebb megfogalmazott követelményekkel és elvekkel. Alulról felfelé megteremti a képzés és alkalmazás szempontjából hasonló problémákat mutató tiszthelyettes és zászlós kategóriák és foglalkoztatások közötti átjárhatóságot.

Első lépésben tizenegy szakképesítés – összesen harmincegy szakirány – szakmai és vizsgakövetelményeit dolgozták, illetve dolgoztatták ki a szakmai-katonai szervek mint a képzés eredményének legilletékesebb felhasználói. E követelményeket többszörös szakmai kontroll után a honvédelmi miniszter 1995-ben jogszabályban tette közzé. Ezek az egy év időtartamú, iskolarendszerű, nappali képzési formában folytatott, első tiszthelyettesi munkakörre (rajparancsnok, szerelő, műszerész) felkészítő tiszthelyettesi képzés követelményei.

Második lépésben a harmincegy szakirányban a magasabb szintű képesítést (szakaszparancsnok, technikus, zászlós) biztosító szakmai és vizsgakövetelmények kidolgozására és kiadására (1997) került sor. A képzés időtartama alapvetően két év (benne természetesen az első egy év is), ahol a második év követelményei már nem csak nappali képzési formában teljesíthetők. A két képzési szakasz (évfolyam) között rövidebb-hosszabb idő telhet el, melyet a beosztásra való felkészülés igénye, illetve a tiszthelyettesi pályán való előrehaladás feltételei határoznak meg.

Az egyéves képzés keretében 1368, a kétéves képzésben pedig 2700 tanóra áll rendelkezésre a hallgatók felkészítésére. Ezen belül az általános katonai felkészítés tartalma és óraszáma minden szaknál megegyezik (egységes), mely az egyéves képzésben 396, a kétéves képzésben 756 tanóra. A szakmai felkészítésre az összidő mintegy kétharmada áll rendelkezésre.

Minthogy egyetlen iskola sem készíthet fel a szakirány valamennyi konkrét munkaterületére, ezért a végzett tiszthelyettesek avatásukat és kinevezésüket követően tanfolyam keretében készülnek fel az első katonai beosztásukra.

A tiszthelyettesképzés megváltoztatásának eredményeként ma már nem civil szakmát adunk a tiszthelyettesek és zászlósok kezébe, amit a hadseregben is hasznosítani lehet, hanem olyan katonai felkészítést és szakképesítést, melyet képzési szintjénél és tartalmánál, valamint a jog erejénél fogva a társadalom is elfogad és állami szakképesítésként elismer.

E céloknak megfelelően történt a katonai szakképzés intézményrendszerének átalakítása is. A szakközépiskoláinkat folyamatosan, három év alatt, az ott folyó képzés kifuttatásával megszüntetjük. A katonai főiskolákon a tiszthelyettesképzést befejeztük.

Az új rendszerű tiszthelyettesképzés beindítása

A jogszabályi keretek megteremtése csak előfeltétel volt az új rendszerű szakképzés megkezdésének. Az időigényes államigazgatási folyamatok és a szakmai követelményrendszerek sok egyeztetést igénylő kidolgozása megfelelő időt biztosított arra, hogy a hadsereg elvben és lélekben, elméletileg és gyakorlatilag is felkészüljön az új rendszer elfogadására és alkalmazására.

Nem volt egyszerű feladat megértetni, hogy a tiszthelyettesképzés és annak iskolarendszere akkor is a katonai-szakmai igényeket fogja kielégíteni, ha a polgári élettel azonos szakképzési fogalmakat használunk, továbbá hogy az államilag elismert képesítés nem civil képesítést jelent. Ugyanígy gondot okozott, hogy a követelményrendszer kidolgozásának és megjelentetésének formai azonossága nem jelent-e engedményt a katonai követelményekből.

Komoly vitát váltott ki az is, hogy a katonai szakképzést folytató iskola a vonatkozó törvények szerinti megnevezést vagy pedig a tiszthelyettesképzésre vonatkozó elnevezést használja. Sokan vélelmezték, hogy ha a tiszthelyettes szó hiányzik az iskola megnevezéséből, az már akkor nem is tiszthelyettesképzés. Pedig a műszaki felsőoktatási in-

tézmények megnevezésében sem szerepel a mérnök vagy mérnökképzés szó, mégsem kétséges, hogy azokon mérnökképzés folyik.

A Magyar Honvédség átalakítására vonatkozó 1995-ös országgyűlési határozat után egymást követték a jövő haderejére, személyi állományának összetételére, a beosztások strukturálására vonatkozó elgondolások, melyek azonban csak 1997 végére valósultak meg, további nyitott kérdéseket hagyva a tiszthelyettesi és zászlósi állománykategóriák, illetve a szerződéses és hivatásos jogviszonyban állók munkaköreinek egyértelmű szétválasztása terén. Ez pedig kihat a szükséges felkészültségi szintek és tartalmak, azaz az előképzettségi és képzési igények hiteles meghatározására.

Ilyen körülmények között indítottuk be mégis az Országos Képzési Jegyzéken szereplő szakirányokban az új követelményű és tartalmú képzést. Először 1995-ben, tizenöt szakirányban, több mint kétszáz fővel, a még működő szakközépiskolákon. Ez lehetővé tette egyrészt, hogy tapasztalatokat szerezzünk az új képzési formáról, másrészt lehetőséget adott a meglévő tanári állomány átcsoportosítására, felkészítésére, hiszen a középiskolai osztályok kifuttatásával azok száma – így tanárigénye is – folyamatosan csökkent. A tanároknak az új tartalmak mellett új módszerekkel kellett készülniük, hiszen ez a képzés érettségi után a felnőttképzés kategóriájába tartozik. Itt a tanár–hallgatói viszony és motiváltság már más, mint a korábbi tanár–diák kapcsolatban volt.

Eközben már folyt a katonai középiskolai és felsőoktatási hálózat átalakítása, az intézmények számának csökkentése, az új tiszthelyettesi szakképzés intézményeinek létrehozása. 1996 szeptemberében kezdte meg működését az a három szakképzést folytató iskola, melyek hosszabb távon szolgálják majd a Magyar Honvédség tiszthelyettesi és zászlósi utánpótlását, valamint az életpályán szükséges felkészítéseket.

A három szakképző iskola önálló közoktatási intézmény, melyek egyrészt a korábbi katonai főiskolák bázisának elkülönített részén települnek, másrészt viszont a felsőoktatással közösen használják a képzési szakirányok szaktantermeit, oktatási egységeit s egyéb objektumait. Ez csak korrekt, a két intézmény között megkötött együttműködési szerződés alapján lehetőséges, melyeket az ellenérdekek fokozatos felszámolásával 1997 végére alakítottak ki.

Az új rendszerű tiszthelyetteképzés jellemzői

A hivatásos tiszthelyettesi, zászlósi állományba kerülés alapvető feltételei: érettségi vizsga, pályaalkalmassági megfelelés, egészségügyi és fizikai alkalmasság:

– a tiszthelyettesképzés az országos szakképzés részeként, a szakképzést folytató középiskolákban történik;

– a tiszthelyettesképzésbe való bekerülés önkéntes jelentkezés alapján, felvételi eljárás keretében valósul meg;

– a felvételt nyertek teljes képzése a szakképző iskolában folyik;

– a képzés végén a hallgatók szakmai vizsgán adnak számot felkészültségükről;

– a végzettek államilag elismert katonai szakképzettséget, s erről állami bizonyítványt kapnak;

– az iskolarendszerű katonai szakképzés megszervezésére, végzésére csak a katonai oktatási intézmények jogosultak;

– az OKJ szerinti szakképzés a ráépülő továbbképzésekkel a teljes életpályára biztosítja a szakirányú felkészítést és szakmai fejlődést.

E jellemzők többsége talán már az első rátekintésre is természetesnek tűnhet, mégis tartozik hozzá némi magyarázat.

1. Az érettségi vizsga új követelmény, melyet jogszabály ír elő. Kötelezővé tételét komoly viták előzték meg, hiszen ilyen szintű követelményt nem sok országban támasztanak a tiszthelyettesekkel szemben. Korábban valóban meg lehetett maradni a pályán e

nélkül is. Mára azonban megváltozott mind a közeg, melyben a tiszthelyettes dolgozik, mind pedig az eszközrendszer, melyet munkájában felhasznál. A közeg változása azt jelenti, hogy a bevonuló sorállomány képzettségi, műveltségi szintje mind magasabb színvonalú, ugyanis a közoktatás fejlesztésének koncepciója pont azt tűzte célul, hogy a kötelező iskoláztatás időtartamát, s benne az általános értelmiségi felkészítés szakaszát megnyújtsa, és általánossá tegye a fiatalság részére az érettségi vizsgát. Ennek keretében korszerűsödött az oktatás tartalma, s olyan műveltségtartalmak jutnak döntő szerephez, mint a társadalmi ismeretek, a demokratikus jogrend és jogállamiság alapismeretei, egy-két nyelven való idegen nyelvi felkészítés, informatikai-számítástechnikai ismeretek, melyeket már a 21. század követelményeire történő felkészülésként is értékelhetünk. E kondíciókkal rendelkező, középiskolát végzett populáció adja a reguláris haderő utánpótlásának egyik forrását.

2. A fiatalok döntő része a középiskola után vagy a szakképzésben, vagy a felsőoktatásban tovább tanul. A szakmai tanulás ma már az Országos Képzési Jegyzékben szereplő, államilag elismert szakképesítések megszerzésére irányul, melyek zömében a középiskolai végzettségre építenek, s az 1–3 éves képzési idő alatt magas színvonalú tudást biztosítanak. Az ilyen felkészültséggel rendelkezők egy része sorállományúként fog szolgálatot teljesíteni, de az ilyen tartalmú felkészültség az alapja a szerződéssel határozott időre történő tiszthelyettesi szolgálat vállalásának is.

A fiatalok döntő része a középiskola után vagy a szakképzésben, vagy a felsőoktatásban tovább tanul. A szakmai tanulás ma már az Országos Képzési Jegyzékben szereplő, államilag elismert szakképesítések megszerzésére irányul, melyek zömében a középiskolai végzettségre építenek, s az 1–3 éves képzési idő alatt magas színvonalú tudást biztosítanak. Az ilyen felkészültséggel rendelkezők egy része sorállományúként fog szolgálatot teljesíteni, de az ilyen tartalmú felkészültség az alapja a szerződéssel határozott időre történő tiszthelyettesi szolgálat vállalásának is.

3. A hadseregbe kerülők harmadik csoportja a felsőoktatási intézményekben folytatott tanulmányok bejezése után felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Mérnökök és közgazdászok, bölcsészek és orvosok kerülnek így a tiszthelyettesek kezei alá. De ugyancsak az átalakuló és elismerten magas színvonalú felsőoktatási rendszerből kerülnek ki a tisztek is, kiknek a tiszthelyettesek a korábbiaknál felelősebb, önállóbb és közvetlenebb munkatársai lesznek.

Nyilvánvaló tehát, hogy a tiszthelyettes általános műveletségi és szakmai színvonalát is ehhez a társadalmi közeghez kell viszonyítani, az előbb bemutatott felkészültségű fiatalok csoportjait kell kiképezni, nevelni, meggyőzni és előttük példamutatással szolgálni, s e tekintetben a középiskolai végzettség, az érettségi az, ami a szükséges alapfeltételeket biztosítja.

Erre épülnek azok a szociológiai, pszichológiai, nevelői és szakmai felkészítések, melyek birtokában a tiszthelyettesi tevékenységi kör betölthető.

A fizikai, egészségi, lélektani követelményeket talán nem szükséges részletesen kifejteni. Mindenki előtt megjelenik a kép, amikor a tiszthelyettesek kerülnek szóba, melyet egy korábban látott filmre vagy egy irodalmi élményre építenek. Ez a kép a nehéz fizikai és pszichikai terhelésnek kitett tiszthelyettes képe, aki a katonáival együtt küzd ádáz körülmények között a feladat teljesítéséért, vagy éppen veszélybe került, nemegyszer sú-

lyosan sebesült társaik megmentéséért. És ami a filmben egyszeri alkalom, arra a mindennapi céltudatos tevékenységgel kell felkészülni, ami a fizikai terhelések elviselését szolgálja, s ami egészséges testet és lelket kíván.

A tiszthelyettesnek minden szempontból meg kell felelnie a példaképpel szembeni követelményeknek, így magatartásával, fellépésével, egyáltalán megjelenésével is, ami a testsúly és a testmagasság, a testi felépítés arányosságában is kifejeződik. E követelményeket mind katonai, mind egészségügyi és lélektani szempontokból jogszabály tartalmazza, tehát a jogszabályi előírásoknak való megfelelés a pályára kerülés, sőt a tiszthelyettesi képzésbe való bekerülés alapfeltétele.

A tiszthelyettesképzés az országos szakképzés részeként, a szakképzést biztosító középiskolákban történik. E középiskolák a korábban bemutatott folyamat eredményeként jöttek létre és kezdték meg működésüket 1996 szeptemberében. Az iskolákat a honvédelmi miniszter alapította, működésük és működtetésük a közoktatásról és a szakképzésről szóló törvények alapján történik. Jogállásukra olyan kettősség jellemző, hogy egyrészt közoktatási intézmények, azok szabadságjogaival, másrészt a katonai struktúrához tartozó szervezetek, az ebből fakadó kötelezettségekkel, hiszen a katonai szakképzést a honvédelemről szóló törvény katonai szervezetnél rendeli végrehajtani.

A tiszthelyettesképzésbe való bekerülés önkéntes jelentkezés alapján, felvételi eljárás keretében történik.

Jelentkezni a jelentkező lakóhelye szerint illetékes hadkiegészítő parancsnokságon vagy közvetlenül a szakképzést végző iskolánál lehet. A jelentkezők először a katonai alkalmasságot megítélő sorozáson vesznek részt. Ennek időkereteit törvény rögzíti, konkrét idejét a sorozó központ és az iskola közösen határozza meg. A sorozás alatt az egészségi, lelki és fizikai alkalmasságot vizsgálják. Az alkalmas minősítés birtokában az iskolában folytatódik a felvételi eljárás, ahol először testnevelési normakövetelményeket kell teljesíteni, majd az ismeretszint értékelése következik. Ez egyszerű azok esetében, akik rögtön a középiskola végzése után kezdenék a katonai szakképzést, mert a megítélés alapja a közös írásbeli érettségi-felvételi vizsgán elért eredmény. Azok részére, akik nem az érettségi évében jelentkeznek, vagy a beiskolázásukra új jelentkezés alapján, keresztféléves rendszerben kerül sor, az iskola dolgoz ki ismeretszint-felmérő anyagot.

Külön szempontként vizsgálja az iskola a jelentkező szakirány-szakterület szerinti alkalmasságát, rátermettségét. Mindezek eredményét biztossági beszélgetésen összegzik.

A felvételt nyertek teljes képzése a szakképző iskolákban történik.

A folyamat egy általános katonai felkészítéssel kezdődik, melynek során a szükséges katonai alapképzést kapják meg a jelöltek. Ennek időtartama egy hónap.

Ez után kezdődik az OKJ szerinti, iskolarendszerű szakképzés, a tulajdonképpeni tiszthelyettesi képzés. A képzés egy év időtartamú, melynek során a katonai vezetői és a katonai szakmai ismeretanyag egységes folyamatban integrálódik. A képzés folyamata természetesen úgy is szervezhető, hogy az egyes ismeretanyagrészeket tömbösítjük, s a képzési folyamatot ezek alapján szakaszoljuk. Ez lehetővé teszi területenként az ismeretek és képességek szakaszonkénti mérését, netán az egyes szakaszok más-más helyen történő szervezését.

A képzés végén a hallgatók szakmai vizsgán adnak számot felkészültségükről.

A vizsga tantárgyait, a ráfordítható időt és az értékelés szempontjait az OKJ alapján jogszabállyal közzétett szakmai és vizsgakövetelmények tartalmazzák.

A vizsgák előkészítésének és lefolytatásának rendjét, a szükséges okmányokat, valamint a vizsgabizottságok összeállítására és működésére vonatkozó előírásokat szintén jogszabály tartalmazza, tehát ez is az állami eljárás keretében történik.

E jogszabályi kereteket viszont már a szakképzésért felelős tárca, tehát a Honvédelmi Minisztérium tölti meg tartalommal. Kidolgoztatja és a vizsga napjára biztosítja az írásbeli vizsga kérdéseit, és felkéri a vizsgabizottságok elnökeit. Közzéteszi a képzés köz-

ponti programrendszerét és a szóbeli vizsgák összefoglaló kérdéseit. Elemzi és értékeli az iskolák felkészítő munkáját.

A végzettek államilag elismert katonai szakképzettséget, s erről állami bizonyítványt kapnak. Ez a jogszabályi kereteknél már szerepelt, de hangsúlyozandó, hogy nem elsősorban civil végzettséget vagy polgári szakképzettséget jelent, csak az állami rendszerhez igazított, annak jogi kereteibe ágyazott és előírásainak megfelelően strukturált katonai végzettséget.

A katonai tevékenységek azonban szervesen beletartoznak a társadalmi tevékenységek és folyamatok rendszerébe, számos területen kapcsolódnak a civil tevékenységekhez, sőt sok helyen a civil munkakörökkel azonos szakmai tartalmakat is jelentenek. Tehát ma például nem autószerelőt képezünk, aki jó lesz katonai gépjárműszerelőnek is, hanem katonai gépjárműszerelőt képezünk, aki szükség esetén autószerelői munkakörben is képes lesz helytállni.

Valamennyi adott katonai szakképesítéssel betölthető konkrét katonai, illetve civil munkaterületet, beosztást a jogszabállyal kiadott szakmai követelményrendszer nevesíti, illetve sorolja fel mind a katonai beosztások jegyzéke, mind pedig az állami foglalkozások egységes rendszere (FEOR) alapján.

Az iskolarendszerű katonai szakképzés megszervezésére, végzésére csak a katonai oktatási intézmények jogosultak.

Ezen iskolák általában az alapító okiratukban foglaltak szerint többféle oktatási, képzési feladatot hajtanak végre, sőt az oktatás mellett a katonai pályaválasztásra való orientálást is segítik és nevelési funkciót is végeznek, ezért bentlakásos rendszerűek. A közoktatásról szóló törvény szerint ezek többcélú intézmények, melyek a megnevezésben is tükröződnek.

Így a katonai szakképzés bázisiskolái:

– a Budapesti Katonai Szakképző Iskola és Kollégium;
– a Szentendrei Katonai Szakképző Iskola és Kollégium;
– a Szolnoki Katonai Középiskola és Kollégium.

A tárca közoktatási intézményhálózatához tartozik még:

– a győri Béri Balogh Ádám Honvéd Középiskola és Kollégium;
– az egri Lenkey János Honvéd Középiskola és Kollégium.

Ezek fő profilja a katonai felsőoktatás és katonai szakképzés számára középiskolai végzettségű fiatalok képzése, nevelése.

A katonai szakképzésbe a katonai felsőoktatási intézmények jövőbeni bekapcsolódása várható az akkreditált felsőfokú szakképzés területén. Ennek feltételeit külön jogszabály tartalmazza. Az ilyen (ISCED szerint 5.5.) szintű képzési szakok az OKJ szerinti struktúrában könnyen kialakíthatók, ma azonban az állománytáblák még ezt a szintű felkészültséget nem tartalmazzák.

Az OKJ szerinti szakképzés a ráépülő továbbképzésekkel a teljes életpályára biztosítja a szakirányú felkészítést és szakmai fejlődést.

Az OKJ-ba foglalt szakirányokban a tiszthelyettesképzés egyéves időtartamú. Erre épülnek a kétéves időtartamú zászlósképzések második évei. Tehát a zászlósképzés úgy is felfogható, mint egy kétlépcsős folyamat, melyben először a tiszthelyettessé képzés történik, majd az életpálya megfelelő szakaszán kerül sor a képzés második lépcsőjére, melynek eredménye a zászlóssá képzés.

Ugyanakkor a tiszthelyettesi és technikusi képzés a középfokú szakképesítések körébe tartozik (ISCED szerinti szintkódjuk 5.1. és 5.2.), a zászlósi képzés pedig a felsőfokú szakképesítések (minősített, ISCED kódja 5.4.; vagy akkreditált ISCED kódja 5.5.) körébe.

Mindkét szintű (közép- vagy felsőfokú) szakképzéshez tartozhat a „mester fokozat", mely az életpályán az alapképzettségénél magasabb felkészültséget tanúsít, s ezáltal beosztásban, rendfokozatban előrelépési lehetőséget biztosít.

A mester fokozat követelményeinek kidolgozása és a tiszthelyettesi, zászlósi előmeneteli rendbe való bedolgozása napjaink feladata.

A tisztképzés múltjáról

A jogszabályi és a katonai környezet természetesen ugyanúgy jelen volt a tisztképzés területén is, mint a tiszthelyettesképzésnél. A két terület elkülönülése azonban a képzés formájában és intézményrendszerében is megmutatkozott.

1967-ben kaptak főiskolai rangot a tisztképzés korábbi intézményei, és ennek alapján 1971-ben végeztek először főiskolai diplomával tisztek Budapesten a Zalka Máté (1991-től Bolyai János) Katonai Műszaki Főiskolán, Szentendrén a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán és Szolnokon a Kilián György (1991-től Szolnoki) Repülő Műszaki (Tiszti) Főiskolán.

Ez a lépés tulajdonképpen egy kialakult helyzetet és képzési szintet törvényesített, illetve részesített erkölcsi elismerésben. Ezzel egyesítették a tiszti alapképzést és a polgári felsőfokú képzést.

A képzés eredményeként a tisztek kettős diplomát kaptak: egyszer egy polgári műszaki, illetve tanári szakkal azonos megnevezésű és tartalmú végzettséget, másrészt pedig egy erre épülő, szakirányú katonai végzettséget.

Meghatározónak is nevezhetjük ezt a változást, mert az eltelt három évtized módosításai, alakításai mellett – vagy éppen ellenére – mind a mai napig ez a tisztképzés legfőbb jellemzője. Ez érvényre jutott akkor is, amikor a hagyományos tantárgyrendszerű oktatásról áttértek a „tevékenységi kötök" (kiképző, vezető, napi élet irányító, technikai eszköz üzemeltető) szerint szervezett képzésre, vagy amikor 1990-ben újjászervezték, s a polgári felsőoktatás fejlesztési tendenciáihoz igazították a képzést.

A tisztképzés második fokozatát a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia jelentette, melyre a tisztek több éves csapatszolgálat után kerülhettek be, s ahol hároméves képzés után 1980-tól már egyetemi szintű, 1986-tól pedig egyetemi másoddiplomát kaptak a végzősök.

A nagy átalakulás folyamata 1992-ben vette kezdetét, amikor a honvédelmi tárca csatlakozott a Felsőoktatás fejlesztése 2000-ig kormányprogramhoz, s ezzel együtt megfogalmazódott a készülő felsőoktatási törvény hatálya alá tartozás igénye. A megindult folyamatok elsődleges célja a katonai felsőoktatás új társadalmi igényeknek való megfeleltetése, s a magyar felsőoktatás egységesülő rendszerébe történő integrálás volt. További motivációt jelentett a felsőoktatásnak az európai fejlődési folyamatokhoz, irányokhoz történő közelítése, továbbá a katonai felsőoktatásban kiadott diplomák társadalmi elismertségének növelésére való törekvés.

A Magyar Honvédség átalakítása a mennyiség radikális csökkentését, s a minőségi fejlesztést követelte meg, amely a rendszer hatékonysági mutatóinak (hallgató/tanár; hallgató/kiszolgáló; költség/hallgató stb.) határozott javítását vonta maga után. Ez egyértelműen a rendszer belső integrációját, a szétaprózott képzési szerkezet ésszerűsítését jelentette. Megfogalmazódott az egységes katonai és nemzetvédelmi felsőoktatási intézményrendszer kialakításának igénye, ahol a katonai terület mellett helyet kap a rendvédelmi terület, sőt a civil szféra honvédelmi és biztonságpolitikai felkészítésének lehetősége is.

A megváltozott tisztképzés jellemzői

Az átalakítás egyaránt kiterjedt a tartalmi és a szervezeti területre.

Tartalmában olyan új képzési szakokat fogalmaztak meg, melyek alkalmasak a megváltozott honvédségi igények kielégítésére, kellően integráltak a képzési hatékonyság növelésére, s eleget tesznek a társadalmi elvárásoknak is. Ennek eredményeként az addig szétaprózott képzési struktúra (18 szak, 54 szakirány) helyett áttekinthetőbb, az egész társadalom számár egyértelműbb és felhasználhatóbb szerkezet alakult ki új katonai és civil szakember-utánpótlást biztosító szakokkal.

E képzési struktúrához alakították több lépcsőben azt az intézményi szervezetet, melynek bázisát a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia adta. A szentendrei és a szolnoki főiskolák beolvadásával létrejött a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE), a mai állapotok szerint a Hadtudományi, valamint a Vezetés- és Szervezéstudományi Karral.

A ZMNE (és a Bolyai Főiskola is) kivált a Magyar Honvédség hadrendjéből és a honvédelmi miniszter által felügyelt állami felsőoktatási intézményként működik, ahol az egyetemi (főiskolai) tanács irányítása és az intézményi autonómia a törvényes működési, a katonai-szakmai tartalmi igények szerinti felkészítés pedig tárcaszintű működtetési feltétel.

A képzés olyan szakértelmiségi tisztek felkészítését célozza, akik korszerű, kiegyensúlyozott hadtudományi, vezetés- és szervezés-, társadalom-, természet- és műszaki tudományi elméleti, továbbá gyakorlati ismeretek birtokában, valamint egy nyelv (egyetemi programban felsőfokú, főiskolai képzésben középfokú) ismeretével képesek a katonai, rendvédelmi, nemzetbiztonsági, polgári és a civil politikai védelmi igazgatási szférában az új követelményeknek megfelelően dolgozni.

A képzési szakok összetétele azt is kifejezi, hogy felsőoktatásunk nemcsak a katonai szektor tisztikarát és vezetői (és szellemi) elitjét kívánja oktatni, hanem sokrétűen, nyitottan, szakmai komplexitással a teljes nemzetvédelmi szférát be kívánja fogadni. Ezt fejezik ki a polgári érdeklődésre számot tartó új szakok (biztonság- és védelempolitikai, védelmi igazgatási, biztonságtechnikai), valamint a határőrség tisztjei mellett a rendőrtisztek, polgári szakértők képzésében (elsősorban egyetemi alapképzésben) szélesebb szerepkört megcélzó törekvések.

Az átalakítás során az egyetemi szervezetbe szellemi erőforrások sora integrálódott az erőforrásokkal történő gazdálkodás hatékonyságának növelése, valamint kapacitásaiknak az oktatásba és annak fejlesztésébe való bekapcsolása érdekében. Ilyenek:
– a Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet;
– a Békepartnerségi Katonai Nyelvképző Központ;
– a Leszerelési és Civil Katonai Kapcsolatok Központja;
– a Regionális Környezetvédelmi Kutató Központ.
Más szervezeti elemek a felsőoktatási törvény szerinti intézeti formába rendeződtek. Ilyenek:
– a Társadalomtudományi Intézet;
– a Nyelvi Intézet;
– a Testnevelési Intézet;
– a Repülő Intézet.

A képzési szakok meghatározásához olyan már akkreditált, a védelmi szakhoz közel álló polgári szakokat vettek alapul, amelyek polgári szaktudományos tartalma biztosítja a hitelesíthető civil főiskolai/ egyetemi tudásanyagot a védelmi szakterületen is (például: katonai vezetői szaknál a menedzser szak vagy a biztonság- és védelempolitikai szaknál a nemzetközi kapcsolatok szak stb.). Ez lehetővé teszi a már meglévő és megalapozott képzési programokkal és intézményekkel való közös tevékenységet, sőt egyes területeken a polgári felsőoktatás szakembereinek bevonását is az oktatásba.

Az új képzési szerkezet (ellentétben a nyugati országok egy részében folyó gyakorlattal) megőrzi a katonai felsőoktatás közel három évtizede bevált azon alapelvét, hogy a modern természet- és társadalomtudományi, valamint műszaki-technikai tudásanyagot együtt tanítja a védelmi diszciplínákkal, és az első katonai beosztások ellátásához szükséges gyakorlati ismereteket, jártasságokat és készségeket összehangolja az egyetemi tudományos igényű felkészítés követelményrendszerével. Tiszti felkészítésünk külföldi el-

ismerésének, tisztjeink nemzetközi szereplése pozitív megítélésének sok szakértő szerint ezen integrált képzés az alapja.

A Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola továbbra is kettős végzettséget (mérnöktiszt vagy közgazdásztiszt) biztosít, az egyetem azonban áttért az „egydiplomás" képzésre, végzőseinek – szaktól függően – államilag elismert katonai diplomát nyújt.

A modernizált képzési rendszer megtartotta a védelmi szakok vonatkozásában bevált kétlépcsős felkészítési rendszert, azaz meghagyta az egyetemi oktatás főiskolai (főiskolai program) és egyetemi (kiegészítő egyetemi képzés, második nappali képzés) kimenetét. A képesítési követelmények szabályozzák a végzettség szintjeit (négyéves képzés után főiskolai, ötéves képzés – vagy kettő-három éves kiegészítő egyetemi képzés – után egyetemi diploma) és a szakképzettséget is.

A katonai szakokon főiskolai diplomát szerzett fiatal tisztek „irányított szakgyakorlatként" felfogott csapatgyakorlat után, minőségi követelmények (legalább jó minősítésű főiskolai diploma, egy nyelv középfokú ismerete, jó és kiemelkedő minősítésű csapatszolgálat) teljesítésével kerülhetnek vissza a ZMNE falai közé, s fejezhetik be a szaktudományos felkészülésüket kiegészítő egyetemi alapképzés (második nappali alapképzés) formájában.

Ötéves egyetemi alapképzést alapvetően az ún. nyitott szakok (a politikai élet által érdeklődéssel várt biztonság- és védelempolitikai, illetve a többezer fős képzési szükséglettel kecsegtető védelmi igazgatási) folytatnak, bár ezek is képesek lesznek két- és hároméves kiegészítő vagy posztgraduális képzésre.

A graduális képzésre épül rá a posztgraduális oktatás rendszere (polgári egyetemet végzettek másoddiplomás képzése, doktori képzés stb.), valamint a közvetlen katonai beosztásokra, szervezeti pozíciókra és célfeladatokra felkészítő tanfolyamok (pl. zászlóalj, dandár törzstiszti tanfolyamok, polgári életből átvett tisztek katonai felkészítése, szakmai továbbképzések, nyelvoktatás, vezérkari képzés) rendezett összessége.

Az oktatás és a tanulmányi rend modernizációja nem jelenti teljeskörűen a védelmi egyetemi (főiskolai) oktatás polgári elvek, szabályok és normatívák szerinti átszervezését. A katonai felsőoktatásban az elmúlt három évtizedben felhalmozott értékeket (a hivatásos pályára történő szocializációs folyamat pozitív elemeit; a működés „katonás" szervezettségét, rendjét; az elmúlt fél évtizedben felerősödött tisztképzési hagyományokat; a katonai-rendvédelmi pályára való felkészítés sajátos, elit elemeinek megjelenését) megőrzi, sőt helyenként fejleszti az új követelmények között. Különösen fontos a hallgatói jogviszony, a „tiszti növendék" és az „egyetemi/főiskolai polgár" státusz tartalmi-formai különbségeinek és azonosságainak felismerése, az eltérő és mégis egybeeső magatartási-viselkedési értékek, attitűdök, szocializációs szerepek tér-, hely- és időbeli dimenzióinak meghatározása. Ez korlátozottan még a polgári ösztöndíjas hallgatók diákéletére is kiterjedhet, hiszen az egyetem/főiskola graduált civil végzőseinek jól felfogott érdeke, hogy megtanulják: hogyan kell a polgári életnél mindenképpen szabályozottabb, kötöttebb, sajátos jegyekkel rendelkező szférában tevékenykedni.

Az egyetem szervezeti integrációja ugyanakkor nem tudta csökkenteni a területi széttagoltságot, ezért telephelyként tovább működteti a szentendrei és szolnoki volt főiskolai bázisokat.

Előkészület alatt van a katonai felsőoktatás teljes integrációjának megvalósítása. Ennek során a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola is befejezné önálló tevékenységét, s az egyetem műszaki főiskolai karaként működne tovább.

Az átalakítás tehát egy flexibilis, hatékony intézményrendszeri keretben biztosítaná a katonai és civil (társadalmi) területeken a korszerű, más területekkel összehasonlítható, s azokon is hasznosítható, az európai kihívásoknak megfelelő és a nemzetközi együttműködésben alkalmazható védelmi felkészítést. E megújult oktatásban részt venni, abból részesedni komoly kihívást, de egyben megtiszteltetést is jelent.

Fürstné Kólyi Erzsébet

Identitás, biztonság

A hazafiság és a honvédelem a NAT-ban és a helyi tantervekben

Az iskolára nagy feladat és felelősség hárul a felnövekvő nemzedék hazafias nevelésében, az etikus nemzettudat, a haza védelme felelősségének kialakításában. Minden tevékenységével szolgálnia kell a tanulók értelmi képességeinek, továbbá egészséges és etikus testi, lelki, valamint szociális fejlődését. A cél, hogy a Nemzeti Alaptantervben és a helyi tantervekben megjelenített közös követelmények, valamint a különböző műveltségi területek feldolgozása alapvető ismereteket, élményeket, követhető példákat adjon a hazáért élő, dolgozó, tenni akaró és tudó emberekről, tevékenységrendszerekről, segítse a pozitív beállítások, magatartások, szokások kialakulását.

Az emberi közösségek létrejöttével együtt fejlődött az egyén adott élettérhez, illetve az ott élő családhoz, rokonsághoz, szomszédsághoz, lakóközösséghez való tartozásának igénye, a közösség által nyújtott védelem, biztonság érzése.

Az otthonhoz, a földrajzi területhez, vagyis a hazához való kötődéssel, a haza szeretete már a legősibb eposzban, *Homérosz* Odüsszeiájában is megfogalmazódott:

„Ennyire nincs, ami inkább édes, mint hazája és szülői az embernek, méghogyha akármily dús házat lakik is, más földön, messze azoktól.”

A ma hazafisága, a mai hazaszeretet

Napjainkban, szinte az egész világon, minden gondolkodó ember próbálja meghatározni helyét a világban, s ennek legfontosabb eleme az őt körülvevő emberekhez, a mikro- és makro-közösségéhez, a társadalomhoz, a hazához való viszonya. A hazafiság lényegében érzelmi viszony, amely tudatosul az egyénben.

A 19. századi reformkori megfogalmazás *Vörösmarty Mihály* Szózatában:

„Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.”

A haza, a hazaszeretet, a hazafiság fogalma tudományosan is meghatározott és ismert, de minden korban függött és függ a társadalmi rendszertől is. Célunk a mai közgondolkodás alakításában, hogy mindenki elfogadja a hazafiság és a társadalmi haladás közti szoros történelmi kapcsolatot.

Kölcsey Ferenc unokaöccséhez, *Kálmán*hoz írt intelmeiben így fogalmazott, üzenve a mának is: „Minden művelt embernek a hazát kell legfőbb gondjaivá tennie: s ez mindenek felett oly hazákról értetik, hol az egyes polgárnak a közdolgok folyásába tekinteni joga, s kötelessége van…

A hazaszeretet egyike a kebel tiszteletreméltó szenvedelmeinek; de sok kívántatik, míg annak tiszta birtokába jutunk… Mert tudd meg: e szóban: haza, foglaltatik az emberi sze-

retet és óhajtás tárgyainak egész összessége: oltár, atyád által istennek építve, ház, hol az élet első örömeit ízleléd; föld, amelynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátaid, rokonaid s polgártársaid egytől egyig csak egészítő részei annak. Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!"

Németh László, Illyés Gyula írásaiból, szavaiból is egyértelműen kitűnt, hogy a hazafiság egyben az alattunk lévő földdel a hazát jelenti, a rajta élő néppel, közösséggel együtt. A nemzetet elsősorban az együtt élő nép – etnikumi hovatartozás nélkül – jelenti az adott hazában. A nemzettudatot az ott élők múltja, hagyományai, önbecsülése, tenni akarása, felelősségérzete, morális érzékenysége és tisztasága határozza meg.

A nemzetet átfogó erő a földet, az arra épült tulajdonokat, a tudást birtokló és ezek védelmét, megőrzését biztosító parasztságban, munkásságban, értelmiségben, művészekben, valamint a hadseregben, a fegyveres őrző-védő testületekben van. Ami egy nemzetnek dicsőséget ad, az az embereken múlik, akik ott élnek és dolgoznak.

A haza, a nemzet nem tűrheti el a benne élők közömbösségét. A közömbösség egy nemzet halálához vezethet.

A ma hazafisága a cselekvő hazafiság. A cselekvő hazafiság viszont nem nélkülözheti a szomszéd nemzetekkel, népekkel, szervezetekkel (pl. NATO) a helyes elvek, gyakorlati teendők meghatározásával kötött, együttműködést biztosító, azon alapuló szerződéseket.

Alapfeladatunk – többek között – kialakítani a reális képet a felnövekvő nemzedékben is nemzetünk, a magyarság és etnikumai helyéről, szerepéről nemzetközi viszonylatban, a kialakuló új korban, világban.

A hazafiság, a honvédelem, a nemzet biztonsága

E kérdés az utóbbi években egymástól elkülönülten jelent meg, mozaikszerűen történő értelmezésekben. Kevés törekvés volt felismerhető, amely ezek szoros összetartozására, összefüggésére irányult.

A közel negyvenéves irodalmi alkotásokban, de még a legutóbbi időben megjelent művekben sem tükröződik koherensen e kérdéskör. Azaz nincs szerves kapcsolat a hazaszeretet és a honvédelem, a társadalmi, nemzeti haladás, a hadsereg, a történelmi múlt pozitív hagyományai és az új eredmények, valamint a ma hazafisága, a nemzet biztonsága és honvédelme között.

Nincs mai „katonairodalom", a médiákban is csak eklektikusan jelennek meg e témában alkotások, a negatív hírközlés viszont annál több.

Jobbágy Károly író-költő-műfordító, gimnáziumi tanár a régi és még érvényben lévő (1978-as) tanterv véleményezése során a következőket mondta: „A hazaszeretetre, a honvédelemre való nevelés iskoláinkban is nagy probléma, értekezletek tárgya. Egyik történész tanártársam így beszélt nekem gondjairól: Hazaszeretet, a haza történelmének megteremtése… Hogyan tanítsam erre a fiatalokat? Ezt hallgasd meg! Tanmenetünkben a történelemórákon a honfoglalásra és államalapításra engedélyezve van egy tanóra, a pun háborúkra három. Melyik fontosabb a magyar diák számára?"

Az érettségiző diáknak nálunk legalább két Moličre-művet kell kötelezően ismernie, de egyet sem *Eötvös József*től, *Széchenyi István*tól, s *Zrínyi Miklós* Szigeti veszedelme is csak ajánlott olvasmányként, választható műként kerül az érettségi tételek közé. *Madách Imre* Az ember tragédiájára is csak három tanóra jut.

A középiskolás tanulóknak nincs közvetlen katonai élményük, még a honvédelmi napok megtartása is háttérbe szorult, nincs pályaválasztás címén tehető laktanya-látogatás, sem katonai pályákat ismertető osztályfőnöki óra.

Ezen ellentmondásos helyzet felszámolását hivatottak segíteni részben a Nemzeti Alaptantervben, valamint a Közoktatási törvényben előírt (79/1993. és 62/1996-os módosítása) helyi pedagógiai programok.

A hazafiság, a honvédelem és a NAT

A hazafiság és a honvédelmi nevelés szemszögéből áttanulmányozva a Nemzeti Alaptanterv tartalmi anyagát, a következőket összegezhetem:

Közös követelmények

Hon- és népismeret

Megjelenik követelményként a *nemzeti* kultúra nagy múltú értékeinek megismerése, a kiemelkedő államférfiak, tudósok, feltalálók, művészek, írók, költők, sportolók tevékenységének, munkásságának ismerete. Tájékozottság a lakóhely, szülőföld, haza népeinek, valamint a szomszéd népek életével, szokásaival kapcsolatban.

A *Kapcsolódás Európához és a nagyvilághoz* követelményei meghatározzák a tanulói tájékozottságot az egyetemes kultúra legjellemzőbb, legnagyobb hatású eredményeivel kapcsolatban; a tanulók vállalja-nak részt a nemzetközi kapcsolatok ápolásában.

A *Környezeti nevelés* alapkövetelménye kialakítani tanulóinkban a környezettudatos magatartást, a fenntartható fejlődés megőrzésének képességét.

A *Kommunikációs kultúra* elsősorban az új audiovizuális környezetet értő, szelektíven használó fiatalokat igényli.

A *testi és lelki egészségre* nevelés megköveteli az önálló, helyes döntéseket hozó, egészséges életvitelt kialakító, harmonikus életvitel alapján élő nemzedéket.

A *tanulásra* nevelés során az adott tananyag elsajátításához szükséges tárgyi-cselekvéses, szemléletes és szóbeli módszereket kell kialakítani a tanulókban.

A pályaorientáció során a tanulóink képességeihez, adottságaihoz mérten a legoptimálisabb pályaválasztást kell elősegíteni.

Az általános műveltségi követelmények

Magyar nyelv és irodalom

Alapfeladat: az erkölcsi, társadalmi érzékenység, ítélőképesség fejlesztése, a feltárt emberi kapcsolatok, magatartások, indítékok, álláspontok megértése, élethelyzetek, konfliktusok áttekintetése, tettek, következmények, döntések erkölcsi elemzésével.

A tanulónak tudnia kell *Balassi Bálint Egy katonaének, Vörösmarty Mihály Szózat* és *Petőfi Sándor Nemzeti dal* című versét. Tudjon idézni *Arany János Toldi* című műveből. Olvassa el értő módon *Jókai Mór A kőszívű ember fiai* című regényét.

Idegen nyelv

Ismerje a hazával, honvédelemmel, informatikával kapcsolatos idegen nyelvi kifejezéseket.

Matematika: tantervi követelményei közül több jól kapcsolódik a honvédelmi oktatáshoz

– a geometriai mérések használata a gyakorlatban (kerület, terület, felszín, térfogat);
– a szögfüggvények és vektorok témaköre;
– a valószínűség becslése és kiszámítása.

Ezekre mind a térképészetnél, mind a harcászatnál, a mentéseknél, a katasztrófák kezelésénél szükség lehet.

A *Ember és társadalom* műveltségi körből a tanuló

– tudja megkülönböztetni a bűnt a bűnöstől, elemezze mások és önmaga hibás döntéseit;
– ismerje fel, hogy ő és mások kiért, miért, miben és mennyiben felelősek;
– ismerje a jó kapcsolatot és a kapcsolódást elősegítő személyiségvonásokat;
– ismerje fel, mit tehet a közjó és az emberi jogok érdekében;
– becsülje az emberi élet és a természet értékeit;
– tudjon érvelni;
– értse a rend és a szabadság összefüggését;
– fogja fel, hogy a történelem értelmezése esetenként politikai célokat szolgál;
– információit legyen képes kritikusan szemlélni;
– tudjon önálló véleményt mondani a társadalmi-történelmi jelenségek okairól és következményeiről;
– tudja, hogy a társadalmi-történelmi jelenségeknek lehetnek egy időben pozitív és negatív oldalai;
– legyen képes a többségi és kisebbségi vélemény összehasonlítására és értékelésére, a kisebbségi vélemény figyelembevételére;
– tudja, mit jelent és mit tartalmaz az alkotmány;
– ismerje állampolgári jogait, kötelességeit, a választó jogait;
– ismerje hazánk kormányzati rendszerét;
– tudja, mi a törvény, a törvényalkotás;
– ismerje az önkormányzatok feladatait és irányítási rendszerét;
– tudja, mi a belső rend és az annak védelmét szolgáló testületek feladata;
– tudja, hogy a haza védelme minden állampolgár alapvető kötelessége, amely áldozatvállalással is jár;
– ismerje a magyar állampolgárság kritériumát, a külföldön tartózkodás írott és íratlan szabályait;
– ismerje az ENSZ, a NATO, az EK legfontosabb feladatát, s hogy miért létérdekünk az ezekhez való kapcsolódás;
– legyen jártas a történelmi korok főbb jellemzőit, politikai vonatkozásait illetően;
– ismerje a békeszerződések lényegét, szerepét.

Ember és természet

A tanuló

– legyen képes szerzett ismereteit, megfigyeléseit, mérési eredményeit, illetve a szerzett adatokat áttekinthetően rendezni, értelmezni, felhasználni és alkalmazni;
– ismerje a természettudományok alaptörvényeit, kiemelkedő tudósait és azok munkásságát;

– legyen jártas a fizika, a kémia, a biológia és az egészségtan ismeretrendszerében;
– legyen képes ismereteket alkalmazni az elektromos, az optikai és a hangátviteli eszközök használata során;
– ismerje az atomenergia hasznosításának módjait, az azokkal kapcsolatos védelmi eljárásokat;
– ismerje a balesetvédelmi eljárásokat, és legyen jártas azok gyakorlati végrehajtásában;
– ismerje a sugárveszély elhárításának módjait, az alapvető vegyvédelmi eljárásokat.

Földünk és környezetünk
A tanuló
– ismerje Földünk és az Univerzum arculatát;
– legyen jártas a térképolvasásban;
– ismerje a tájékozódás (szárazföldi, vízi, légtéri) alapeszközeit;
– legyen tájékozott regionális és globális kérdésekben;
– ismerje fel a kontinensek, tájak, országok sajátosságait, különbségeit, rendszerét;
– tudja és alkalmazza a természet- és a környezetvédelmi eljárásokat.

Ének és zene
A tanuló
– tudjon énekelni;
– ismerje és énekelje a *Himnuszt* és a *Szózatot;*
– ismerje a hagyományos katonadalokat, nótákat.

Tánc
A tanuló
– ismerje az alapvető társastáncokat (keringő, tangó, csárdás);
– ismerje fel a toborzó, a verbunkos és a katonatáncokat.

Vizuális kultúra
A tanuló
– legyen tájékozott a művészettörténet nagy korszakait illetően;
– legyen képes rajzok, ábrák, vázlatok, katonai térképek, térképvázlatok készítésére, a meglévők értelmezésére;
– legyen jártas a szerelés, építés, modellezés alapműveleteiben.

Mozgóképkultúra, médiaismeret
A tanuló
– ismerje a (TV-készülék, kamera, a lejátszó, a fényképezőgép, az adó-vevő, a magnetofon, a rádió, a telefon és a telefax stb.) használatának és kezelésének módját.

Informatika-számítástechnika
A tanuló
– legyen jártas a könyvtárhasználat területén;
– felhasználói szinten tudja kezelni az írógépet és a számítógépet;
– tudja használni a számítógép könyvtárstruktúráját, alkalmazni az operációs rendszert és a legfontosabb segédprogramok szolgáltatásait;
– tudjon számítógéppel kisebb dokumentumokat létrehozni;
– legyen képes kikeresni valamit a számítógépes nyilvántartásban.

Technika
A tanuló
– tudjon tájékozódni a technikai környezetben;
– legyen jártas a rajzeszközök kezelésében és az egyszerű szerkesztési feladatokban, mérési (mm) pontossággal;
– tudjon tervet, tervezési stratégiát felvázolni;
– ismerje az anyagvizsgálatok elemi módszereit;
– legyen jártas az alapszerszámok használatában;
– ismerje a gyalogos és a tömegközlekedés alapvető szabályait, helyes magatartásformáit;
– ismerje a táplálkozás elemi szabályait, az ételkészítési alapmódokat.

Testnevelés
A tanuló
– rendszeresen végezzen testedzést;
– tudatosan vegyen részt egészséges testi fejlesztésben;
– ismerje legalább két úszásmód alaptechnikáját;
– sajátítsa el az önvédelmi fogásokat;
– érjen el jelentős fejlődést maximális és gyorsasági erőben, állóképességben;
– fejlessze izomérzékelését, ritmus- és reakcióképességét, térbéli tájékozódó képességét, labilis egyensúlyi helyzetben is növekvő biztonsággal uralja testhelyzetét.

A hazafias és honvédelmi nevelés a helyi tantervi mintákban

Az óvodapedagógusoknak, az iskola tanítóinak, tanárainak egyéni, a nevelőtestületeknek pedig közös feladata a hazafias és honvédelmi nevelés követelményeinek teljesítése.

E nevelés és a fejlesztés elsősorban
– az irodalom és anyanyelvi,
– a történelem és társadalomismeret,
– a vizuális kultúra,
– az ének-zene-tánc,
– a testnevelési,
– valamint az osztályfőnöki órákon valósul meg.

De kapcsolódó anyagrészeiknél szólni kell róla a többi tantárgy óráin is.

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő programban (ÉKP) az 1–8. évfolyam számára kidolgozott követelmények között elég markánsan megfogalmazva találjuk meg e feladatsort (Calibra Kiadó).

A Kisiskolák tankönyvcsaládban (Bács-Kiskun Megyei Pedagógiai Intézet) az irodalom és társadalmi ismeret tanterv tartalmazza zömében a közös és általános követelményeket az 1–2. és 3–4. évfolyam osztatlan iskolai csoportjai számára.

A Nevelési és képzési program keretén belül a 6–16, valamint a 10–16 éves tanulók számára (Fürst Stúdió Kiadó) kétkötetes pedagógiai program, helyi tantervi minta, ill. gyűjtemény áll rendelkezésre a NAT alapján (65 féle tantervi program), mindegyik tantervi programban átgondolt utalás, feladatmegjelölés található e követelmény teljesítésére.

A közös cél: „Olyan alapvető ismeretek birtokába juttatni tanulóinkat, amelyek segítségével képesek bekapcsolódni az őket körülvevő mikrokörnyezet (család, iskola, lakóhely, majdani munkahely) valós értékeinek gyakorlatába; dönteni tudnak (egyedül vagy szüleik, gondviselőik segítségével) a továbbtanulásról, további életükről. Ugyanakkor nyitottak legyenek a makrovilág (a haza, a nagyvilág, az Univerzum) történései iránt is. (…) Legyenek képesek ismereteik (írás, olvasás, számolás, beszéd-kommunikáció, viselkedési kultúra) birtokában tudatosan és igényesen élő, feladatokat vállaló, teljesítő, egymást segítő ifjakká válni, akikre jellemző:

– a színvonalas alapműveltség, nyitott sokoldalúság;
– egymás tisztelete és mások értékeinek megbecsülése;
– a haza iránti elkötelezettség, társadalmi érdeklődés, aktivitás;
– etikus, alkotó diákélet, életkoruknak megfelelő értékrend, döntési képesség.”

A tantárgy tantervi ismertek mindegyike sok fogódzót ad e feladatkör teljesítéséhez. Még a két kötet borítójának színeiben megjelenő piros–fehér–zöld is a nemzeti jelleget, hazafias elkötelezettséget tükrözi.

Az OKI adatbankjában szereplő tantárgyi tantervekben adott tananyagrészekhez kapcsolódik e feladatsor, hol markánsan, hol csak érintőlegesen megfogalmazva.

1988-ban az Officina Nova kiadó kétkötetes gyűjteményt adott közre, tematikus sorrendbe szedve a hazaszeretet verseit. A kétkötetes mű címe: Rendületlenül, a hazaszeretet versei. Szerkesztette: *Benedek István.* A 944 oldalnyi tartalom az alábbi fő témák köré rendezte a verseket:

I. Száll az ének szájról, szájra (Attila és Árpád emléke)

Arany János, Zrínyi Miklós, *Benedek Elek*, Vörösmarty Mihály, *Arany László, Garay János, Csáti Demeter, Juhász Gyula, Tóth Kálmán* versei szerepelnek itt.

II. Magyarországnak édes oltalma (Árpád-házi királyok kora)

Szent István király intelmei, Vörösmarty Mihály, *Hegyei Gábor,* Arany János, Garay János, *Katona József, Tóth Árpád,* Madách Imre, *Keresztury Dezső* egy-egy kapcsolódó műve szerepel itt.

III. Játék Budában, fényes harci játék (Anjouk és Hunyadiak kora)

Arany János, *Czuczor Gergely,* Vörösmarty Mihály, *Heltai Gáspár, Petőfi Sándor, Cserei Mihály* és ismeretlen költők művei találhatók meg ebben a részben.

IV. Hős vértől párosult gyásztér (Törökvilág)

Illyés Gyula, Ady Endre, Czuczor Gergely, Vörösmarty Mihály, *Kisfaludy Károly,* Eötvös József, *Reviczky Gyula, Kosztolányi Dezső, Kerényi Grácia, Tinódi Sebestyén, Bornemissza Péter, Szegedi Gergely,* Balassa Bálint, *Rimay János, Sárközi Máté,* Zrínyi Miklós, *Gyöngyösi István,* Kölcsey Ferenc, *Kazinczy Ferenc* művei szerepelnek e fejezetben.

V. A hazáért és a szabadságért (Kurucok kora)

Ismeretlen szerzők művei, *Thaly Kálmán, Endrődi Sándor, Lévay József, Kaffka Margit, Radó Antal,* Ady Endre alkotásait olvashatjuk.

VI. Forr a világ bús tengere (Magyar jakobinusok kora)

Szász Károly, Karinthy Frigyes, Batsányi János, Szentjóbi Szabó László, Baróti Szabó Dávid, Virág Benedek, Fazekas Mihály, Kisfaludy Sándor, Csokonai Vitéz Mihály, Verseghy Ferenc, Berzsenyi Dániel verseit találjuk meg.

VII. Hass, alkoss, gyarapíts! (Reformkor)

E tematikus egységben *Kisfaludy Károly,* Kölcsey Ferenc, *Bajza József,* Eötvös József, *Erdélyi János,* Vörösmarty Mihály, Arany János, Petőfi Sándor verseit olvashatjuk.

VIII. Az *Alig virradt, már újra elborul* (Szabadságharc) című fejezet

tartalmazza Czuczor Gergely, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály vonatkozó verseit.

IX. Fiaim, csak énekeljetek (Elnyomás és kiegyezés) címszó alatt

Vörösmarty, *Tompa Mihály,* Erdélyi János, Madách Imre, *Gyulai Pál*, Tóth Kálmán, Arany János, *Kozma Andor* kapcsolódó műveit találjuk.

X. A kisded makk sudárba szökken (Századfordulónk) fejezetben

Gyulai Pál, Tóth Kálmán, Reviczky Gyula, *Komjáthy Jenő, Ábrányi Emil, Szabolcska Mihály, Vajda János,* Radó Antal, *Kriza János,* Benedek Elek, *Majtényi Flóra* és több ismeretlen szerző műve, valamint népdal és katonadal szerepel.

XI. A föl-földobott kő (Így kezdődött) témakör

Ady Endre ideillő verseit tartalmazza.

XII. Csak egy éjszakára (A háború) címszó alatt

Győri Géza verseit gyűjtötte össze a szerkesztő.

XIII. Magyar táj, magyar ecsettel (Így folytatódott) fejezetben

Juhász Gyula, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, *Füst Milán,* Tóth Árpád műveit találjuk.

XIV. Jónás a cethalban (Két világháború között) részben

elsősorban Babits Mihály verseit, majd *Végvári (Reményik Sándor),* Sajó Sándor műveit olvashatjuk.

XV. A *Magyar romokon* (Még mindig a két háború közt) című részben

Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, *József Attila, Dzsida Jenő, Tompa László, Szabó Lőrincz,* Füst Milán, Erdélyi József, Illyés Gyula, *Mécs László, Jékely Zoltán, Vas István, Áprily Lajos, Sinka István, Veres Péter* versei találhatók.

XVI. A *Haza a mélyben* (A második világháború alatt és után) fejezetben

Sárközi György, *Fenyő László, Radnóti Miklós,* Vas István, *Berda József,* Illyés Gyula, *Rónay György,* Kerényi Grácia, Garai Gábor, *Váci Mihály, Márai Sándor* alkotásait olvashatjuk.

E kötetek szervesen kiegészítik a NAT hazafias és honvédelmi nevelési követelményeit. A kötetek függeléke életrajzi adatokat, fotókat közöl a szerzőkről.

Benedek Elek száz évvel ezelőtt írt sorai mintha a mának szólnának: „De a közvélemény, a felháborodott közvélemény megtisztultan akarja látni a nemzetet."

Csüggedés és lopás helyett termelés és összefogás, korrupció helyett tisztesség – mindössze erre van szükség, a cselekvő, értelmes, felelősségteljes hazafiságra.

Gondolatok két könyvről

Oktatás – Biztonság – Honvédelem

A kötet, mely a Történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára sorozatban a tizedik, egy, 1997. április 4-én Oktatás – Biztonság – Védelem címmel tartott országos tanácskozás eredménye. A szerkesztő (és a konferencia-szervezők) érdeme, hogy megrendezték ezt a konferenciát, s anyagát kibővítve közreadták. Szabolcs Ottó, a sorozat szerkesztője a kötet rövid előszavában a téma időszerűségét hangsúlyozza két szempontból. Egyrészt mert a honvédség szerkezetében végbemenő jelentős átalakulások nagyon is érdeklik a tanulókat, másrészt a biztonság, honvédelem kérdésköre külön fejezetet kapott az 1998-ban bevezetésre kerülő Nemzeti Alaptantervben. A recenzens kiemeli a szerkesztőnek és a szerzőknek a témaválasztással kapcsolatos érdemeit is. Az országos tanácskozáson elhangzott előadások kiegészülnek a legfontosabb időszerű információkkal. Ezek képezik a kötet második részét.

Gazdag Ferenc Magyarország NATO-aspirációiról foglalja össze gondolatait. A konferencia időpontjában a közvélemény-kutatási adatok a „csatlakozáspártiak" győzelmét jelezték egy kiírásra kerülő népszavazáson. Ennek ellenére a szerző úgy látja, hogy a magyar közvélemény tájékozottsága az Észak-Atlanti Szerződéses Szervezettel kapcsolatban ijesztően alacsony. Az emberek NATO-képe sematikus, elavult és hamis. A közember a NATO-t általában egyszerű katonai szervezetnek gondolja, amelynek fő feladata a kollektív önvédelem. Holott e megállapítást meg kell előzze egy másik, az, hogy a katonai szervezet csak eszköz azoknak a közös demokratikus értékeknek és az ezekből fakadó közös érdekeknek a védelmére, amelyek a szövetség tagjait a védelmi szükségletnél is szorosabban összefűzik. Gazdag siet leszögezni: erről nem a társadalom tehet. Ismeretes, a népszavazáson a „csatlakozáspártiak" győztek. Ez a tény azonban nem teszi időszerűtlenné a szerző azon gondolatait, amelyeket NATO-tagságunk remélt hozadékaként fogalmaz meg. A csatlakozás költségei kapcsán hangsúlyozza, hogy a kompatibilitás inkább vezetési illeszkedést, kommunikációt, nyelvismeretet jelent, s csak kismértékben fegyverzeti vagy felszerelésbeli azonosságot. Ismerteti álláspontját a nukleáris fegyverek telepítésének kérdésében, s érveket sorol fel a semlegesség jelenlegi esélyeit latolgatókkal szemben.

Matus János témája a biztonság és a biztonságpolitika. A szerző rövid történelmi visszapillantásában felvillantja a biztonságkutatás eddigi tapasztalatait. A biztonságpolitikai kutatás egy adott ország biztonságát kettős összefüggésrendszerben vizsgálja: először a biztonság fenntartására irányuló nemzeti erőfeszítések rendszerében, másodszor az adott nemzetközi rendszer keretében, ahol az ország elhelyezkedik, szubregionális, regionális vagy globális méretekben. Mindkét összefüggésrendszerben figyelembe kell venni történelmi, politikai, gazdasági, katonai, technológiai, jogi, szociológiai és lélektani szempontokat. Vagyis, a szerző a nemzetbiztonsági kutatómunka multidiszciplináris jellegét hangsúlyozza, majd definiálja a biztonságpolitika fogalmát és sorra veszi azokat az értékeket, amelyek annak defenzív, illetve offenzív irányultságát alkotják.

Nagy László Magyarország euro-atlanti integrációjának egyik jelentős összetevőjéről, a katonai integráció lehetőségeiről ad áttekintést. Először általánosságban elemzi az Európában kialakult biztonságpolitikai helyzetet, majd összeveti a katonai integrációval kapcsolatos álláspontokat a kibővülő intézményrendszer, illetve a csatlakozni kívánó fél szemszögéből. Ezen

belül a NATO-ra összpontosítja a figyelmét, de kitér a biztonság más nemzetközi intézményeire is. A legfontosabb következtetéseit így foglalja össze:

– Európában visszafordíthatatlan folyamatként halad előre az integráció;

– Magyarországnak elemi érdeke, hogy ebbe a folyamatba bekapcsolódjon;

– hazánk az integrációt a maga komplex értelmezésében tekinti az előrelépés eszközének;

– a biztonságon belül a katonai tényezők csökkenő jelentőségűek, de még fontos szerepet játszanak;

– a Magyar Köztársaság része kíván lenni a katonai integrációs folyamatnak is;

– a Magyar Köztársaságnak jó esélyei vannak arra, hogy az első körben felvételt nyerjen a NATO-ba.

Szabolcs Ottó a hazafias, honvédelmi nevelés kérdéseiről elmélkedik a megújuló iskolában. Álláspontja szerint ez nem reszortfeladat, nem csupán egyik vagy másik tantárgy sajátja, hanem a pedagógiai munka teljességét átitató egyik fő feladat. A szerző egyaránt bírálja a nevelésalapú, illetve az oktatásalapú hazafiság kialakítását egyoldalúságaik és labilitásuk miatt. Előnyben részesíti azt a szemléletet, amely a hazafias nevelést egyre inkább bevonja a képességfejlesztő pedagógia tárgykörébe és mindennapi, folyamatos feladatként fogja fel. Jelzi az új tantervi struktúrában rejlő lehetőségeket, ugyanakkor felhívja a figyelmet a direkt és az indirekt hatások arányának a fontosságára, az aránytévesztés veszélyeire.

A kötet második része fontos ismereteket tartalmaz *Honvédelem '96*, illetve *Haderő-átalakítás 1995–2005* címmel.

Röviden összefoglalva: a kötet szakmailag megalapozott, új ismereteket is nyújtó, igen hasznos munka.

Oktatás – Biztonság – Honvédelem. Szerk.: SZABOLCS OTTÓ. ELTE BTK–MTT Tanári Tagozat, Bp. 1997. 110 old.

Biztonságpolitika

A recenzens nem kis érdeklődéssel vette kezébe a Biztonságpolitika című könyvet, tudván, hogy e problematika a keleti rendszer összeomlását követő új világhelyzetben új megközelítéseket igényel, s azt is, hogy mennyi előítélet és tévedés vár e téren megszüntetésre, helyesbítésre. A kötet ismertetésének bevezetőjében szeretném előrebocsátani: a könyv anyaga mindvégig fenntartotta a figyelmemet. Szabolcs Ottónak, a téma fontosságát kiemelő, a mű megírásának okairól korrekten szóló előszava szerint a kötet elsősorban tanárok számára készült, annak tartalmi, módszertani és fogalmi színvonalát az ő igényeikhez és színvonalukhoz mérték. Ugyanekkor a kötet szerzői arra is gondoltak, hogy írásaik az érettebb tanulók, tanári segítséggel pedig minden tanuló számára is felhasználhatók legyenek.

A kötet diszciplinárisan szűk értelemben vett politikatörténet. A biztonságpolitika fő tényezőinek összefüggő bemutatását célozza meg tematikailag összefűzött tanulmányaival. Átfogó képet kíván adni azokról az emberiség sorsát meghatározó politikai változásokról, s közvetlen előzményeikről, amelyek az utóbbi évtizedben bekövetkeztek. A szerzők elsősorban a folyamatok valós okainak, értelmének, s várható következményeinek átláthatóvá tételét kísérlik meg. Másodsorban bőséges, konkrét, tényszerű információkat igyekeznek nyújtani, amelyek mindenkit segíthetnek egyéni véleményük kialakításában.

Haskó Katalin és *Hülvely István* közös tanulmánya a demokratikus politikai rendszerek működését és azok fontosabb intézményeit mutatja be. Minden bizonnyal azzal az igénnyel, hogy politikaelméleti alapokat, keretet nyújtsanak az új diszciplína

számára. A politika általánosabb megértése érdekében abból a kérdésből indulnak ki, hogy milyen szerepet kell a politikának a társadalomban betöltenie. Válaszukban a modern politika kettős értelemben is valóságot teremtő, konstitutív jellegét hangsúlyozzák. A politika azzal, hogy beavatkozásaik a társadalom életébe, viszonylagos társadalmi egyensúlyt teremt, s kiegyensúlyozza azokat a folyamatokat, amelyek önmagukban a társadalomban súlyos törésekhez vezetnének (elszegényedés, környezetszennyezés, társadalmi elégedetlenség stb.). Mindaz a konkrét, beavatkozó tevékenység, amelyre a politika vállalkozik, konstitutív abban az értelemben is, hogy politikai közösséget teremt: a társadalmi szükségletek kielégítése egybeesik annak a politikai közösségnek a megteremtésével vagy megerősítésével, amely legitimizálja mindazt, amit a politika tesz. A szerzőpáros bemutatja, miért és hogyan változott meg a demokrácia fogalma és jelentése az évek folyamán, valamint ismerteti a demokratikus politikai rendszer fontosabb intézményeit. A modern demokráciák az akaratképzéshez külön intézményeket, pártokat működtetnek. A szerzők bemutatják a politikai pártok kialakulásának történetét, azok fajtáit, egymáshoz való viszonyukat, a különböző pártrendszereket. Megvizsgálják a demokratikus politikai rendszer működését, a parlamenti többség és a kormányzás kérdését. A demokratikus rendszerek fontos intézménye a választás. A szerzők értelmezik annak funkcióit, illetve a választási rendszereket. Hangsúlyozzák, hogy nincs tökéletes választási rendszer. Végezetül a választási rendszerek és a parlamenti többség kérdéseit, illetve a képviselők jogait és kötelességeit taglalják. Összefoglalva: a szerzők a politikai rendszert mindenekelőtt olyan innovációs rendszerként értelmezik, amely alkalmas arra, hogy meghatározott történelmi körülmények között a társadalmi ellentmondások és érdekellentétek számára mozgásteret teremtsen.

Szemerkényi Réka a polgári-katonai kapcsolatokkal mint a biztonságpolitika önálló alterületével foglalkozik. Röviden áttekinti azokat a lehetőségeket, amelyek a hadsereg politikában betöltött szerepét jellemezhetik. A hadsereg politikai aktivizmusának egyik „alapeseteként" az ún. praetorianizmus veszélyét említi, amely kifejezés a haderő direkt és rendszeres, vagy akár folyamatos politikaformáló szerepét jelenti. Ismerteti azokat a megközelítéseket, amelyek ugyanarra a kérdésre keresik a választ: hogyan lehet minimalizálni a katonai hatalom befolyását a döntéshozatalra? Szemléletes a különbség a polgári demokráciák, illetve a kommunizmus gyakorlata között. A szerző sorra veszi azokat a közös pontokat, amelyek gyakorlatilag kivétel nélkül fellelhetők a polgári irányítás minden nemzeti rendszerében. Egy polgári demokráciában a hadsereg irányításának egyszerre kell a demokratikus és polgári ellenőrzést biztosítania, a kettő együtt jellemzi a nyugati demokráciákat. A szerző vizsgálat alá veszi a polgári ellenőrzés helyzetét, a jogi és intézményi reformokat Közép-Európában. Sokan a polgári ellenőrzést valójában felszínesnek, formálisnak, egy, a nyugatiak számára készített bemutatónak tartják. A szerző egyben biztos: csak a polgári társadalom érdeklődésének és egy szélesebb, hozzáértő polgári szakértői kör kialakulásával válhat az átalakulási folyamat valóban hosszú távon sikeressé.

Matus János és *Ujj András* a biztonság és a biztonságpolitika elméleti alapkérdéseivel, illetve a biztonságfelfogás változásaival foglalkoznak. A biztonság nehezen definiálható fogalom, ezért eddig nem is született olyan meghatározás, amelyet a témával foglalkozók többsége elfogadott volna. A szerzőpáros arra a definícióra szavaz, amely szerint a biztonság az emberi közösségek értékeinek védelmére, megőrzésére irányul. Ez kiegészül azzal a követelménnyel, hogy meg kell határozni a legfontosabb értékeket fenyegető veszélyek természetét és forrását. A biztonsági probléma fejlődésének eredményeként indokolt „nemzeti biztonságról", illetve „nemzetközi biztonságról" beszélni. Az európai folyamatok azt mutatják, hogy a két koncepció közötti különbség csökken,

és azok egyre inkább szervesen kiegészítik egymást. A biztonságpolitika meghatározása két alapvetően fontos elemet tartalmaz: az egyik egy szigorúan centralizált és koordinált állami funkció, amelyben a kormányé a végrehajtó szerep, a törvényhozás pedig az ellenőrzést tartja a kezében. A másik szerint a biztonságpolitika végső célja olyan alapvető nemzeti értékek védelme, amelyeket a társadalom meghatározó csoportjai elfogadnak, fontosnak tartanak és ennek következtében az adott biztonságpolitika széles körű társadalmi támogatottságot élvez. A szerzők a nemzeti értékek alapján meghatározott nemzeti érdeket olyan iránytűnek tekintik, amely utat mutat a politikai döntéshozók számára. Az új helyzetben a biztonsági funkciókat ellátó kormányszervek is keresik új feladataikat. A szerzők bemutatják azokat a demokráciákban bevett megközelítéseket, amelyek a biztonság és a gazdaság kapcsolatát vizsgálják, majd felvillantják a biztonságfelfogás változásait. A katonai biztonság a nyolcvanas évek második felére elvesztette prioritását. Az előtérbe kerülő problémák elsősorban gazdasági és szociális eredetűek, tehát megoldásukban is a gazdasági és szociális elemeknek kell dominálniuk.

Fülöp Imre a biztonságot veszélyeztető tényezőket mutatja be és elemzi. Röviden áttekinti ezek történelmi alakváltozásait. A döntő változás a 20. század második felében következett be a katonai jellegű veszélyek abszolutizálásának megszűnésével és a biztonság más, politikai, gazdasági, ökológiai, szociális dimenzióit fenyegető veszélyek reálisabb értékelésével. Osztályozza a biztonságot veszélyeztető tényezőket. E kihívások és kockázatok származásuk, nagyságrendjük, hatókörük és jellegük (szintjük), valamint a szerint osztályozhatók, hogy elsődlegesen a biztonság mely összetevőjére fejtik ki negatív hatásukat. A szerző vizsgálja az új, globális hatókörű – és ezért kezelésükhöz a nemzetközi közösség összefogását igénylő – fenyegetéseket. Ezek: a tömegpusztító, elsősorban a nukleáris fegyverek ellenőrzés nélküli elterjedése (újabb nukleáris hatalmak keletkezése, a volt szovjet nukleáris fegyverek vagy azok alkotórészeinek illetéktelen kezekbe kerülése és a hasadóanyagok csempészete, valamint a nukleáris szakemberek „elcsábítása", a brain-drain), a létfontosságú energiaforrásokhoz való hozzájutás megakadályozása, a terrorista és szabotázs akciók, a csökkenő gazdasági erőforrások, a tömeges migráció és az ökológiai problémák.

A Magyarországra és közvetlen környezetére, a közép-európai térségre ható lehetséges politikai jellegű kihívások és kockázatok döntő mértékben magából a rendszerváltásból, a Varsói Szerződés felbomlásából, valamint az évtizedekig elfojtott nemzetiségi, etnikai és vallási feszültségek felszínre kerüléséből fakadnak. A magyar társadalom élet- és létfeltételeit napjainkban már közvetlenül veszélyeztetik a fegyver-, a kábítószer- és az embercsempészethez kapcsolódó, erőszakos eszközöket alkalmazó nemzetközi bűnözés, valamint a terrorizmus különböző formái, a hazai szervezett bűnözésből eredő fegyveres akciók, illetve a fajgyűlöletet nyíltan hirdető politikai csoportok.

Gazdag Ferenc a biztonságpolitikai intézményeket tárgyalja. Áttekintésében négy intézményről szól: az európai szintet képviseli az Európai Unió, illetve a Nyugat-európai Unió, az euro-atlanti szintet testesíti meg a NATO, a pán-európai szintet az OSCE-vel (Európai Biztonság és Együttműködés Szervezete) lehet leírni, amely már mind földrajzi kiterjedés, mind tagságát, mind pedig működése jellegé tekintve az egész földet átfogó nemzetközi szervezet, az ENSZ felé mutat. Mivel az ENSZ-ről és főhatóságairól, illetve szakosított szerveiről viszonylag sok információ érhető el, az áttekintés itt a legrövidebb. Bővebb viszont az Unió és a NATO bemutatása. Az 1992-es maastrichti szerződés az Unió második pillérévé emelte a közös kül- és biztonságpolitikát. A jugoszláv válság rávilágított arra, hogy a nyugat-európai államok biztonsági együttműködésének sok-sok nehézséggel kell szembenéznie, s még nagyon hosszú az út a valódi cselekvőképességig. A közép- és kelet-európai

rendszerváltásokkal, tágabban fogalmazva a kétsarkú nemzetközi rendszer szétesésével megszűntek a NATO létrehozását kiváltó okok. A szervezetnek a legitimitás alapvető kérdésével kellett szembenéznie. A változó NATO-nak új stratégiai koncepciója van, s együttműködik a hajdani ellenfelekkel. 1997. évi júliusi, madridi csúcstalálkozóján a szervezet úgy döntött, hogy három országot (Csehország, Lengyelország, Magyarország) hív meg a csatlakozási tárgyalásra. A közel 50%-os részvétellel megtartott magyarországi népszavazáson a megjelent választók mintegy 85%-a támogatta a csatlakozást. A szerző vázlatosan ismerteti az EBEÉ (1994-től EBESZ) intézményesülésének folyamatát, tevékenységét.

Nagy László és *Szentesi György László* a fegyverkezés és a leszerelés kérdéseit vizsgálják 1945–1995 között. A biztonságnak – még szűken vett katonai értelemben is – több összetevője van, közöttük előkelő helyet foglal el a fegyverkezés. A szerzők bemutatják a két szuperhatalom közötti fegyverkezési versenyt. A fegyverkezés azonban nem „mindenható". Helyet hagy más összetevőknek is. A tárgyalások a 20. században, különösen a második világháborút követően a biztonság fontos, esetenként meghatározó tényezőivé váltak. Tért hódított az a felismerés, hogy a biztonság csakis kölcsönös lehet, továbbá az, hogy a fegyverzetkorlátozás hatalmas jogi, szervezési és technikai munkát igényel. A szerzők részletesen taglalják az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti fegyverzetkorlátozási és -csökkentési folyamatot, amely az atomfegyverek legveszélyesebb változatai, a hadászati támadófegyverek területén kezdődött meg (SALT-I, SALT-II, INF, START-I, START-II). Az 1973–1989 között, a hagyományos fegyverek korlátozásáról Bécsben folytatott sokoldalú tárgyalások szerződés nélkül zárultak. Megegyezés 1990 novemberében született. A szerzők bemutatják, hogy ha az egyenlőtlenségeket nem is lehet teljesen felszámolni, a szerződés végrehajtása esetén azok jelentősen csökkennek, a meglepetésszerű támadásra pedig gyakorlatilag egyetlen ország sem lesz képes. Ezt követően a szerzők a fegyverzetkorlátozás kérdéseit taglalják a jugoszláv utódállamok területén, majd a nukleáris fegyverek hidegháború utáni szerepét részletezik. Foglalkoznak a katonai űrtevékenységgel, a biológiai és a vegyi fegyverek tilalmával, az atommentes övezetek létesítésével és a fegyverkereskedelem kérdésével. 1987 és 1995 között a fegyverek nemzetközi kereskedelmének nagyságrendje kevesebb mint felére esett vissza.

A szerzők a nemzeti értékek alapján meghatározott nemzeti érdeket olyan iránytűnek tekintik, amely utat mutat a politikai döntéshozók számára. Az új helyzetben a biztonsági funkciókat ellátó kormányszervek is keresik új feladataikat. A szerzők bemutatják azokat a demokráciákban bevett megközelítéseket, amelyek a biztonság és a gazdaság kapcsolatát vizsgálják, majd felvillantják a biztonságfelfogás változásait. A katonai biztonság a nyolcvanas évek második felére elvesztette prioritását.

Dunay Pál az 1990-et követő időszak magyar biztonságpolitikáját mutatja be. A hangsúlyt az ország nemzetközi kapcsolataira helyezi, az ország belső biztonságának kérdéseivel nem foglalkozik. A magyar kül- és biztonságpolitikának a rendszerváltás óta három ún. prioritása van. Ezek: kapcsolódás az euro-atlanti intézményekhez, majd integráció ezekbe a szervezetekbe; jószomszédi kapcsolatok; a határon túl élő magyar kisebbség támogatása. Részletesen foglalkozik a külpolitika három fő cselekvési irányával, egyensúlyával. Ezután a

magyar országgyűlés által 1993 márciusában elfogadott biztonságpolitikai alapelvek kapnak helyet írásában, majd röviden szól a magyar fegyveres erők védelmi képességéről. A szerzőnek az a véleménye, hogy az elmúlt nyolc évben nem összpontosult kellő figyelem a tényleges védelmi képesség fenntartására, növelésére.

Szabolcs Ottó módszertani alapvetésében a biztonságpolitikai ismeretek természetes helyét az Ember és társadalom műveltségi tömbben jelöli ki, tanításukhoz pedig a történelem- és az osztályfőnöki óra pedagógiai „fegyvertárának" bevetését javasolja.

A tanulmányok mindegyike jó, szakmailag megalapozott, új ismereteket is nyújtó, nagyon hasznos munka. A könyv értékét nagyban növeli a témákhoz kapcsolódó szakirodalom, a munkafüzetbe illő kérdések és feladatok közlése. A szakirodalom jó eligazodást ad azoknak, akik tovább akarnak lépni e területen.

Elismerő szavaimmal nem akarom azt állítani, hogy minden kérdésben egyetértek a szerzőkkel. A könyv szerkesztéséhez úgy viszonyulok, mint kiindulóponthoz, s nem végszóhoz. Ezért feljogosítva érzem magam néhány gondolat megfogalmazására. Távol álljon tőlem, hogy bíráljam a könyvet, de szabadjon megkérdeznem: arányban vannak-e az egységesség terén tett engedmények az oktatás informálásának gyorsaságával? Ellensúlyozza, ellensúlyozhatja-e az időfaktor a könyv szerkesztésében figyelmen kívül hagyott konvenciókat, formai szabályokat? A kérdések nem azt akarják sugallani, hogy a recenzens tudja a rájuk adandó válaszokat. Mindössze azt állítom, hogy a munkát tovább kell folytatni. Ez csak az első lépés legyen ezen az úton.

Biztonságpolitika. Szerk.: SZABOLCS OTTÓ. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, ELTE BTK–MTT Tanári Tagozat Bp. 1997. 196 old.

Sz. Varga Lajos

Biztonságpolitika

Nem lehetett eldönteni, kik lepődtek meg igazán azon a tanácskozáson, amelyet Biztonságpolitikánk tegnap és ma címmel szerveztek a Magyar Honvédség Művelődési Házában. Vajon a kezdeményezők, akik nem számítottak ekkora érdeklődésre, vagy a meghívottak, a történelmet oktató pedagógusok, akik ugyancsak nem akarták elhinni, hogy köreikben ekkora a kíváncsiság a biztonságpolitika aktuális kérdései iránt?

Meglepetés ide vagy oda, a konferencia sikere mindkét oldal reményeit igazolta. Miszerint igen is helye van a magyar oktatás rendjében a biztonságpolitikának annak ellenére, hogy egyelőre egyetlen oktatási intézmény hivatalos tematikájában sem szerepel. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem ősztől már tervezi tantárgyként indítani a témakört, és lehet, hogy az ELTE-n is hallgatható lesz. Ez ugyan kezdetnek nem rossz, de ezek mellett kérdés, hogy mi történjen a közép- és általános iskolás diákok kíváncsiságának kielégítésével?

A tanácskozás szervezői azt a hiányérzetet igyekeztek enyhíteni, amely elsősorban a pedagógusok részéről volt érzékelhető, hiszen a tájékozatlan tanár nem képes a diákság kíváncsiságát hitelesen kielégíteni, ha az előtte sem ismert biztonságpolitika kérdései merülnek fel. Nos, a konferencia valamennyi résztvevője kézhez kaphatta azt a segédkönyvet, amelyet *Biztonságpolitika* címmel éppen a pedagógusok számára állított össze egy jeles, a témában magas szinten járatos szerzői, szerkesztői grémium. A több tanulmányt magában foglaló kötetet a Honvédelmi Minisztérium Straté-

giai és Védelmi Kutatóintézete, az ELTE Bölcsészettudományi Kara és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata jegyzi, de kiadásában, anyagiakkal és szellemi segítségnyújtással a Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztálya jelentős szerepet játszott. A pedagógusi segédkönyv nem csupán a legfontosabb tényanyagokat tartalmazza, hanem kiegészül módszertani ajánlásokkal és bőséges irodalomjegyzékekkel is.

A biztonságpolitika felfogása, értelmezése és gyakorlata a rendszerváltozás, de különösen a NATO-hoz való csatlakozási folyamat kezdete óta jelentősen megváltozott. A változások sajátosságait elemezte *Gyarmati István,* a HM helyettes államtitkára, aki egyben az európai és NATO integrációs folyamatok koordinálását is végzi a minisztériumban. A pártállami évtizedek alatt a biztonságpolitika csupán egy szűk szakértői kör előtt volt nyitva, így nem csoda, ha a sajtónyilvánosság kiteljesedésével, az állami politika nyitottá válásával sok olyan kérdéssel szembesülnek az állampolgárok, amelyeket korábban nem ismerhettek, ma viszont sok esetben rájuk van bízva egy-egy, a nemzet számára fontos döntés meghozatala. Egyre inkább e döntések közé tartoznak a négyévente megtartott választások, de ilyen volt a közelmúltban a NATO-népszavazás is. A biztonságpolitikai eligazodás készsége tehát egy európai demokratikus jogállamban az állampolgári lét egyik elengedhetetlen feltétele.

A tanulmánykötet megalkotói időben felismerték, hogy mekkora elmaradásokkal küzd a magyar oktatási rendszer a biztonságpolitika területén. A legoptimálisabb tartalom kiválasztása sem volt egyszerű, hiszen a biztonságpolitika a történettudományi és a politológia közötti határmezsgyén helyezkedik el, így nem igazán sorolható egyik tudományághoz sem. Önállósodásához azonban még nem értek meg a feltételek. A kezdeményezés tehát feltétlenül hasznos nem csupán a biztonságpolitika jobb megértése, megértetése miatt, hanem a magyar oktatásügy továbbfejlesztése szempontjából is. A kötet szerkesztőbizottságában egyébként *Császár Tibor, Fischer Ferenc, Gazdag Ferenc, Koós Anna* és *Szabolcs Ottó* vállalt szerepet, a szerkesztői és a pedagógiai munkát Szabolcs Ottó végezte, a felelős kiadói tevékenységet pedig Gazdag Ferenc vállalta fel.

Gróf Ferenc

Közelebb Magyarország második világháborús szereplésének megismeréséhez (?)

Amikor a könyvkiadás nem túl könnyű helyzetéről elmélkedik szerző és olvasó egyaránt, s elkészített, de anyagi okok miatt meg nem jelent kéziratokról hallunk, akkor szinte üdítően hat a hír: a nehéz körülmények ellenére is újakkal gyarapodott a magyar lexikonok nem túl nagy száma. A legújabb hazai lexikonok egyike, az 1996 végén megjelent Magyarország a második világháborúban.

Nem kevés kurázsi és elszántság kell/kellett ma hazánkban ahhoz, hogy valaki lexikon összeállítására és megjelentetésére adja a fejét. Úgy látszik, *Sipos Péter* főszerkesztő és *Ravasz István* szerkesztő azok közé a történészek közé tartoznak, akik rendelkeztek mindezzel. Szervezői-szerkesztő munkájuk eredményeként született meg a közel 600 oldalas kiadvány, amely a legújabb ismereteket teszi közzé Magyarország második világháborús szerepléséről.

A szerkesztők az MTA Történettudományi Intézete, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Magyar Hadtudományi Társaság tagjai, munkatársai közül nyertek meg számosat a lexikon szerzőjének.

A közreműködő szerzők igyekeztek átfogó képet adni Magyarország 1938 és 1945 közötti történetéről, politikai felhangok és „minősítések" nélkül. Úgy vélték – ami a jó lexikon előfeltétele –, hogy nem az egykori szereplők minősítése, jellemzése a feladatuk, hanem a tények közreadása, azoké a tényeké, melyeket a legfrissebb kutatások a felszínre hoztak. A lexikon szerkesztőinek és munkatársainak e törekvése alapvetően sikeres volt, bár sajnálatos módon számos elírás, pontatlan adat is bekerült a kötetbe. Ezek egy része korábbi munkák tévedésein alapul, míg más esetben egy-egy szócikk szerzőjének felületességére vezethető vissza. Természetesen valamennyien tudjuk: a hibátlan lexikon csak álom, a minél kevesebb hibát tartalmazó viszont elérhető cél! A Magyarország a második világháborúban lexikon már közelített ehhez a fent jelzett célhoz, az eléréséhez a remélt második kiadásig azonban még várni kell!

A leírtak ellenére azt kell mondanom, hogy ez a munka önmagában több információt ad Magyarország második világháborús szerepléséről, mint számos eddig megjelent ún. kézikönyv. Előnye e lexikonnak az is, hogy ezek az információk, adatok egy műben találhatók, melyben az érdeklődő egyformán a megfelelő ismeretekre bukkan mind az adott korszak katonai vezetőivel, mind a politikusaival kapcsolatban. A személyek mellett azonban a fegyverzetre, valamint a különböző hadműveletekre, helyszínekre, időpontokra és eseményekre vonatkozóan is sok mindent megtalálni a kötetben, melyet hasznos kronológiai összeállítás és összehasonlító táblázatok tesznek még hasznosabbá. Így ezek segítségével például bárki egybevetheti az egyes hadban állt felek hadseregeinek rendfokozati rendszerét, az alkalmazott repülőgépeket stb.

Fentebb utaltam a lexikon remélt második kiadására. Amennyiben erre lehetőség adódna, a különböző személyek esetében a szerkesztők figyelmébe ajánlanám az egységes szempontok alkalmazását. Így például mindenkinél közre kellene adni az eredeti nevet, a nemesi előneve(ke)t, a tudományos fokozatokat és a vitézi jelzőt, továbbá a különböző intézmények, iskolák nevének az adott korban való írásmódját, s figyelni kellene arra is, hogy az egyugyanazon személlyel, eseménnyel kapcsolatos dátumok és nevek az egyes szócikkekben azonosak legyenek. (*Nagy Vilmos* például három helyen három különböző időtartammal szerepel honvédelmi miniszterként). Az utalásokkal is vigyázni kellene, hiszen például *Kaffka Zoltán*t egy utalás szerint az „Ideiglenes Nemzeti Kormány hadereje" szócikk tárgyalná, ám abban csak a neve fordul elő, méghozzá pontatlan rendfokozattal (Kaffka nem vezérkari ezredes, hanem tüzér csapattiszt volt).

Természetesen a kötet bemutatására vállalkozott – számos szócikk megírásában, sőt néhány tévedésben is érintett – szerző akkor jár el helyesen, ha a pozitív és a negatív dolgokra egyaránt utal, s ezek összevetéséből von le következtetéseket. Ha ezt most megteszem, akkor azt kell mondanom, hogy az ismertetés címében zárójelben díszelgő kérdőjel elég halvány kell legyen, hiszen a könyv valóban sok ismeretet (is) ad Magyarország második világháborús szereplésének megismeréséhez, megértéséhez. Haszonnal forgathatja tehát lapjait minden érdeklődő, s új és pontos adatai remélhetőleg beépíthetők lesznek az oktatásba is, az új kiadás után pedig elmondhatjuk, hogy a nem kimondottan gazdag magyar lexikontermés meghatározó darabbal gyarapodott!*

Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerkesztő: SIPOS PÉTER. Szerkesztő: RAVASZ ISTVÁN. Magyar Hadtudományi Társaság – PETIT REAL Könyvkiadó, Bp. 1996., 584 old.

Szakály Sándor

* A kötet javított kiadása 1997-ben látott napvilágot – a szerk.

Iskolakultúra 1998/4

Bibliográfia – tanároknak, diákoknak

A kilencvenes évek mélyreható változásai következtében felbomlott Európa korábbi biztonsági rendszere. Az új formálódó biztonságpolitikai struktúrában a közép- és kelet-európai államok – így Magyarország is – keresik helyüket, hogy fejlődésükhöz megfelelő, stabil közeget teremtsenek. A témában igen sok dokumentum jelent meg, ebből kíván válogatást adni ez a bibliográfia. A válogatás az elmúlt évek magyar kiadásaiból könyveket és folyóiratcikkeket tartalmaz. A kiadványok megtalálhatók a nagyobb könyvtárakban és a Honvédség könyvtáraiban. Ajánlom mindazoknak ezt a bibliográfiát, akik ismereteket kívánnak szerezni, vagy a már meglévőket szándékoznak bővíteni az európai biztonságpolitikáról, az átalakulóban levő NATO-ról, Magyarország integrációs törekvéséről, a csatlakozás mellett érvelők és az ellenzők véleményéről.

1. NATO kézikönyv. [Kiad. a.] Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, NATO Információs és Sajtóiroda. Bp. SVKI; Brüsszel, NATO Információs és Sajtóiroda, 1997, 407 old.

A NATO célja, tevékenysége, története. Új stratégiája a megváltozott viszonyok között. A szövetség átalakítására tett elhatározások és gyakorlati lépések a kilencvenes években. Alapvető működési elvei, az együttműködés területei és keretei. Új állandó és ideiglenes testületek felállítása, a NATO módosított szervezeteinek elemei.

Függelékben: Adatok a NATO-tagországokról, -tisztségviselőkről, -parancsnokokról. Fő hivatalok, NATO-dokumentumok, védelmi kiadások. Hasznos rövidítések és részletes kronológia.

2. Tények könyve. NATO. Bp. Greger-Delacroix, 1997, 507 old. Bibliogr. 507. old.

Történeti áttekintés. A NATO szervezeti felépítése, működése és dokumentumai. A tagországok bemutatása részletes statisztikai adatokkal. A NATO-ban használt fegyverek és az egyes országok haderő adatai. A NATO és a Varsói Szerződés párhuzamos története, 1949–1991. A fegyverzetkorlátozás és a leszerelési folyamat mozzanatai. Békefenntartó tevékenység, Partnerség a békéért program. A Magyar Honvédség helyzete, adatai. A magyar haderőreform és a csatlakozás kérdései.

3. Atlanti dosszié. Bp. Zrínyi, 1997, 102 old. ill.

Rövid összeállítás a jelenlegi NATO-tagországokról. A tények és adatok mellett megismertet az országok történelmével, hagyományaival, kultúrájával, küzdelmeivel, hadseregeinek sajátosságaival, mindennapi életével. A szöveget sok színes kép illusztrálja.

4. VÁMOSI ZOLTÁN: Biztonságpolitikai kihívások az ezredfordulón. Bp. Békeszövetség, 1997, 16 old. (Békemozgalmi füzetek)

Az európai biztonságpolitikát alakító külső és belső tényezők a nyolcvanas években. Nemzetközi együttműködés és egyetemes biztonság kérdése. Az USA és Németország biztonságpolitikai szerepe Európában. A NATO átalakítása. Oroszország kül- és biztonságpolitikai törekvése. A kelet-közép-európai államok átalakulására ható külső tényezők és az átalakulás belső sajátosságai. Az új helyzetből kialakuló új veszély- és konfliktusforrások.

5. Biztonságpolitika. Szerk.: SZABOLCS OTTÓ. [Kiad. a.] Stratégiai és Védelmi Kutatóint., ELTE BTK, Történelmi Társulat Tanári Tagozata. [Bp.] 1997, 196 old.

Tanárok számára készült tematikus segédanyag. A demokratikus politikai rendszerek működése és intézményei. A biz-

tonság és biztonságpolitika alapjai, fejlődése. Biztonságpolitikai intézmények, ezen belül a NATO. Fegyverkezés – leszerelés 1945–1995. A magyar biztonságpolitika a kilencvenes években.

6. Társadalompolitikai kérdések. 1. füzet. Szerk.: BERTALAN GYÖRGY. Írták: RUPPERT JÓZSEF. [et al.]. Bp. MH Okt. és Kult. Anyagellátó Közp., 1995, 109 old.

A biztonságpolitika elméleti kérdései. A NATO helye és szerepe a posztbipoláris világrendszerben, új koncepciója. Partnerség a békéért program. A NATO kibővítésének problematikája. A magyar csatlakozás kérdései. A fegyveres erők civil kontrollja. Szomszédaink katonai potenciálja és katonapolitikai törekvései.

7. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és dokumentumok. Szerk.: DUNAY PÁL–TÁLAS PÉTER. [Szerzők: DUNAY PÁL et. al.] Bp. Stratégiai és Védelmi Kutatóint., 1997, 410 old.

Az európai biztonsági rendszer átalakulása. A változó NATO, 1949–1997. A kibővítés érvei, ellenérvei, lépései. Oroszország álláspontja. A visegrádi országok (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia) kül- és biztonságpolitikája, NATO-hoz való viszonya. Magyarország útja a NATO-ba.

8. HAJMA LAJOS: Ismerjük meg a NATO-t. Bp. Európa Ház, 1997, 20 old. (Biztonságpolitikáról mindenkinek.) Bibliogr. 20. old.

A NATO rövid története. A hidegháború legfontosabb mozzanatai, az enyhülési folyamat lépései. A NATO szervezete, működése. A katonai szervezet felépítése. A kibővítés problematikája. Előnyök és hátrányok, költségek.

9. A változó NATO. Dokumentumok 1989–1994. [Szerk.: DEMETER GYÖRGY.] Bp. Stratégiai és Védelmi Kutatóint.; Brussels, NATO Office of Information and Press, 1994, 345 old.

Bevezető tanulmány: GAZDAG FERENC: *A NATO a bipoláris világrendben 1949–1989.*

Az Észak-atlanti Szerződés története, külső, belső átalakulása a NATO vezető testületének dokumentumai tükrében, 1989–1994 között.

10. NAGY LÁSZLÓ–PÓTI LÁSZLÓ: A NATO és Oroszország. Hadtudomány, 1997. 3. sz., 13–30. old.

Az oroszországi külpolitikai koncepció 1991-ben. Atlantista-eurázsiai vita. A NATO-bővítéssel kapcsolatos álláspont változása a tagság lehetőségétől az elutasításon át bizonyos kompromisszum árán történő esetleges elfogadásig 1992–1996. A NATO-bővítés alternatívái orosz szemszögből. A helsinki csúcs és az orosz–atlanti alapokmány (1996–1997) legfontosabb megállapításai.

11. NAGY LÁSZLÓ: Esélyek és esélyesek. Gondolatok a NATO tervezett kibővítésével kapcsolatban. Bp. HM Par. Humánszolg. Csfség, 1997, 39 old. Bibliogr. 37–38. old.

A szervezet külső, belső átalakulása, keleti irányú kibővítésének lehetőségei, változatai. Előnyök és hátrányok a tagállamok és a tagságra pályázók szempontjából. A kívülálló országok csoportosítása. A jelentkezők felvételi esélyei, az esélyesek összehasonlítása, 1992–1996. A kibővítés további lépései és határai.

12. CSAPODY TAMÁS: Érvek Magyarország NATO-csatlakozása ellen. Mozgó Világ, 1995. 11. sz., 90–104. old.

Ökológiai, vallási, kommunikációs-szociálpszichológiai, történelmi etnikai, szuverenitást érintő, gazdasági, politikai, geopolitikai, integrációs, biztonságpolitikai, civil társadalmi, katonai biztonsági és pacifista ellenérvek.

13. CSAPODY TAMÁS: Diagnózis és prognózis Magyarország NATO-tagságával kapcsolatban. Hadtudomány, 1997. 1. sz., 3–13. old.

Hogyan viszonyul a magyar társadalom a NATO-csatlakozás kérdéséhez. Helyzetelemzés a népszavazást megelőzően. A NATO-tagságot ellenző pártok és tömörülések. Érveik és esélyeik a NATO-ellenesség hatékony képviseletére.

14. CSAPODY TAMÁS–VIT LÁSZLÓ: Ámokfutás a NATO-ba. Cikkek, tanulmá-

nyok, interjúk. Bp. Cartafilus K., 1997, 308 old. Bibliogr. 307–308. old.

NATO-csatlakozást ellenző írások, interjúk.

15. THÜRMER GYULA: Nem kell NATO. Bp. Progressio, 1995, 90 old. ill.

A Munkáspárt véleménye a NATO-csatlakozásról. A NATO-tagság elutasításának politikai, katonai, gazdasági, etnikai, biztonságpolitikai ellenérvei. A kormány és más NATO-barátok érveinek cáfolata. A Munkáspárt elképzelése az ország biztonságának kérdésében.

16. BOGNÁR KÁROLY: Igent vagy nemet a NATO-tagságra? Hadtudomány, 1997. 1. sz., 14–24. old.

A NATO-tagságot ellenzők érveinek cáfolata. A NATO átalakulása a megváltozott körülmények hatására, demokratikus jellegének erősödése. A csatlakozás politikai, biztonságpolitikai, gazdasági, technikai, katonai előnyei és hátrányok a jelenlegi tagországok és a kívülmaradó államok szempontjából. A csatlakozás és tagság gazdasági kérdései. Magyarországi nukleáris veszélyeztetettségének kérdése.

17. REMÉNYI GYULA: NATO-tagság: történelmi felelősség a jó döntés és a következetes cselekvés. Hadtudomány, 1997. 3. sz., 3–12. old.

A 20. század történelmének elemzése és benne Magyarország helye, szerepe. A kétpólusú világrend szétesése, a Varsói Szerződés tömbjéhez tartozó államok új helyzete, lehetőségei. Az európai integráció. A NATO-tagság és a nemzeti kötelezettségek értelmezése: önálló védelmi és szövetségi együttműködési képesség.

18. MÉCS IMRE: Ellenérvek dzsungele. Válasz Csapody Tamásnak. Mozgó Világ. 1995. 11. sz., 104–113. old.

A Csapody-cikk (Mozgó Világ, 1995. 11. sz.) érveinek tételes cáfolata, a NATO-csatlakozás melletti érvek.

19. NAGY LÁSZLÓ: Gondolatok a NATO-bővítés várható költségeiről. Új Honvédségi Szemle, 1997. 6. sz., 53–57. old.

A HM Integrációs Titkársága elemzése a NATO kibővítésének a Magyar Köztársaságra háruló várható költségeiről. (Alapja: *B. Clinton* levele a Kongresszushoz 1997. febr. 24.) Az egyes országokra jutó költségek. A honvédelem jelenlegi költségei Magyarországon. Összehasonlítás más országok kiadásaival. A csatlakozás távlati pozitív hatása politikai, gazdasági, katonai téren. A csatlakozás vagy a kívülmaradás jelenti-e a nagyobb költséget Magyarországnak?

20. MATUS JÁNOS: Partnerségtől a szövetségig. Új Honvédségi Szemle, 1997. 7. sz., 13–20. old.

A NATO mint biztonságpolitikai szervezet. Háromszintű koncepciórendszer: nemzeti biztonsági stratégia, nemzeti katonai stratégia, katonai doktrínák. Ezek tartalma és mechanizmusa. A közép-európai országok nehézségei a nyugati gondolkodás kialakításában: koncepcionális, értelmezési különbségek, szervezeti hagyományok. A honvédség tisztjeinek megfelelő képzése. Az oktatás szervezeti és tartalmi korszerűsítése.

21. Magyarország és a NATO. Új Honvédségi Szemle, 1997. 4. sz., mell. 36 old.

Interjú *Keleti György* honvédelmi miniszterrel és *Végh Ferenc* altábornaggyal az MH parancsnokával. Milyen okok vezettek a NATO-csatlakozás szándékához? A teljes jogú tagsággal járó kötelezettségek és lehetőségek a Magyar Köztársaság számára. Katonai diplomaták és más politikai, katonai vezetők nyilatkozatai a bővítéssel kapcsolatban. Az orosz álláspont. Integrációs alapfogalmak a NATO szervezetére, működésére vonatkozóan.

22. SZALAI ISTVÁN: Madrid után – NATO előtt. [Riporter: NAGY LÁSZLÓ.] Új Honvédségi Szemle, 1997. 8. sz., 12–17. old.

Interjú *Szalai István* dandártábornokkal, hadműveleti csoportfőnökkel, Magyarország feladata a tényleges csatlakozás érdekében: eredményes szereplés a csatlakozási tárgyalásokon, a haderőreform zökkenőmentes folytatása.

Bolyósné Ujfalusi Éva

A hazaszeretet és a környezeti nevelés

Az ember a bioszféra része, értelmes gondolkodó lény, aki tudatosan képes megváltoztatni környezetét, képes alakítani az élővilág és környezete közötti kölcsönhatásokat. A Föld, amelyen élünk, nem áll az idők végtelenségéig az emberiség rendelkezésére. „A Földet nem nagyszüleinktől örököltük, hanem unokáinktól kaptuk kölcsön" – a kölcsönt pedig illik visszaadni.

A Nemzeti Alaptanterv az iskolák környezeti nevelési feladatait is közös követelményként fogalmazza meg. A környezeti nevelés olyan pedagógiai folyamat a NAT szerint, amely a társadalom és a természet fenntarthatósága céljából elősegíti és erősíti az emberek környezettudatos magatartását, életvitelét.

Hazánk: Magyarország, a világ országainak egyike, Európában, a Kárpát-medencében fekszik. Hazája minden magyar állampolgárnak, azoknak is, akik máshol éve magyarnak tartják magukat, vagy akik itt kívánnak élni.

A hazaszeretet, röviden: ragaszkodás a szülőföldhöz, a tájhoz, az anyanyelvhez, e nép múltjához, hagyományaihoz, ahhoz a közösséghez amelyben élünk. A hazaszeretet kötelezettségekkel és felelősséggel jár együtt. A hazát megvédeni hazafias kötelesség. Mindezt azonban meg kell tanulnunk. Az 1998. szeptember 1-jén életbe lépő Nemzeti Alaptanterv követelményei jól körvonalazzák e téren is a teendőket.

Az iskola feladata a mindennapi életre való nevelés: a problémamegoldás, a dönteni tudás és a stresszkezelés módjainak elsajátíttatása is. Hasonlóképpen meg kell tanítania a tanulókat az egészséges életmódra és életvitelre. A tanulónak meg kell tanulnia a helyes napi és heti életmódritmus (alvás, tanulás, munka, játék stb.) kialakítását. Ismernie kell a szenvedélybetegségek (dohányzás, alkohol- és kábítószerfogyasztás stb.) kialakulásának útját és veszélyeit. Ezt szolgálják a DADA-programok is. A felnőtt társdalom pozitív példamutatása nagy szerepet játszik ebben a témában. Ha például a pedagógus, orvos dohányzik, nehéz a dohányzás ártalmairól meggyőzni a gyerekeket.

Fontos, hogy a tanuló ismerje a helyes táplálkozási módot, és elutasítsa a hibás táplálkozási szokásokat és divatot.

Az életmódot befolyásolja az egyéni gondolkodása, igénye, ízlése. Ezért kell azt tudatosan formálni. Az életmód része a mozgás, a fizikai aktivitás, a rendszeres testedzés, a sportolás. Ez nemcsak az egyéni teljesítmény fokozását jelenti, hanem segíti a tanulót a siker- és kudarctűrésében, megtanítja őt a társai tiszteletére. A fizikai állóképesség növelése pedig elengedhetetlen feltétele a későbbiek során a katonai szolgálatra való alkalmasságnak.

A fiatalokban ki kell alakítani az igényt, hogy ők is cselekvő részesei legyenek a környezet alakításának. Ismerniük kell a veszélyeket, a veszélyhelyzetek kiküszöbölésének módjait is.

A tanulóknak rendelkezniük kell az alapvető polgári védelmi ismeretekkel, hiszen a művelt Európa felé haladva – ahol mindezeknek nagy hagyományai vannak – lépéshátrányt jelenthet, ha a lakosság nincs felkészítve bizonyos katasztrófahelyzetekre.

A környezeti nevelés születésünktől halálunkig tart. A családi neveléssel kezdődik. A korai családi hatások erőteljesen hatnak a tanulói személyiségre. A család értékközvetítése nagyon fontos, főleg pozitív vonatkozásban. Sajnos, sok a környezet-közömbösség vált család. A környezeti nevelés a tanulót képesség teszi a másokkal való együttműködésre. *Kodály Zoltán* írja valahol: „Nem sokat ér, ha magunknak dalolunk, szebb ha ketten összedalolnak, aztán mind többen, százan, ezren, míg megszólal a nagy harmónia." Jelentős szerepet kap ebben a mások iránti szeretet, az odafigyelés, a másság elfogadása, a tolerancia, a türelem, illetve a megértés képességének tervszerű kialakítása.

Itt lép be képbe az iskola. A közoktatás minden szintjén fontos, hogy a fent említett célkitűzéseket komolyan vegyék és elsődleges feladatként felvállalják.

Szülőföldünket, lakóhelyünket egyre több szennyezés éri, amelyek egészségkárosító hatása közismert. A tanulókban tudatosítani kell, hogy a környezetkárosodás nem ismer országhatárokat, az egyes országok egymásra utaltak környezeti kérdésekben. *Rivarol* szavai szerint ahhoz, hogy érjünk valamint ebben a világban, az szükséges, hogy megtegyünk mindent, amit tennünk lehet, tennünk kell és tennünk illik!

A tanulónak tisztában kell lennie annak fontosságával, hogy az ember által tönkretett tájak helyreállítása további létünk egyik feltétele. Környezetvédelemmel, természetvédelemmel azért kell foglalkoznunk, mert az emberi környezet romlása veszélyezteti egészségünket és ezzel együtt károsítja az egész élővilágot. Átgondolt, tudatos környezetvédelmi magatartással képesek vagyunk környezetünk megóvására, szinten tartására.

Globális (földi méretű) módon kell gondolkodnunk és lokálisan (helyileg) cselekednünk. A legégetőbb problémák a Földön: a túlnépesedés; a globális felmelegedés; az ózonpajzs sérülékenysége; a sivatagosodás; a savas esők; az édesvizek szennyezettsége; a Föld erdeinek veszélyeztetettsége.

A NAT szerint a korszerű műveltséghez néhány globális válságprobléma, illetve ezek okainak ismerete és a velük kapcsolatos lehetséges megoldási törekvések hozzátartoznak.

A tanulóknak ismerniük kell a talaj, a víz, a levegő leggyakoribb szennyezőanyagait lakóhelyi környezetükben, továbbá a környezetbarát növénytermesztés és állattenyésztés főbb ismérveit. Tudniuk kell védekezni a zajártalmak ellen. Rá kell bírnunk az ifjúságot, hogy tartalmas és főleg egészséges időtöltést (pl. kirándulások hazánk szép tájaira) találjon magának.

Az iskolának a helyi tantervében terveznie kell a környezeti nevelés közös követelményeit. Újszerű társadalmi-szakmai kapcsolatokat kell szerveznie. A családokkal való együttműködést a környezeti nevelés terén is ki kell szélesíteni (pl. helyi környezetvédőkkel a „Szép kert, tiszta környezet” mozgalom kiszélesítése, a fásítási programban való részvétel, szelektív hulladékgyűjtés). A Környezetvédelmi Világnap és a Föld Napja megrendezése is a környezeti nevelést segíti az iskolában.

A tanulóknak rendelkezniük kell az alapvető polgári védelmi ismeretekkel, hiszen a művelt Európa felé haladva – ahol mindezeknek nagy hagyományai vannak – lépéshátrányt jelenthet, ha a lakosság nincs felkészítve bizonyos katasztrófahelyzetekre.

Egy-egy adott település fejlesztési terve az önkormányzatoknál is megtalálható. Ez a gyerekek környezeti jövőképe szempontjából fontos. Az önkormányzatok pályázatokat írhatnak ki ezzel kapcsolatban. Helyes lenne az ivóvíz rendszeres felülvizsgáltatása az egyes településeken.

A hazaszeretet elválaszthatatlan a környezeti neveléstől. Gyerekeinket fel kell készítenünk a nagybetűs ÉLETre és pozitív példamutatással kell élen járnunk.

Befejezésül, akik gyerekekkel foglalkozunk, nekünk szólnak *Karinthy Frigyes* szavai: „Ami mögöttem van, azt nem változtathatom többé, de ami előttem áll, abba még beleszólhatok, ott még dolgom van, ott még szabad vagyok.”

Almási Gyuláné

Irodalom

ARDAY ISTVÁN: *Bolygónk sorsa a kezünkben van.* PSZM Projekt–Calibra Kiadó, Bp. 1993.
HAVAS PÉTER: *A környezeti nevelés pedagógiai alapjai* (kézirat).
Nemzeti Alaptatnerv (1995).
SZABÓ KÁLMÁN: *Osztályfőnöki kézikönyv. Témavázlatok.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.

A Katedra Társaság programja

A szlovákiai magyar oktatásügy önszerveződése és önfejlesztése csak szakmailag művelt, alkotni képes és arra hajlandó pedagógusok által valósulhat meg. Az egyének együttműködésére leginkább a kisközösségek alkalmasak, amelyeknek a munkája szakszerű összehangolást igényel. Ezért a Katedra Társaság a jövőben egyfajta koordináló feladatot kíván ellátni, amellett, hogy lehetőséget kínál az egyéni kezdeményezések kibontakozására is. Minden figyelemre méltó munkát jóindulatú, de igényes szakmai elbírálásnak vet alá. Fő célja a pedagógiai közgondolkodás építő jellegű kibontakoztatása. Ezáltal kívánja jobbítani a *Katedra* című lap szakmai színvonalát.

1996 decemberétől a Katedra Társaság munkáját a tagok által választott elnök és alelnök irányítja. Azonkívül, hogy a Társaság üléseit ők vezetik, program- és munkatervjavaslatot dolgoznak ki, illetve terjesztenek a tagok elé megvitatásra és jóváhagyásra. A Társaság munkájáról rendszeresen tájékoztatják a nyilvánosságot, és ha szükséges, hivatalos helyeken képviselik a Társaságot.

A Katedra Társaság tagjai minden erejükkel arra törekszenek, hogy Szlovákiában életképes magyar pedagógiai lap- és könyvkiadás legyen.

A Katedra Társaság a politikai pártoktól független szakmai tömörülés. Ugyanakkor tiszteletben tartja a magyar politikai pártok oktatáspolitikai programját, a civil szervezeteknek – egyletek, mozgalmak, szövetségek, iskolák – az oktatásügy fejlesztésére vonatkozó terveit, elképzeléseit. Együttműködésre, partnerségre törekszik a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségével. E tény hangsúlyozása abból a szempontból is fontos, hogy a Társaság tagjainak nagy része az SZMPSZ aktív tagja.

A Társaság lehetővé teszi, hogy az eddigi kollektív képviselet fennmaradása mellett olyan egyének is tagjaivá váljanak, akik nem tartoznak egyetlen civil szervezethez sem, viszont nélkülözhetetlenül fontos szakmai munkát végeznek. Összejöveteleinek száma évente négy. Ezenkívül évente két alkalommal kerül sor a Katedra Napokra, melyek minden érdeklődő számára nyitottak.

A Katedra Társaság munkájában fontos szerepet kap a tantárgypedagógia, ám a neveléstudományi kérdések megvitatása sem hanyagolható el. Fontosnak tartjuk, hogy a közeljövőben a mi iskolarendszerünkben is megvalósuljon a „rokon" tantárgyak integrációja, s az iskolákban közvetített ismeretanyag tantárgyak helyett műveltségterületekre tagolódjon. Ehhez viszont szükséges lesz, hogy a pedagógusok felkészüljenek az olyan igényes feladatok elvégzésére, mint a helyi tantervek és a saját pedagógiai programjaik megfogalmazása. Tudatosítaniuk kell, hogy a nélkül a helyi, vagyis az intézményi autonómia sem jöhet létre. A kiszolgáltatottság megszüntetésének alapfeltételei: az önművelés, az önszerveződés és az iskolák önfejlesztése, valamint az iskolapolgárok: pedagógusok, szülők, tanulók őszinte, bizalomra épülő, egymás iránti tisztelete és megbecsülése.

E program a társadalmi, s ezen belül a szakmai valóság alapos ismerete nélkül nem valósulhat meg. Arra buzdítunk minden kollégát, hogy képességei és lehetőségei szerint kapcsolódjon be a tényfeltáró kutatómunkába. Az így összegyűjtött tényanyag a kor elvárásainak megfelelően meghatározza a Katedra Társaság munkáját is.

Helytelen lenne, ha helyzetünket pusztán nemzetiségi hovatartozás szerint érzékelnénk és értékelnénk. Már csak azért is, mert a nemzetiségi oktatásügy elválaszthatatlan a szlovák közoktatási rendszer egészétől. Ezért nemcsak elkerülhetetlen, hanem létérdekünk is, hogy a hazai pedagógiai és kutatóintézetekkel, szakmai tömörülésekkel, alkotó munkacsoportokkal és egyénekkel bizalomra épülő, egymást segítő kapcsolatrendszert építsünk ki.

Bővíteni kívánjuk kapcsolatainkat a külföldi pedagógiai társaságokkal, szakmai intézetekkel, iskolákkal és szaktekintélyekkel is.

A hazai és a külföldi szakemberek továbbra is vendégelőadóként szerepelnek a Katedra Társaság összejövetelein, még inkább a Katedra Napokon.

A Katedra Társaságnak a hazai pedagógiai kultúra fejlődését szolgáló és a nevelés-oktatás jobbítására irányuló célkitűzései:

A családi, az óvodai és az iskolai nevelést egymástól elválaszthatatlannak tekintjük, a szülőket és a pedagógusokat arra ösztönözzük, hogy kapcsolataik őszinték legyenek és mellőzzenek mindenfajta alá- és fölérendeltséget. A pedagógusok és a szülők az anyanyelv segítségével a lehető leghatékonyabban formálják a gyermekek személyiségét: jellemüket, akarati tulajdonságaikat és lelki tisztaságukat. A tanítási órákat hassa át a nyelvi igényesség, az anyanyelv használatának kultúrája. Ezért a Katedra Társaság rendszeresen foglalkozik anyanyelvünk megmaradásának, művelésének és kulturált használatának kérdéseivel.

Az egyénnek identitástudata kialakulásához szüksége van nemzeti és világtörténelmi ismeretekre, az egymástól eltérő eszmerendszerek ismeretét magában foglaló tárgyilagos világképre, társadalom- és természettudományos műveltségre. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a tudományok és a művészetek alapjai csak megfelelő tudomány- és művészettörténeti ismeretek birtokában rakhatók le.

Arra törekszünk, hogy a pedagógiai közgondolkodás, mely a polgári demokrácia értékrendjére épül, mellőzzön mindenfajta kényszert és könnyelmű felszínességet. Az erkölcsi nevelés az egyetemes etikai értékekre épüljön, s ehhez igazodjon az egyéni és a közösségi viselkedés, a másság elfogadása, az ártó és a romboló szádnék elutasítása. A nevelésben megkülönböztetett szerepet kapjon az érzelmi ráhatás, hogy általa egészséges kötődés alakuljon ki a család, a barátok, a szülőföld, a haza és minden emberi érték iránt.

Az iskolai és az iskolán kívüli nevelést hassa át az ökológiai szemlélet, az élő és az élettelen környezet védelme.

Az értelmi nevelés az önálló gondolkodási képesség kialakítására, a szóbeli és írásbeli kifejezőkészség, az alkotóképesség folyamatos fejlesztésére és a kreativitás kibontakozására irányuljon. Az iskolákban a túlhajszolt és öncélú tessék-lássék versenyeztetést váltsa fel a tudatos, pedagógiailag meglapozott tehetséggondozás.

Iskoláinkban elengedhetetlenül fontos az idegen nyelvek (a szlovák nyelv és a világnyelvek) eredményes tanítása. Az eddig jól bevált szakmai-módszertani koncepciókra építve gyarapítandó tanulóink szókincse, erősítendő kommunikációs képessége, pontos és biztos nyelvhasználata. Elvünk, hogy a magyar családok gyermekeinek magyar iskolákban kell megadni az alkalmat a szlovák nyelv lehető legtökéletesebb elsajátítására. A fondorlatos külső segítőszándék emberjogilag nem megalapozott, ezért nemcsak elhatároljuk tőle magunkat, hanem ellen is fordulunk.

A korszerű műveltség tartozéka a számítástechnikában és az informatikában való jártasság. A fejlődés feltételei a szakmailag felkészült pedagógusok és a korszerű eszközrendszer. Feltétlenül foglalkoznunk kell e témával is.

A művészeti alapágak és témák tanítását ki kell egészíteniük a mindennapi élet, a tárgyi környezet esztétikájára vonatkozó igényeknek.

A testi nevelés és a korszerű testnevelés véleményünk szerint a higiéniai, pszichohigiéniai és az egészséges táplálkozási szokások kialakítása, az igényes testedzésre, valamint a káros és önpusztító szokások – a dohányzás, az alkohol és a kábítószerek élvezetének, továbbá a rendetlen életmód kialakulásának megelőzésére irányuljon.

Megítélésünk szerint a munkára való nevelés a nevelés egész folyamatára kiterjed, mivel minden emberi érték létrehozásának előfeltétele a munka. A szellemi munka a gyakorlati tevékenység sokféleségét öleli fel – szűkebb értelemben véve a tanulást –, melynek mozgató ereje a motiváció által felkeltett természetes érdeklődés és cselekvési hajlam. Oktatási intézményeinknek éppen ezt a természetes cselekvési hajlamot kell erősítenie, a megismerés és a munka örömét kell megadnia gyermekinknek.

Programunkat évente áttekintjük, az igényeknek és lehetőségeinknek megfelelően alakítjuk. A benne felvázolt alapelvekből kiindulva, minden évre kötött munkatervet készítünk, amelynek megfogalmazásához igényt tartunk a kollégák javaslataira.

Ez a honvédelem olyan izé dolog. Különösen békeidőben. A fene tudja, milyen, egy biztos, én belülről nagyon utáltam annak idején. Most, hogy nincs sok közöm hozzá, hála istennek, akár már írhatok is róla. Mondjuk egy történetet, amit csak kitalálok. Minden, a valósággal azonosítható mozzanat, a civil agy hagymázos álmának tudható be. Szóval, tételezzük, hogy van egy ország, de ez nyilván nem Magyarország, de hasonlítson nagyon rá. Legyen mellette néhány másik ország, de csak azért, hogy ne tudjuk pontosan, hogy melyik az az egyik, ahol a történet még játszódik. Valamint legyen egy ember, meg több másik is, valamennyi ennek a képzeletbeli országnak a polgára. Na, elég homályos a szöveg nemzetvédelmileg? Alighanem. Kösz.

Emberünket kiküldi e kitalált ország kitalált Honvédelmi Minisztériuma mondjuk 1992. augusztus 1-jével mondjuk ebbe a néhány másik ország egyikébe, mely ne legyen országunktól se Délre, se Keletre, se nagyon Északra. Legyen a beosztása mondjuk hadilevéltári kirendeltség-vezető, avagy helyettes, pontosan ezt ne is firtassuk, elégedjünk meg annyival, hogy elég unalmas pálya, messze a tűzvonaltól, ágyúszótól, dobpergéstől.

Tartózkodjék ott mondjuk 1997. augusztus 1-jéig – de már előtte egy esztendővel kívánják őt haza szállítani, úgy, hogy erre indoklás ne legyen, ha csak azt nem találjuk ki gonoszul indoklásként, hogy emberünk nem-pártállása nem felel meg az állítólag semleges hadsereg bizonyos állítólag semleges köreinek, avagy, az állítólag semleges körök valamelyik állítólag semleges emberének köll az anyagilag (és talán stratégiailag) semmiképpen sem semleges helyen lévő hely. Az embert, kit először kiküldeni szándékoznak helyette, mondjuk nem lesznek hajlandóak fogadni ebben a bizonyos országban, mert ez egy ilyen finnyás ország, ott nem mindenkit szeretnek, ahogy nálunk mostanában megint mindenkit szeretnek, főleg régről (honnan a fenéből megint) visszatérteket – ezt finoman a kiküldő fél tudtára adják. A kiküldő félnek mondjuk szeme sem rebben, keresnek helyette új kiküldendő alanyt. Amabból meg, a nem kvalifikálódott emberből meg, mondjuk, csináljanak legalább egy államtitkárt; ha már ott nem volt jó kirendeltség-vezetőnek, mutassuk meg, hogy nálunk államtitkárnak éppen megfelel.

Mondjuk most azt találjuk ki, hogy a még újabb jelölt emberileg és szakmailag legyen alkalmas a feladatra. De nehezítsük meg a helyzetet, hátha ilyen az élet is, nagyon szar, a kiküldéséhez kelljen megszerezni a fogadó fél hozzájárulását – ezt a diplomácia nyelvén agrément-nak hívják (egészen pontosan: *fr* **1.** *dipl* a fogadó állam előzetes hozzájárulása a küldő állam nála működő diplomáciai képviselete vezetőjének a kinevezéséhez **2.** *zene:* ékesítés; a dallam járulékos eleme) ← a 2. pontban foglaltak mondjuk legyenek indifferensek témánk szempontjából, de nagyon jól hangzanak, igazán.

Mondjuk most már azt, hogy ez az agrément-procedúra általában hat–nyolc hónapot vesz igénybe. S ha mondjuk, vegyen is igénybe ennyi időt. S tegyük hozzá, e nélkül a hozzájárulás nélkül nem csak nem lehet, de nem is szokás kiküldeni diplomáciai embert a fogadó országba. Még mondjuk azt is, legelső emberünk, a visszahívott jelezze a hivatala vezetőjének, hogy utóda biztosan nem kapja meg addigra a hozzájárulást, amikorra a váltást tervezik, emiatt vesse fel, hogy maradhatna-e még esetleg néhány hónapot a helyén, ha már neki van olyan diplomáciai izéje, meg őt szeretik is abban a bizonyos másik országban, meg egyébként is.

Mondjuk, mondják először azt neki, hogy igen. Majd közöljék vele később, hogy nem, ez dramaturgiailag helyén való fordulat, ha nem is teljesen váratlan, ember hazatér, augusztus 1-jével kimegy az utód, s mondják még azt a lehetetlenséget is hozzá, hogy majd egy-két nap alatt elintézik a formaságokat, s lesz mindene ennek a derék új h.vezető-jelöltnek.

Mondjuk, ezek után a H. miniszter (nem mint az előző h., ez a nagy honvédelmit jelent) nevezze ki az utódot, majd néhány nap múlva az államtitkára mentse föl az elődöt. Azért találjuk ezt ki így, mert az természeti képként is nagyon szép, ha egyszerre két nap süt az égen, miért ne süthetne hadügyünk levéltári egén is legalább két nap – amúgy a valóságban biztosan teljesen lehetetlen az ilyesmi.

Mondjuk, új emberünk kiutazik, és a mai napig ott várja azt az engedélyt, ami alapján kiutazhatna. Szóval, kiutazik, de nem utazhatna ki, ezért nyilván nem is utazik ki, csak ott van, de ahhoz, hogy ott legyen, ki kell utazzék, és csak úgy kiutazik is, de nyilván nem lehet ez a kiutazás igazi kiutazás, hiszen diplomatice ő nem utazhatna ki, s mivel ez a bizonyos ország komoly katonai diplomáciával rendelkezik, el sem tudnánk képzelni, hogy valaki úgy utazik ki, hogy nem utazik ki, csak *úgy* kiutazik mégis stb.

Mondjuk, ezek után kapja a fizetését is, de miután sem tartózkodási engedélye nincs, sem a kötelezően leteendő esküt nem tette le senkinek sehova (előbbi megléte teszi lehetségessé az utóbbi letételét), így legyen mindössze megtűrt vendég majdani munkahelyén, s a pénzt kapja munkavégzés nélkül. S ezt már ne neki mondjuk, sőt, ne is a nevezett ország honvédelmének: legyen ez nagyon ciki. S mondjuk, reménykedjünk, hogy az ezredfordulóra már munkába is állhat, s reménykedjünk mondjuk abban is, hogy addig semmilyen ország semmilyen számvevőszéke nem fog utána járni annak, miként utalnak ki bizonyos országban munkavégzés nélkül bizonyos rendszeres összegeket bizonyos korán kinevezett hivatalvezető(helyettes)nek.

az egészet kitalálta bizonyos ki (még el) nem küldött *zalán*

Matus, János (Professor, Zrínyi Miklós National Defence University, Head of Department, Budapest)–**Szenes, Zoltán** (Brigadier General, Head of the Military Representative Office of the Hungarian Defence Forces): *The NATO and the European security*

Nagy, Zoltán (Assistant Director of Ministry Department, Ministry of Defence, NATO and Multilaterial Defence, Budapest): *Hungary in the NATO*

Holló, József (General Director of Human Resource, Headquarters, Home Defence Forces, Budapest): *National defence and reform*

Bábosik, István (University Professor, Eötvös Loránd University, Faculty of Arts, Department of Education, Budapest): *National consciousness, socialisation and patriotism*

Szabó, János (Colonel, University Professor, Zrínyi Miklós National Defence University, Budapest): *Civic awareness and national defence socialisation*

Dobos, Krisztina (Member of the Parlament, Budapest): *Some ideas about patriotic education*

Ráskay, Pál (Colonel Emeritus, Budapest): *Military secondary schools between the two World Wars*

Nagy, Gábor (High School Teacher, Assistant Director, Lenkey János Military Secondary School, Eger): *Camp for orientation in Lenkey*

Miklósy, Gyula (Head of Educational Department, Béri Balogh Ádám Military Secondary Grammar School of the Hungarian Army): *Training for patriotism and national defence*

Koós, Anna (Head of Ministry Department, Budapest): *Dialogue with the society*

Závodny, László (Colonel, Head of Department, Ministry of Defense, Educational and Scientific Department, Budapest): *The supply of the staff of professional officers and warrant officers*

Mrs. Fürst, Kólyi Erzsébet (scientific writer, Budapest): *Identity and security*

Review

Sz.Varga, Lajos (College Professor, Jannus Pannonius University, Pollack Mihály Technical Faculty, Pedagogical Department, Pécs): *Some ideas about two books*

Gróf, Ferenc (Vice Colonel, editor, Budapest): *Security policy*

Szakály, Sándor (historian, scientific consultant, Institute and Museum of Military History, Budapest): *Getting acquainted with the role of Hungary in World War II(?)*

Mrs. Bolyós, Ujfalusi Éva (librarian, Library of Military History, Budapest): *A bibliography for teachers and students*

Mrs. Almási, Gyula (teacher, Budapest): *Educating for patriotism and preservation of nature*

Etc.

Separated part

Hermann, Róbert (military historian, scientific consultant, Institute and Museum of Military History, Budapest): *The outstanding persons of the Hungarian military history*

Sebők, Zoltán (arthistorian, Budapest): *Boris Groys*

a tartalomból

Matus János–Szenes Zoltán

A NATO és az európai biztonság

Magyarország a közeljövőben egy olyan szövetség tagjává válik, amely figyelemreméltó átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedben. A NATO alkalmazkodása az új európai körülményekhez szervesen illeszkedik a szövetség kialakulásának és fejlődésének folyamatába, amelyet célszerű részletesebb elemzés tárgyává tenni, ha meg akarjuk érteni az euro-atlanti biztonsági és védelmi együttműködés lényegét. A magyar közvélemény NATO-val kapcsolatos ismeretei egyrészt átrendezésre, másrészt kiegészítésre szorulnak. Az átrendezést elsősorban a téma ideológiai és politikai megfontolásokkal színesített korábbi kezelése indokolja. Ez megoldható a nemzetközi politika valóságos tényeinek és eseményeinek az ideológiai elemek helyére való beemelésével. A tájékoztatás minőségének javulása következtében a rendszerváltás óta ez az átrendezés nagyjából megtörtént.

Holló József

Honvédelem és reform

A méreteiben is nagyszabású szocreál tükör 1990-re darabokra tört. A százötvenezer fős létszámú, a Varsói Szerződés elvárásainak megfelelő, elsősorban támadó feladatra felkészített Magyar Néphadsereg – az európai politikai értékrendszert, a kontinens és a közvetlen földrajzi környezet biztonsági helyzetét, továbbá az ország teherbíró (gazdasági) képességét elemezve, értékelve – gyökeres változtatásra ítéltetett. A rövid távú eszközszemléletű gondolkodást, hadseregépítést fel kell hogy váltsa egy racionális stratégiai szemlélet. Az már kristálytisztán látszik, hogy szüksége van a Magyar Honvédségnek az ország veszélyeztetettségével, a teherbíróképességével, valamint az integrációs törekvésekkel összhangban álló gyökeres átalakítására.

Nagy Zoltán

Magyarország a NATO-ban

1997 valószínűleg fontos évként vonul be a magyar történelembe: végre célegyenesbe fordult az euro-atlanti integrációs folyamat, hiszen mind az Európai Unió, mind a NATO esetében nagy lépést tettünk a tagság felé. Ami az Európai Uniót illeti, először az Európai Bizottság által készített országvélemények láttak napvilágot 1997 júliusában, amelyek az EU-tól kapott kérdőívekre adott nemzeti válaszok alapján készültek el. A Bizottság emellett megnevezte azt a hat országot is, amelyekkel javasolta megkezdeni a csatlakozási tárgyalásokat. Ezt az EU állam- és kormányfői decemberi luxemburgi csúcsértekezletükön döntésükkel szentesítették. A NATO-tagállamok állam- és kormányfői a madridi csúcstalálkozón hívták meg csatlakozási tárgyalásokra a legfelkészültebb jelölteket, majd a csatlakozási tárgyalások lezárultával a külügyminiszterek decemberben aláírták a csatlakozási jegyzőkönyveket is. Magyarország mindkét esetben a kiválasztottak közé került, ami elismerése annak a munkának, amelyet a rendszerváltás óta Magyarország – nagy áldozatok árán – elért.

Szabó János

Az állampolgári tudat és a honvédelmi szocializáció

Az állampolgári tudat összetevői tekintetében – bármennyire is hátat fordítottak e kérdés új viszonyaink közötti tisztázásának a nevelési, szocializációs szakemberek – elengedhetetlen valamiféle minimumkonszenzus indítványozása. Úgy véljük, hogy a tartalmak alapvető megváltozása mellett is arról, hogy az ifjúság állampolgári jogainak, s kötelességeinek eleget tudjon és akarjon tenni, valószínűleg a belátható jövőben nem mondhat le egy minimális „közös többszöröst" kereső szocializációs politika.

200,– Ft (ÁFA-val)